LUND UNIVERSITY

Information, identitet, medborgarskap : unga kvinnor berättar om val av preventivmedel

Rivano Eckerdal, Johanna

2012

Link to publication

Citation for published version (APA):
Rivano Eckerdal, J. (2012). *Information, identitet, medborgarskap : unga kvinnor berättar om val av preventivmedel*. [Doctoral Thesis (compilation), Division of ALM, Digital Cultures and Publishing Studies]. Lund University, Institutionen för kulturvetenskaper.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Information, identitet, medborgarskap

Unga kvinnor berättar om val av preventivmedel

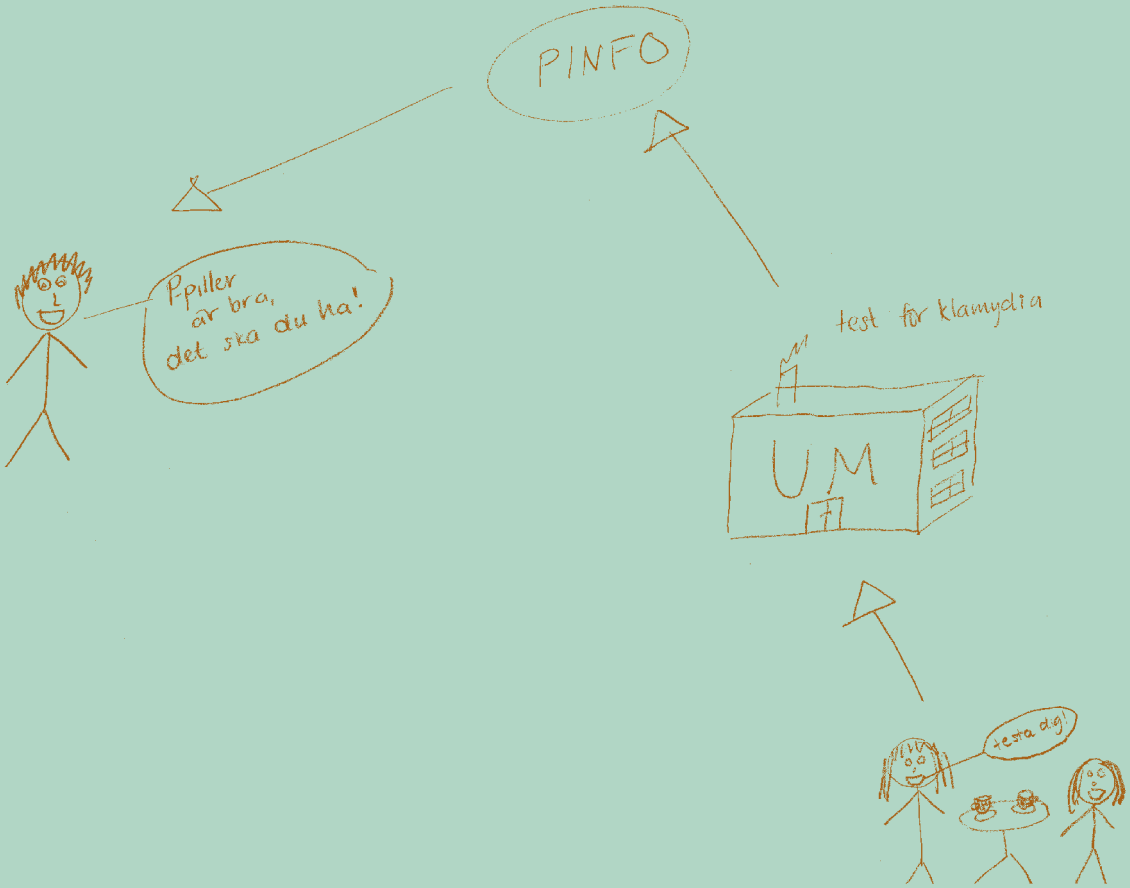

Johanna Rivano Eckerdal

LUNDS UNIVERSITET

Information, identitet, medborgarskap

Unga kvinnor berättar om val av preventivmedel

Johanna Rivano Eckerdal

LUNDS UNIVERSITET

Institutionen för kulturvetenskaper

© Johanna Rivano Eckerdal
Doktorsavhandling i biblioteks- och
informationsvetenskap
Institutionen för kulturvetenskaper
Lunds Universitet
www.kultur.lu.se

Bilden på omslaget är tecknad av en av undersökningens informanter.

ISBN 978-91-7473-314-3

Layout och tryck: Media-Tryck, Lunds universitet, 2012

Abstract

The aim of this thesis is to study how young women's information literacies are enacted in practices related to evaluation and use of information sources before choosing a contraceptive and thereby to discuss how these practices relate to the young women's sexual and civic identities. A sociocultural perspective, which brings with it a view on information literacy as contingent and enacted in practices, is adopted. The thesis is a compilation consisting of four articles and an introduction. Guiding research questions are:

1) How is information negotiated in decisions about contraceptives during counselling meetings between young women and midwives at youth centres?
2) How is knowledge produced and what roles do their bodies play, during the midwives' and the young women's interaction?
3) What information literacy practices do the young women talk about when telling their stories about evaluation and use of information sources?
4) How can interviewing be designed to study information literacy in everyday life within a sociocultural perspective?
5) How can the stories told by the young women about choosing and using a contraceptive be related to their stories about themselves and their sexual and civic identities?

An ethnographic approach was used. The material includes recordings of 10 counselling meetings, 19 individual interviews with midwives and young women, 3 group interviews with young women visiting youth centres, observations at 5 youth centres and 5 individual interviews with young women after they started to use a contraceptive.

Counselling meetings were found to have a specific structure and choices were made in careful negotiations although expressed as made by the young women. Furthermore, the knowledge produced during the meeting is a combination of actions and wordings, forming representations of the young women's bodies. Both parties are involved but the midwife has the deciding power to interpret and describe the young woman in ways that fit this specific sexual and reproductive health setting. The most important affordances were close relations, attributed authority through trust. The most useful affordances were midwives and youth centres, authority based on their professional training. The predominant

understanding of information literacy practices as related to texts only, which often implies causal relations between information literacy skills and actions, is critically examined. Information literacy is mostly understood in relation to a (neo)-liberal understanding of democracy and citizenship in which good citizens are supposed to make well-informed choices. However, as this thesis suggests, a radical take on democracy and citizenship implies that information literacy has a political potential. Hence, when telling their stories, the young women develop their civic and sexual identities.

Innehållsförteckning

Abstract

Innehållsförteckning

Inkluderade artiklar

Förord

Kapitel 1
Identitet, medborgarskap och sexualitet 17

Syfte och frågeställningar 22

Avgränsningar 24

Disposition 24

Kapitel 2
Sexuell och reproduktiv hälsa:
policydokument och forskning 27

Unga människors sexuella hälsa - ett svenskt perspektiv 28

Forskning om unga kvinnors sexuella hälsa i Sverige 29

Kapitel 3
Informationskompetens och
angränsande forskningsområden 33

Informationskompetens 33

Bakgrund och framväxt 33

Placering i forskningsområdet 35

Översikt av forskning om och bruk av informationskompetens 37

Lärande relaterat till informationskompetens i utbildningskontexter 38

Livslångt lärande i arbetslivet 41

Lärande som medborgare 42

Sammanfattande illustration 44

Att söka efter och bedöma (hälso)information 45

Kapitel 4.
Multipel perspektivisering 51

Att förstå lärande 51

Verktyg & meningserbjudanden 53

Praktik 56

Kunskapsproduktion 58

Positioner i samtal 59

Identitet 60

Demokrati & medborgarskap 62

Sammanfattning 64

Kapitel 5
Hur jag studerat och analyserat unga kvinnors informationskompetenspraktiker 67

Etiska överväganden 67

Tillvägagångssätt 69

Del 1: Möten mellan unga kvinnor och barnmorskor på ungdomsmottagningar: genomförande 69

Del 1: Möten mellan unga kvinnor och barnmorskor på ungdomsmottagningar: analys 71

Del 2: Individuella intervjuer med unga kvinnor: genomförande 73

Del 2: Individuella intervjuer med unga kvinnor: analys 76

Kapitel 6
Sammanfattning av artiklarna 79

Artikel 1. To jointly negotiate a personal decision: a qualitative study on information literacy practices in midwifery counselling about contraceptives at youth centres in Southern Sweden. 79

Artikel 2. Information sources at play: the apparatus of knowledge production in contraceptive counselling. 83

Artikel 3. Young women choosing contraceptives: stories about information literacy practices related to evaluation and use of information sources. 85

Artikel 4. Empowering interviews: narrative interviews in the study of information literacy in everyday life settings 88

Kapitel 7
Diskussion och konklusioner 91
Värdering av informationskällor 91
Kroppar, tal och ageranden 94
Berättelsernas funktion och potential 95
Barnmorskan som representant för samhället 97
Informationskompetens, demokrati och medborgarskap 98
Bedömningens förutsättningar och konsekvenser 100
Avslutning 102
Referenser 105
Bilaga 1-14 115
Artikel I 145
Artikel II 167
Artikel III 203
Artikel IV 219
Efterord 243

Inkluderade artiklar

Den här avhandlingen består av en kappa samt fyra artiklar. De fyra artiklarna som ingår i avhandlingen är följande:

Artikel 1

Rivano Eckerdal, J. (2011). To jointly negotiate a personal decision: a qualitative study on information literacy practices in midwifery counselling about contraceptives at youth centres in Southern Sweden.
Information Research, 16(1) paper 466.
Tillgänglig: http://InformationR.net/ir/16-1/paper466.html

Artikel 2

Rivano Eckerdal, J. (2012). Information sources at play: the apparatus of knowledge production in contraceptive counselling. *Journal of Documentation*, 68(3).

Artikel 3

Rivano Eckerdal, J. (2011). Young women choosing contraceptives: stories about information literacy practices related to evaluation and use of information sources. *Dansk Biblioteksforskning*, 7(2/3), s. 19-31.

Artikel 4

Rivano Eckerdal, J.(submitted). Empowering interviews: narrative interviews in the study of information literacy in everyday life settings.

Förord

Ännu en mörk och kall vinter övergår till vår och det är en god tid att få skriva förordet till denna avhandling. Det sista jag skriver och kanske det första som en läsare av den möter. Den specifika form av lärande som ett avhandlingsarbete innebär går för min del mot sitt slut. Under arbetets gång är det flera som på olika vis bidragit till att texten alls kommit till och även påverkat dess innehåll. Det är många som influerat och stimulerat mig genom att komma med synpunkter och råd eller samtala om olika frågor som behövt luftas eller genom att vara goda exempel. Utan att nämna namn vill jag uttrycka min tacksamhet för det stöd och intresse jag mött före och under min tid som doktorand. Det är också några jag specifikt vill omnämna.

Allra först ett stort tack till min handledare Olof Sundin, som varit ett viktigt bollplank under hela arbetet med avhandlingen. Din tydlighet i att peka ut både styrkor och brister i mina resonemang och texter har varit en stor hjälp. Dina synpunkter har också varit viktiga för hur jag arbetat. De frågor du ställt har öppnat för nya möjligheter och vägar i stället för att snäva in, vilket passat mig. Du har helt enkelt skapat ett klimat som fått mig att trivas på allra bästa sätt även med en uppgift som emellanåt känts oöverstiglig. Ett stort tack går också till min biträdande handledare Birgitta Olander. Som student på dåvarande bibliotekarieutbildningen BIVIL var du en engagerad och entusiastisk lärare som gav oss studenter stark tro på vår förmåga. Det påverkade mig och bidrog till att jag senare sökte mig till forskarutbildningen. Under hela min tid som doktorand har du uppmuntrat mig i mitt arbete. Tack för det och särskilt för goda synpunkter på mina texter i slutfasen av arbetet.

När jag arbetade som gymnasiebibliotekarie i Malmö hade jag förmånen att få arbeta tillsammans med engagerade bibliotekarier, lärare och elever som gjorde att arbetet var roligt och kändes meningsfullt. Arbetet innebar också att en mängd frågor väcktes hos mig som småningom gjorde att jag sökte mig till forskarutbildningen. Med mig bär jag den fond av erfarenheter och intresset för pedagogiska frågor som jag mötte hos mina tidigare kollegor och som jag värdesätter mycket.

Jag vill också tacka de unga kvinnor och barnmorskor som medverkat i min undersökning. Utan er hade jag inte kunnat utföra den undersökning jag hade

planerat och tack vare det engagemang och intresse jag mötte hos er blev genomförandet och resultatet mycket mer givande än vad jag hade vågat hoppas på. Tack för er generositet!

Ett alldeles särskilt tack till Lou Kruse för goda råd på vägen.

Under min doktorandtid har jag haft förmånen att få delta i olika doktorandkurser inom ramen för den nordiska forskarskolan i biblioteks- och informationsvetenskap, *Nordic Research School in Library and Information Science* (NORSLIS). Det har varit värdefulla tillfällen för fördjupning och kontakter med doktorander och forskare inom ämnet från främst andra nordiska och baltiska länder. Liknande tillfällen för kontakter och diskussioner har varit de doktorandforum jag deltagit i vid konferenserna *Conceptions of Library and Informations Science*, CoLIS, år 2007 och 2010. Inom nätverket *The International Information Literacies Research Network* har jag haft tillfälle att få möta och utbyta idéer med forskare inom området informationskompetens vilket varit mycket värdefullt för mig.

Jag har även deltagit i ämnesövergripande doktorandkurser som varit fruktbara för att formulera mitt projekt och forskningsintresse. *Perspectives on learning*, ett samarbete mellan Göteborgs universitet och universitetet i Tampere var mycket givande. Inspirerad av kursens diskussioner formulerade jag embryot till min empiriska undersökning på tåget hem från ett av kurstillfällena i Göteborg. Konferensen *Virtually Informed: The Internet as (New) Health Information Source*, anordnad av avdelningen för teknik och vetenskapsstudier vid Wiens universitet, var ett fantastiskt tillfälle att på ett informellt sätt diskutera min undersökning innan jag genomförde den. Kursen *Citizenship in the Digital Republic* vid IT-universitetet i Köpenhamn och diskussionerna där har också varit mycket värdefulla.

Pamela McKenzie har i sitt arbete och som person varit en stor inspirationskälla för mig. Ett stort tack för det engagemang och den generositet du visat mig under arbetets gång och inte minst för ditt handfasta stöd när jag skulle ta mig an etikprövning av min studie. Tidigt i min forskarutbildning träffade jag Louise Limberg som genom sin forskargärning är en förebild på många sätt. Louise fungerade som kommentator vid mitt slutseminarium. Jag vill tacka för din noggranna och insiktsfulla läsning av min text. Dina synpunkter var goda vägledare i arbetet att förtydliga den.

Alldeles i slutskedet läste Jutta Haider texten. Dina kloka synpunkter hjälpte mig att ytterligare renodla mina resonemang. Tack Jutta för det och för din uppmuntran under arbetets gång.

Under min tid som doktorand har institutionen förändrats så att det idag ingår fler ämnen i den. Som en konsekvens har vi blivit en större grupp doktorander inom institutionen vilket är roligt. Det har också möjliggjort fler satsningar på doktorander. Ett utmärkt exempel på det som jag deltog i och fann mycket bra var en artikelskrivarkurs anordnad av Max Liljefors, där doktorander och handledare tvärs över ämnesgränser arbetade med artikelskrivande på ett konkret och kreativt sätt. Tack alla doktorander för stimulerande diskussioner där och i andra sammanhang! Inom institutionen finns nu också det spännande tvärvetenskapliga seminariet *Hälsa för humanister* som drivs av Kristofer Hansson. Det är ett gott exempel på hur gemensamma forskningsintressen blivit tydliga, tack vare den större institutionen.

Som doktorand har jag haft två för mig betydelsefulla föregångare och mentorer. Tack Gunilla Wiklund och Sara Kjellberg för att ni funnits med under min doktorandtid och hjälpt mig begripa vad det är jag hållit på med. Stort tack till er båda för att ni varit så goda samtalspartners och läsare av mina texter. På högst påtagliga sätt har ni format min förståelse av vad det är att vara doktorand. Gunilla, din skarpa blick och din förmåga att ge även svåra saker en komisk vinkel har varit en god hjälp för mig. De senaste åren har Sara och jag delat rum vilket i än högre grad gjort att vi delat vardagen som forskarstuderande. Tack Sara för att jag fått avbryta dig nästan när som helst för att dryfta sådant som förvånat, upprört, glatt eller irriterat mig, eller sådant som jag bara inte begripit. Tack också för att du är så inspirerande, klok och rolig att samarbeta med både som kollega och vän.

Tack till mina doktorandkollegor på avdelningen för den kunniga, entusiastiska, idérika och kreativa miljö som ni är. Under åren har ämnet biblioteks- och informationsvetenskap fått fler doktorander. Jag hoppas att ämnet även framöver får en mer kontinuerlig antagning så att forskningsmiljön fortsätter att frodas. Tack Hanna Carlsson för dina insiktsfulla kommentarer till mina texter och för uppmuntran och hjälp under tiden jag arbetat med dem. Tack Karolina Lindh för pepp och samtal om olika delar av livet som doktorand. Tack Fredrik Hanell

för uppmuntran. Tack också till Gunilla Törnvall och Maria Simonsen, mina doktorandkollegor i bokhistoria, för att ni är så goda kollegor!

På avdelningen finns också kollegorna som jag främst möter i sammanhang som rör undervisning men som peppat och uppmuntrat mig de dagar och tider när jag koncentrerat mig på forskning. Tack till Patrik Sonestad, Björn Magnusson Staaf, Kristina Lundblad, Thomas Rydén, Henrik Horstbøll och Olle Sköld. Tack också till mina tidigare kollegor Fredrik Åström och Helena Francke för uppmuntran. Jag vill också tacka Karin Salomonsson, Christel Anderberg, Johan Gunnarsson, Susann Roos och Henrik Brissman som inom institutionen på olika sätt bistått mig under min tid som doktorand.

En mycket god läsare har jag också haft hemma. Tack Marcelo för dina synpunkter på mina texter under hela vägen från det jag sökte till forskarutbildningen till skrivandet av detta förord som jag tänkt att du ska få korrekturläsa. Inte minst har du bidragit med att språkgranska min engelska men också genom att lyssna på både mina goda och dåliga nyheter kring hur det egentligen går med mitt arbete. Det är en ynnest att få dela vardagen med dig.

”Den som väntar på något gott väntar aldrig för länge, och du har väntat jättelänge så det måste bli supergott, mamma!” Jag satt tidigt i våras framför datorn vid matbordet, suckade och klagade över att det inte ville sig med texten. Då kom min son Gabriel genom dörren och fick med en fin knorr på talesättet oss båda att brista ut i skratt. Att arbeta med en avhandling är på många sätt ett spännande äventyr men också en rejäl ansträngning. Med humor och omsorg har min familj hjälpt mig att hitta ork och tid för att jag skulle kunna ägna mig åt och sedan bli färdig med avhandlingen. Stort tack för att ni låtit mig få utrymme för att arbeta men också för att ni genom att finnas har hjälpt mig att få distans till arbetet och sätta det i någorlunda hyfsat perspektiv.

Ett särskilt stort och varmt tack till mina föräldrar som på så många sätt hjälpt till att skapa förutsättningar för att jag skulle kunna ägna mig åt avhandlingsarbete, tack Margareta, Lars och Gunilla!

Så går ett sista tack till mina två korrekturläsare, tack Hanna och Lars för er insats!

Jag vill avsluta med ett uttryck vars användning jag blev konkret bekant med nyligen under en fantastisk vistelse i San Francisco, en härlig tid med fin gemenskap och mycket god mat. (Det passar dessutom att även förordet något återspeglar den lite besynnerliga språkmix som finns i resten av avhandlingen.) Oavsett om platsen var ett enkelt ställe eller en finare restaurang så användes detta ord när maten vi skulle äta placerades framför oss på bordet. Ett ord som uttrycker självförtroende och stolthet över det man serverar men också en önskan och förhoppning om att det ska komma andra tillgodo:

enjoy!

Kapitel 1

Identitet, medborgarskap och sexualitet

Identiteter utvecklas och formuleras när människor interagerar med varandra och omgivningen. När en ung kvinna träffar en barnmorska för rådgivning och eventuell förskrivning av preventivmedel, deltar de båda i en diskussion och en förhandling om behovet av preventivmedel. Dessa tar sina utgångspunkter i och relaterar till det sexuella liv som den unga kvinnan berättar att hon lever. Samtidigt sker mötet i en specifik samhällskontext med en förståelse av demokrati och medborgarskap samt en viss socialt erkänd syn på sexualitet, specifikt unga kvinnors sexualitet. När unga kvinnor berättar sin historia om hur de valt preventivmedel, formulerar de sig i frågor som rör både deras sexuella och medborgerliga identiteter. I berättandet praktiserar de båda identiteterna, som är sammanflätade och utvecklas tillsammans. Här följer en del av en sådan berättelse hämtad från en av de intervjuer som utgör denna avhandlings empiriska material:

> Johanna: Nu sa du kanske det redan litegrann nu när jag frågade dig om dina erfarenheter från det andra att ha haft kondom men ändå om, liksom vad innebär det för dig att använda ett preventivmedel? Vad betyder det?
> Paula: Ja, att jag är säker från att inte bli gravid eller ja med kondomer var det att slippa sjukdomarna
> J: Mm
> P: Det är ju alltid rätt trevligt att slippa det
> J: Mm
> P: och, ja. Det var väl det största
> J: Mm
> P: Det är väl det man tänker på mest tror jag
> J. Mm, mm
> P: Slipper sjukdomar, (slipper bli) gravid
> J: Ja. Och för din partner?
> P: Jag vet faktiskt inte riktigt så men jag tror det är också det här det är väl absolut störst med att inte bli gravid
> J: Mm
> P: Sjukdomar (kan man alltid bi-) eller ja, bota förutom vissa dom här stora som H, HIV eller AIDS
> J: Mm

P: Men annars är det väl
J: Mm
P: Det var väl det här största. Vi är liksom bara arton
J: Ja
P: Det är inte rätt tid
J: Nej. Eh, och vad tycker du att preventivmedel är, vad är det för nånting, vad?
P: Personlig livvakt (fniss)
J: Ok, ja
P: Det är skydd
J: Mm
P: Ett hjälpmedel. Det är, ja, det är väl det

(Intervju med Paula)

Paula och jag träffas efter att hon ett halvår tidigare börjat använda ett hormonellt preventivmedel utskrivet av en barnmorska. I samband med att hon då var på en ungdomsmottagning och besökte en barnmorska för rådgivning om preventivmedel, blev hon tillfrågad om hon ville vara med i min undersökning. Paula fick veta att jag undersökte hur unga kvinnor värderar och använder informationskällor inför val av preventivmedel. Paula ville vara med. Vi sitter nu i ett av grupprummen på min arbetsplats, Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet, och hon har berättat hur hon gick tillväga när hon valde preventivmedel: vilka olika informationskällor hon använt sig av, vem eller vad hon vände sig till och vad hon fann trovärdigt och användbart. Under tiden som hon och jag pratar med varandra blir hon ombedd att använda papper och pennor för att göra en karta över de olika informationskällorna. Hon gör också en så kallad horisont över sina informationskällor[1] efter mina instruktioner. Nu besvarar Paula min fråga om vad det innebär för henne att använda preventivmedlet hon valt. I berättelsen kommer hennes identitet till uttryck när hon berättar om ett nytt preventivmedel, i hennes fall en p-stav[2], som hon formulerar som ett skydd för hennes sätt att leva.

1 Metoden informationshorisont har utvecklats av Dianne Sonnenwald (Sonnenwald, Wildemuth & Harmon, 2001) och vidareutvecklats av Reijo Savolainen och Jarkko Kari (2004). Gunilla Wiklund (2007) och Frances Hultgren (2009) använder också metoden i sina undersökningar. Jag återkommer till metoden att rita horisonter över informationskällor i kapitel fem och sex.

2 En p-stav är ett långtidsverkande hormonellt preventivmedel som innehåller östrogen. Det placeras under huden oftast på överarmens undersida och verkar under tre år.

Utdraget ovan är ett exempel från det empiriska materialet i denna avhandling. I avhandlingen undersöks informationskompetens i en analytisk kontext som har anknytning till demokrati och medborgarskap: unga kvinnors val av preventivmedel.

I den professionella retoriken som ofta omger informationskompetens som begrepp och i relation till de praktiker som omgärdar begreppet, argumenteras för dess betydelse genom att informationskompetens beskrivs som en väsentlig förutsättning för att kunna delta i nuvarande utbildning, kommande arbetsliv och i ett liv som aktiv medborgare (t.ex. American Library Association, 1989; Garner, 2006). Forskning om informationskompetens har genomförts inom utbildningssektorn (t.ex. Doyle, 1992; Bruce, 1997; Limberg, 1998; Webber, Boon & Johnston, 2005; Sundin, 2008; Pilerot, 2009; Gärdén, 2010; Francke, Sundin & Limberg, 2011; Lundh, 2011) och arbetslivssektorn (t.ex. Lloyd, 2006; 2007a; 2009; Hedman, Lundh & Sundin, 2009; Moring, 2009), men ansatser i relation till medborgarskap och demokrati är ytterligt sällsynta (Andersen, 2006; Elmborg, 2006; Aarnitaival, 2010; Lipu, 2010; Luyt & Azura, 2010), särskilt när det gäller empiriska studier (för undantag se Aarnitaival, 2010; Lipu 2010).

Många av de resurser som satsas och mycket av det arbete som görs av bibliotekarier inom utbildningssektorn motiveras i termer av att de ska stärka eller utveckla elevers och studenters informationskompetens. Inom främst ungdomsskolan är dock många bibliotekariers erfarenheter, inklusive min egen i mitt tidigare arbete som gymnasiebibliotekarie, att elever inte visar något större intresse för insatserna. Inte så sällan leder det till bedömningar, kommentarer och slutligen till slutsatser sådana som att elever inte är informationskompetenta; något som jag ställer mig frågande till. Min förståelse av informationskompetens är att den enbart är meningsfull att diskutera och utforska i specifika kontexter och deras praktiker. Den går därför endast att studera empiriskt i relation till ett visst kunskapsinnehåll. I min avhandling är denna kontext sexuell hälsa, och mer precist unga kvinnors val av preventivmedel. Jag har fokuserat på deras värdering och användning av informationskällor inför detta val. En utgångspunkt har varit att jag antar att detta val är betydelsefullt både för de unga kvinnorna och för samhället. Detta antagande från min sida grundar sig på min inställning till sexuell och reproduktiv hälsa, ett ämnesområde som jag menar är angeläget. Jag har alltså en normativ ingång till mitt ämne. Den är orsaken till att jag valt avhandlingsämnet och det har också betydelse för hur jag utformat undersökningen, vil-

ket jag återkommer till. Val av preventivmedel är också något som man i Sverige satsar ekonomiska resurser på. För mig var det viktigt att studera denna kontext som är av relevans för både unga kvinnor och för samhället samt att utgå från de unga kvinnornas perspektiv. Ungdomars sexuella och reproduktiva hälsa är till skillnad från utbildningssektorn dessutom ett område som det saknas empirisk forskning om inom biblioteks- och informationsvetenskap (Pierce, 2007. För undantag se Nwezeh, 2008; Cecchino & Morgan, 2009; Ijirigho, 2010).

I Paulas berättelse om vägen fram till att för första gången börja använda ett hormonellt preventivmedel och vad det betyder för henne att använda det, formulerar hon användandet som en del av en berättelse om sig själv; det blir ett sätt att uttrycka identitet. Det senmoderna samhället kännetecknas av föränderlighet och mångfald och individer rör sig mellan olika sammanhang som ger mening, där olika identiteter kommer till uttryck (Giddens, 1991; Dahlgren, 2009, s. 64). Identitet är i en senmodern förståelse en ständigt pågående förhandling och inte något stabilt, fixt och färdigt (Giddens, 1991, s. 75 ff.). En person har inte en utan flera identiteter, som inte nödvändigtvis är koherenta, men som kan brukas i olika sammanhang och situationer där personen rör sig och agerar. Ett viktigt sätt att uttrycka sina identiteter är att formulera en berättelse om sig själv, att skapa och berätta sin livshistoria (Giddens, 1991). Den mängd val som varje individ förväntas göra under sitt liv kan också ses som en del av en pågående samhällsförändring: från att Sverige har varit en välfärdsstat där staten tillhandahöll service och tjänster till medborgarna, uttryckt som *folkhemmet*, till en stat under påverkan av neo-liberalism där medborgarna likt kunder ska välja i ett utbud av tjänster. Att ta ansvar för och göra välinformerade val blir en plikt och ett uttryck för att vara en god medborgare (Henderson & Peterson 2002, s. 2; Fioretos, 2009; Bella, 2010; Wyatt, Harris & Wathen, 2010). Hur denna förändring gestaltas inom vården har av Annemarie Mol (2008) beskrivits som en övergång från en verksamhet utförd enligt omhändertagandets logik (*logic of care*) till en utförd enligt valets logik (*logic of choice*). Mycket av den ovan beskrivna retoriken kring informationskompetens kan ses i ljuset av det ökade ansvar som läggs på medborgaren att vara välinformerad, inte minst när det gäller hälsa och sjukvård.

En betydelsefull del av livshistorien är för de flesta den sexuella identiteten. I senmoderniteten har ett stort antal förståelser av och uttryck för sexualitet blivit möjliga (Plummer, 2003). En mängd val som rör intima frågor är möjliga att göra och förbinder det privata med det offentliga (ibid., s. X). Utvecklingen av olika

preventiva och reproduktiva teknologier har varit avgörande för denna mångfald av möjliga identiteter (Giddens, 1992, s. 31f.; Plummer, 2003; Dahlgren, 2009). Dessa teknologier har möjliggjort för kvinnor att agera och praktisera sexualitet som skilt från reproduktion, vilket innebär ställningstaganden som rör den sexuella identiteten på sätt som inte var möjliga tidigare. Den sexuella identiteten kan därmed sägas i än högre grad än tidigare vara en del i skapandet av den egna livsberättelsen. De så kallade andra och tredje vågens feminister (Bartky, 1999; Butler, 1990; Haraway, 1991a) har haft stor betydelse för att sexualitet i dag inte längre förstås som naturlig utan som social konstruktion. Ett samhälle erkänner att dess medborgare uttrycker vissa former av sexuella identiteter och utesluter andra. Identiteter som medborgare samspelar därmed med sexuella identiteter i olika kombinationer, vissa är föredragna, andra möjliga och ytterligare andra oförenliga.

I fokus för denna avhandling står hur informationskompetens gestaltas i praktiker som rör värdering och användning av information. I avhandlingen studeras dessa praktiker i olika situationer: i möten med barnmorskor och i intervjuer där de unga kvinnorna berättar om sina val.[3] Berättelserna ses som uttryck för identiteter i relation till medborgarskap och sexualitet. Det handlar alltså om både medborgerliga och sexuella identiteter som formas socialt i relation till varandra. Över tid och rum ser kulturella, sociala och juridiska förhållanden, i form av normer, värderingar och lagstiftning, mycket olika ut. Sådana skiftande förhållanden påverkar vad som är möjligt att göra och uttrycka i relation till medborgarskap och sexualitet (Plummer, 2003). De reproduktiva teknologierna, och dit räknar jag preventivmedel, innebär komplicerade ställningstaganden, där det finns olika vägar att förstå teknologierna i relation till de egna identiteterna.

3 Avhandlingsprojektet kan bli kritiserat för att vara heteronormativt eftersom det tycks jämställa ett sexuellt aktivt liv med ett hetereosexuellt aktivt liv. Jag vill därför poängtera att jag inte menar att ett sexuellt aktivt liv måste eller bör vara heterosexuellt. Mitt ämnesval är grundat i mitt intresse för att diskutera ett val där samhälleliga intressen och unga kvinnors identiteter möts, blir synliga och kan studeras. Preventivmedelsval uppfyller dessa kriterier.

Syfte och frågeställningar

Genom att utveckla förståelse för hur informationskompetens gestaltas i praktiker i vardagslivet som kan relateras till medborgarskap är denna avhandling ett bidrag till biblioteks- och informationsvetenskapen. Syftet med avhandlingen är att undersöka hur unga kvinnors informationskompetens gestaltas, när de använder och värderar informationskällor inför val av preventivmedel, och därigenom diskutera hur dessa praktiker relaterar till de unga kvinnornas medborgerliga identiteter. Med information avses i avhandlingen något konstruerat och förhandlat.[4] När det gäller innebörden av information i undersökningen så har jag lämnat åt de unga kvinnorna och barnmorskorna att definiera den eller de betydelser som information har för dem. Följaktligen påverkar deltagarna i undersökningen i så hög grad som möjligt den kunskap som produceras i avhandlingen. Syftet har brutits ner till ett antal forskningsfrågor som följer de olika delarna som ingår i undersökningen. Den första delen tar sin utgångspunkt i rådgivningsmöten mellan barnmorskor och unga kvinnor på ungdomsmottagningar. Den första frågeställningen rör hur de två, barnmorska och ung kvinna, under mötet förhandlar fram vilken information som är lämplig att basera ett beslut om preventivmedel på. För att undersöka detta utgår jag från positionsteori i analysen av följande frågeställning:

> Hur förhandlas vilken information som är lämplig som grund för beslut om preventivmedel i mötet mellan barnmorska och ung kvinna?

De unga kvinnorna kommer till rådgivningsmötena för att få information om preventivmedel av barnmorskorna. Barnmorskorna i sin tur behöver information om de unga kvinnorna för att kunna ge skräddarsydd rådgivning. Under mötena är de båda parterna varandras informationskällor och väsentlig kunskap produceras på en mångfald olika sätt, som även inkluderar praktiker relaterade till kroppar som interagerar. Den andra frågeställningen rör därför kunskapsproduktionen under rådgivningsmötena:

> Vilken kunskap produceras under interaktionen mellan barnmorskorna och de unga kvinnorna och vilken roll spelar deras kroppar i interaktionen?

I den andra delen av undersökningen är utgångspunkten intervjuer med unga kvinnor efter att de valt preventivmedel och börjat använda dem. Under inter-

4 För en översikt av olika definitioner av information se Case (2007).

vjuerna berättar kvinnorna om hur de gick tillväga när de skulle välja preventivmedel, vilka informationskällor de fann trovärdiga och användbara. Den tredje frågeställningen fokuserar på dessa bedömningar:

> Vilka praktiker relaterade till användning och värdering av informationskällor tar de unga kvinnorna upp i sina berättelser om hur de valde preventivmedel?

Med min teoretiska utgångspunkt följde en metodologisk utmaning: hur skulle jag kunna studera de unga kvinnornas val i den situation där det faktiskt sker, som en situerad kommunikativ praktik (Säljö 2000, s. 118). Lösningen fann jag när jag planerade att vända mig till ungdomsmottagningar för att via dem hitta deltagare till min undersökning. Med fokus på möten mellan unga kvinnor och barnmorskor på ungdomsmottagningar som startpunkt har jag undersökt unga kvinnors användning och värdering av informationskällor inför val av preventivmedel. För den andra delen av undersökningen utarbetades en design där intervjumetoden är inspirerad av narrativ intervjumetod som kombineras med ett antal visuella redskap. I designen eftersträvades ett sätt att överbrygga problem som traditionell intervjumetod har, såsom vilken kunskap som kan nås i en intervjusituation, speciellt med ett sociokulturellt perspektiv på informationskompetens. Den fjärde frågeställningen inriktas på denna metodutveckling:

> Hur kan en intervjumetod, som kombineras med ett sociokulturellt perspektiv på människors handlande, utformas för studiet av unga kvinnors val av preventivmedel?

Genom att skapa en tydlig ny situation, intervjun, och att även ta flera visuella redskap i bruk inbjuds informanterna att ta aktiv del i den kunskapsproduktion som intervjun innebär. I och med att informanterna uppmanas att lägga fram sin egen berättelse kring hur de gått tillväga när de valde preventivmedel och vad det innebär för dem att använda preventivmedel, blir intervjun också ett tillfälle för reflektion. Den femte frågeställningen inriktas på hur berättelsen om val av preventivmedel relateras till kvinnornas berättelse om, och därmed förståelse av, sig själva:

> Hur relaterar de unga kvinnornas berättelser om hur de väljer preventivmedel, och vad det innebär att använda dem, till deras berättelser om sig själva och deras sexuella identiteter?

Därmed har avhandlingens syfte och frågeställningar presenterats. I följande avsnitt presenteras de avgränsningar som gjorts följt av en redovisning av var de olika frågeställningarna besvaras samt hur avhandlingen är disponerad.

Avgränsningar

Det finns en stor mängd forskning inom flera discipliner att utgå ifrån för att studera unga kvinnors värdering av informationskällor inför val av preventivmedel. För att kunna genomföra avhandlingen har ett antal viktiga avgränsningar gjorts. När det gäller forskning om unga kvinnors sexuella hälsa tas enbart svenska undersökningar upp och de är i de flesta fall utförda av forskande barnmorskor. Situationen i Sverige är så specifik att det är svårt att utgå från forskning från andra länder. Sådan kunde ha funnits med som utgångspunkt för jämförelser men av utrymmesskäl har den möjligheten valts bort. Vidare finns det forskning och litteratur som behandlar *health literacy*, ett begrepp som angränsar till informationskompetens. Det är i huvudsak forskning som är nära kopplad till bland annat policyutveckling inom hälso-och sjukvården och jag har därför inte inkluderat den i undersökningen.

Disposition

Denna avhandling är en sammanläggningsavhandling. Den består av en kappa samt fyra artiklar, som rapporterar och belyser olika delar av undersökningen. Det innebär att projektet i sin helhet har ett övergripande syfte som besvaras i kappan. De fyra artiklarna har syften och frågeställningar som på olika sätt bidrar till att skapa förståelse för helheten. Den första frågeställningen besvaras i artikeln *To jointly negotiate a personal decision: a qualitative study on information literacy practices in midwifery counselling about contraceptives at youth centres in Southern Sweden*. Den andra frågeställningen besvaras i artikeln *Information sources at play: the apparatus of knowledge production in contraceptive counselling*. Den tredje frågeställningen besvaras i artikeln *Young women choosing contraceptives: stories about information literacy practices related to evaluation and use of*

information sources. De fjärde och femte frågeställningarna besvaras i artikeln *Empowering interviews: narrative interviews in the study of information literacy in everyday life settings*.

I detta inledande kapitel har ämnet för avhandlingen presenterats samt dess syfte och frågeställningar. I nästa kapitel skisseras en bild av unga kvinnors sexuella och reproduktiva hälsa utifrån olika policydokument och forskning. I det tredje kapitlet ges en översikt av de forskningsområden som avhandlingen utgår från och det föreliggande arbetet placeras in bland annan forskning om informationskompetens. I det fjärde kapitlet presenteras de teoretiska utgångspunkterna för avhandlingen. Därpå följer det femte kapitlet där de etiska överväganden som gjorts under dess planering och genomförande presenteras tillsammans med en genomgång av de olika metoder som använts. I kapitel sex görs en sammanfattning av de fyra ingående artiklarna. I kapitel sju tas resultaten upp och diskuteras i relation till avhandlingens syfte. I detta kapitel görs också konklusioner, och avslutningsvis blickar jag framåt genom att ge förslag på uppgifter för vidare undersökningar.

Kapitel 2

Sexuell och reproduktiv hälsa: policydokument och forskning

Den rådande synen på reproduktivitet och sexualitet i ett samhälle kommer till uttryck i den mängd möjliga sexuella identiteter som en individ kan uttrycka och praktisera. Den möjliga bredd på officiellt accepterade val, uttryckta i lagar, regler och normer som rör individers intima liv, varierar från ett land till ett annat. Inte överallt men i flera länder till exempel Danmark, Kanada, Holland, Spanien och Sverige (Ottosson, 2006), har lagar och föreskrifter som rör sexualitet ändrats så att det är möjligt för medborgarna att leva på en mångfald nya sätt. Exempel på sådana förändringar är tillgång till preventivmedel, fri abort, samkönade äktenskap och/eller partnerskap, möjlighet för lesbiska och homosexuella att adoptera barn, möjlighet till insemination för kvinnor oberoende av sexuella preferenser och civilstånd. Lagar och föreskrifter som rör intima relationer och sexualitet ser alltså olika ut från land till land. Det finns även exempel på motsatsen, där länder inför mer restriktiva lagar och regelverk. Exempelvis införde Nicaragua totalt förbud mot abort 2006 (Hanson & Ortiz, 2009) och en liknande lagstiftning diskuteras i Polen (Hemlin, 2011). I USA är preventivmedel fria och ingår i sjukförsäkringen sedan år 2011, och om beslutet ska ligga kvar eller rivas upp har blivit en viktig symbolfråga inför presidentvalet år 2012 (Pehrson, 2012).

På den internationella arenan är Förenta Nationernas deklaration om mänskliga rättigheter (United Nations, u.å.[5]) ett viktigt dokument som generellt uppfattas som ett uttryck för hur demokrati ska realiseras. Artikel 25 i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna fastslår allas rätt till hälsa. I Cairo Consensus från 1994 är rätten till hälsa vidareutvecklad till att även inkludera sexuell hälsa och rätt till preventivmedel (International Conference on Population and Development, 1995). Inte förrän år 2011 har man från FN:s råd för mänskliga rättigheter även formulerat att man ska verka för att motverka diskriminering på grund av

5 Deklarationen om de mänskliga rättigheterna antogs 1948 och har utvecklats sedan dess. Jag refererar till en webbsida som är odaterad och innehåller den senaste versionen.

sexuell läggning eller genus (Office of the high commissioner for human rights, 2011). Dessa internationella policydokument är viktiga som utgångspunkter för strategiskt arbete på nationell nivå.

Unga människors sexuella hälsa - ett svenskt perspektiv

I Sverige finns i det offentliga en öppen syn på unga människors sexualitet. Inom hälso- och sjukvården arbetar man med att förebygga oönskade graviditeter och aborter samt sexuellt överförbara sjukdomar, STI[6]. Arbetet genomsyras av en grundsyn som handlar om att stödja och främja individens rättigheter, personliga integritet och tillgänglighet till den hjälp som behövs (Ekstrand, 2008, s. 14). Inom ungdomsskolan har sexualundervisning varit obligatorisk sedan 1955. Från att tidigare ha varit ett separat ämne ska det idag vara integrerat i alla ämnen vilket i realiteten har resulterat i att undervisning om sexualitet och sexuell hälsa minskat (Ekstrand et al., 2005). Från 1 juli 2011 gäller nya läroplaner för ungdomsskolan och i kurs- och ämnesplanerna är kunskap om sexualitet med för flera ämnen vilket delvis kan ses som en tillbakagång till hur det fungerade tidigare (Skolverket, 2011a; 2011b).

I Sverige är preventivmedel tillåtna och det finns en infrastruktur för att göra dem tillgängliga för ungdomar (Ekstrand et al., 2005). I många kommuner finns ungdomsmottagningar dit ungdomar kan gå för råd och hjälp i frågor som rör deras sexuella och reproduktiva hälsa och deras sociala situation. Huvudmannaskapet för ungdomsmottagningarna varierar, från landstinget (43 %), kommunen i samarbete med landstinget (42 %), kommunen (10 %) till privata organisationer (5 %) (Socialdepartementet, 2009, s. 66). Det finns ingen lag som tvingar kommunerna att erbjuda ungdomsmottagningar. Dessa mottagningars tillgänglighet är därför frivilliga åtaganden från huvudmännen (Socialdepartementet, 2009, s. 63). Socialstyrelsen har utarbetat nationella riktlinjer som också inkluderar rekommendationer för rådgivningsmöten (Socialstyrelsen, 2009). De flesta ungdomsmottagningarna är medlemmar i Föreningen för svenska ungdomsmottagningar som har utvecklat gemensamma mål för sina verksamheter (Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar, u.å.).

6 STI, en förkortning av *sexually transmitted infections*, som också används på svenska.

På ungdomsmottagningar arbetar barnmorskor, kuratorer och läkare (Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar, u.å.). I föreningen för svenska ungdomsmottagningarnas policyprogram anges:

> Det övergripande målet för UM [ungdomsmottagningar] är att främja fysisk och psykisk hälsa, stärka ungdomar i identitetsutvecklingen så att de kan hantera sin sexualitet samt att förebygga oönskade graviditeter och sexuellt överförbara infektioner. (Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar, u.å.)

Preventivmedelsrådgivning på ungdomsmottagningar är kostnadsfri och beroende på landsting kan barnmorskorna göra förskrivningar bland ett urval av kostnadsfria preventivmedel.

Frågor som rör val av preventivmedel blir viktiga vid tiden för sexualdebuten, inte bara för individen. Det finns ett samhälleligt intresse i sexuell och reproduktiv hälsa, dels eftersom reproduktion är en förutsättning för samhällets fortlevnad och dels eftersom sexuellt överförbara sjukdomar kan orsaka stora folkhälsoproblem (Häggström-Nordin, Hanson & Tydén, 2002). Andra som kan ha intressen och olika agendor i frågor som rör preventivmedel är läkemedelsföretag, intresseorganisationer för sexuell och reproduktiv hälsa, media, religiösa och politiska organisationer. Även om preventivmedel är tillåtna i Sverige, är de omgivna av en mängd skilda intressen och olika i styrka varierande åsikter.

Forskning om unga kvinnors sexuella hälsa i Sverige

Forskning om unga människors sexuella hälsa bedrivs i Sverige inom flera discipliner (Forsberg, 2006, s.26ff.). Här kommer jag ta upp ett antal undersökningar som har relevans för den föreliggande avhandlingen. Det är dels en stor enkätstudie utförd av forskare i socialt arbete och dels ett antal kvalitativa undersökningar utförda av forskande barnmorskor, den profession jag mött i undersökningen. Som beskrivits ovan är inställningen från det offentliga att på olika sätt stötta unga människors sexuella och reproduktiva hälsa. Det finns resurser för rådgivning om prevention och förskrivning av preventivmedel. Dessa åtgärder till trots så är det många unga kvinnor i Sverige som genomgår abort och spridningen av den sexuellt överförbara sjukdomen klamydia ökar (Tikkanen, Abelsson & Forsberg, 2011, s. 25). Att de olika offentliga insatserna inte ger de förväntade effek-

terna är ett problem som på senare år gett upphov till ett antal avhandlingar om unga människors sexuella riskbeteende (t.ex. Christianson, 2006; Holmberg[7], 2007; Ekstrand, 2008; Hammarlund 2009).

En nationell enkätstudie, UngKAB09, utförd av Ronny Heikki Tikkanen, Jonna Abelsson och Margareta Forsberg på uppdrag av Enheten för hivprevention och sexuell hälsa vid Statens smittskyddsinstitut, undersökte attityder till och kunskap om sexuella handlingar hos ca 15 000 svenska ungdomar i åldern 15 till 29 år (Tikkanen, Abelsson & Forsberg, 2011). I studien framkommer bland annat att medelåldern för den sexuella debuten var 16 år (ibid. s.71). Av de som debuterade med vaginalt samlag svarar 66 % av kvinnorna och 59 % av männen att de hade använt skydd (ibid. s.75) och det vanligaste skyddet som användes vid debuten var kondom (ibid. s.76). Däremot var det vid det senaste samlaget endast en tredjedel som använde kondom (ibid. s.119). En orsak till att inte använda skydd var att sexpartnern var känd sedan tidigare. En annan orsak, som eventuellt kan sammanfalla med den första, var att man använde ett annat graviditetsskydd (ibid. s.121ff.). En tolkning som Maria Ekstrand (2008, s.22) också gjort är att svenska ungdomar i högre grad verkar skydda sig mot ofrivilliga graviditeter än mot STI. I rapporten från UngKAB09 (Tikkanen, Abelsson & Forsberg, 2011, s.54) uppmärksammas att graden av religiositet och om detta påverkar attityder och agerande inte tagits med i någon större omfattning i tidigare undersökningar av sexualvanor i Sverige. Därför inkluderades frågor kring det i enkäten. En liten del, ca 6 %, av de som svarat på enkäten uppger att religion påverkar vardagslivet mycket eller ganska mycket. De uppger också att de har lite erfarenheter av hälsofrämjande arbete rörande deras sexuella och reproduktiva hälsa (ibid. s.20).

Det offentliga stödet till unga människors sexuella och reproduktiva hälsa når i första hand unga kvinnor. Det är exempelvis mest unga kvinnor som besöker ungdomsmottagningar, vilket de verksamma vid mottagningarna aktivt försöker förändra (Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar, u.å.). En förklaring kan vara att ansvaret för användning av preventivmedel till stor del ligger hos unga kvinnor (Ekstrand, 2008). Ekstrand gjorde bland annat fokusgruppsstudier med både manliga och kvinnliga gymnasieelever för att undersöka deras syn på sexualvanor, preventivmedelsanvändning, oönskade graviditeter och abort. Tonårsgraviditet sågs som något mycket negativt där en majoritet såg abort som

7 Holmberg är inte barnmorska utan läkare som arbetat vid en ungdomsmottagning.

ett självklart val (ibid. s.68). Attityder till tillfälligt sex var positiva medan de var negativa till både kondom och hormonella preventivmedel (ibid. s.71). Ekstrand beskriver sexuell och reproduktiv hälsa som en jämställdhetsfråga eftersom sexuellt överförbara sjukdomar ger allvarligare medicinska konsekvenser för kvinnor (ibid.).

Kapitel 3

Informationskompetens och angränsande forskningsområden

Sedan ett drygt tiotal år har informationskompetens varit föremål för en mängd undersökningar och etablerats som forskningsområde. Informationskompetens är en månghövdad figur och vad som åsyftas med ”informationskompetens” är emellanåt förvirrande. Jag kommer i detta kapitel att inleda med en bakgrund till begreppets framväxt och därefter att redogöra för min förståelse av informationskompetens. Vidare kommer jag i detta kapitel att presentera för avhandlingen relevanta resultat från forskningen om informationskompetens och samtidigt skissera en översiktlig bild över vem som använt begreppet och till vad.[8] Avslutningsvis introduceras ett antal studier som rör informationssökning och bedömning av information. De rör inte omedelbart informationskompetens men är relevanta dels för att beskriva forskningsläget när det gäller informationssökning relaterat till hälsa och dels för att resultaten är väsentliga i analysen av avhandlingens empiriska material.

Informationskompetens

Bakgrund och framväxt

Enligt David Bawden (2001, s.230) användes begreppet informationskompetens första gången år 1974 med en innebörd som främst rörde förmågor som skulle vara väsentliga inom näringslivet. Verksamma bibliotekarier och intresseorganisationer anammade dock snart begreppet och breddade innehållet till att kopplas till bibliotekens roll för livslångt lärande (ibid. jfr Limberg et al., 2008; Sundin, 2008). Intresseorganisationer började producera texter som förespråkade vikten av informationskompetens samt gav tips på hur man bäst lär ut informationskompetens (t.ex. American Library Association, 1989; Association of College & Research Libraries, 2000). Så etablerades en professionell retorik kring begreppet som propagerar för vikten av informationskompetens.

8 Mer utförliga översikter över begreppet finns i till exempel Bawden, 2001; Limberg, Sundin och Talja, 2009 samt Tuominen, Savolainen & Talja, 2005.

Det har också tagits fram olika definitioner av begreppet. Definitionerna har i flera fall presenterats som listor med färdigheter som en individ ska behärska för att vara informationskompetent (t.ex. American Library Association, 1989; Association of College & Research Libraries, 2000).[9] Den bakomliggande synen på vad som kännetecknar lärande är i dessa definitioner behavioristisk, en persons agerande är grund för bedömning av vilken kunskap den besitter. Ett visst beteende kan tränas in och det går att bedöma i vilken mån träningen har lyckats genom att undersöka om beteende förändras. Sheila Webber och Bill Johnston (2000) har träffande karaktäriserat definitionerna som ”shopping lists of desired behaviour”.

Med ett ursprung i praktiskt biblioteksarbete har informationskompetens utvecklats till att förutom undervisningsmål för olika aktiviteter i främst biblioteksmiljöer även ha etablerats som ett forskningsobjekt och ett forskningsområde inom biblioteks- och informationsvetenskap (Tuominen, Savolainen & Talja, 2005). Ett ganska omfattande klassificeringsarbete av vad det egentligen är forskningen undersöker, och med vilka analytiska redskap, har genomförts. Till exempel har en kartläggning av forskning om informationskompetens presenterats utifrån vilken teoretisk ram forskningen bedrivits inom (Limberg, Sundin & Talja, 2009). Vidare har en indelning gjorts baserad på vem som använt begreppet och i vilket syfte (Pilerot & Lindberg, 2011), och ett försök har gjorts att täcka in texter från både forskning och praktik i samma modell (Lupton & Bruce, 2010) för att därigenom visa på olika förhållningssätt till informationskompetens och hur dessa kan studeras.

Mycket av intresset för forskning om informationskompetens kan sägas ha sitt ursprung i forskning om informationssökning (*information seeking*), särskilt i den del som anlägger ett användarperspektiv och som har utförts inom skolsektorn. Carol Kuhlthaus (2004) omfattande och konsekventa undersökningar kring amerikanska studenters informationssökning har varit mycket betydelsefulla inom detta område, särskilt hur hon i formuleringen av sin teori om informationssökningsprocessen synliggör de affektiva delarna av informationssökning. Dessa undersökningar utfördes vid bibliotek inom utbildningsväsendet. Louise Limbergs forskning (t.ex. 1998; Limberg & Folkesson, 2006; Limberg et

9 Det finns också exempel på forskning finansierad av intresseorganisationer för att definiera informationskompetens (Doyle 1992, vars avhandling om informationskompetens initierades och finansierades av American Library Association).

al., 2008, Alexandersson & Limberg, 2009) om informationssökning inom den svenska skolsektorn har bidragit till och fördjupat kunskaperna om hur informationssökning relaterar till lärande. I sin avhandling (Limberg, 1998) studerar hon gymnasieelevers informationssökning i samband med en längre fördjupningsuppgift. Resultatet visar att det fanns tre uppfattningar av informationssökning och informationsanvändning: att söka fakta, att väga information för att välja rätt samt att granska och analysera (ibid., s.160). I undersökningen visar det sig att kvaliteten på lärandet samspelar med uppfattningarna av vad sökning och användning av information är. Informationsinnehållet är alltså väsentligt, vilket också är en utgångspunkt för min avhandling. Som Limberg visar i sin avhandling (ibid.) och som Olof Sundin och Jenny Johannisson (2005) poängterar är informationssökning inte relevant i sig själv utan endast i relation till ett specifikt innehåll. Man söker efter information om något, och beroende på vad detta något är kommer sökandet att variera. Det innebär att informationssökning inte är meningsfullt att studera separat utan endast i relation till ett visst innehåll och i en viss situation med de specifika förutsättningar som råder där. Med denna betoning på hur viktigt innehållet i informationen är blir kopplingen till lärande central.

I Limbergs forskargärning är framväxten av informationskompetens som ett nytt forskningsområde synlig, från att hon i sin avhandling *Att söka information för att lära: en studie av samspel mellan informationssökning och lärande* (1998) väljer att inte använda termen informationskompetens till att hon i dag publicerar forskning där begreppet beforskas (t.ex. Limberg, 2010; Limberg & Sundin, 2006; Limberg et al., 2008; Limberg, Sundin & Talja, 2009). När det gäller informationskompetens bedrivs forskning där informationssökning och lärande är väsentliga ingångar, vilket innebär att det är ett område som placerar sig i gränslandet mellan de två disciplinerna biblioteks- och informationsvetenskap och utbildningsvetenskap. Denna avhandling är ett bidrag till forskningsområdet informationskompetens med avsikt att bredda det genom att studera en kontext som relaterar till demokrati och medborgarskap.

Placering i forskningsområdet

Den forskning som jag tar som utgångspunkt i min avhandling tillhör vad Olof Sundin (2008, s.29) har beskrivit som ett alternativt teoretiskt ramverk som vuxit fram delvis som en reaktion mot intresseorganisationernas ”generic list approach” (Tuominen, Savolainen & Talja, 2005). Beskrivningar och definitioner

av vad informationskompetens är på en generell nivå och i relation till individer blir, utifrån detta alternativa sätt att förstå informationskompetens, mindre intressanta. Mer precist kan vi tala om en situerad förståelse av informationskompetens där lärandets sociala karaktär betonas och där interaktionen mellan de som samspelar i en specifik situation uppmärksammas.

Informationskompetens är förvisso inte en aktivitet (Limberg, 2010). Det är inte möjligt att ”informationskompetensa”. Informationskompetens rör förmågan att utföra, gestalta och medverka i praktiker som bland annat handlar om att söka efter, värdera och använda information, samt det lärande som då sker. Utan att själv vara en praktik måste informationskompetens alltid relateras till en praktik. Det är i kontextualiserade undersökningar av informationssökning och andra praktiker och ageranden som det är möjligt att studera och diskutera informationskompetens. Helena Francke, Olof Sundin och Louise Limberg (2011) formulerar det på följande sätt:

> […] information literacy in all its various expressions (including searching, critically assessing, cutting, pasting, presenting, and producing information) is given meaning only when it is interpreted as part of an overarching social practice, such as contemporary schooling. (Francke, Sundin & Limberg, 2011, s.677)

Informationskompetens är i deras förståelse, liksom i min, något som ges mening i relation till en praktik. Det övergripande sammanhang som praktiken ryms inom benämner jag däremot kontext. I citatet ovan är att söka, värdera och producera information angivna som exempel på de uttryck informationskompetens kan ta sig. Att citatets alla exempel är aktiviteter är problematiskt eftersom det kan tydas som om informationskompetens då är en specifik aktivitet. Sundin, Francke och Limberg (2011) har i en senare artikel påpekat att informationskompetens är ett begrepp som inte har ett bestämt innehåll utan snarare ska ses som en optisk lins ”which can be used in order to highlight certain aspects of a practice, such as carrying out information activities in relation to a project in school” (s. 8). I denna formulering är det tydligt att författarna inte ser informationskompetens som en aktivitet utan som ett perspektiv på en aktivitet, vilket överensstämmer med min förståelse av begreppet. Jag återkommer till min förståelse av praktikbegreppet i kapitel fyra.

Informationskompetens är en översättning av engelskans *information literacy*. Det första ledet i uttrycket, information, har redan kommenterats i inledningskapitlet. Det andra ledet betyder översatt till svenska läs- och skrivkunnighet, det vill säga förmågan att kunna läsa och skriva. Literacy-forskningen har visat att det är frågan om komplicerade avvägningar med olika nyanser i vad det innebär att ha denna förmåga (för översikter se Bawden, 2001; Pawley, 2003; Lupton & Bruce, 2010). Det är fråga om en bedömning om huruvida någon har den förmågan eller ej; det är inte aktiviteten att läsa och skriva som diskuteras utan förmågan att kunna det. Med en syn på kunskap och information som socialt konstruerade är kunskap inte att betraktas som individuell utan något som förhandlas i samspel mellan människor och den omgivande kontexten.

Sociokulturell teori, utvecklad som ett perspektiv för att förstå lärande, är lämplig som grund för detta situerade sätt att förstå informationskompetens.[10] När en person söker efter, värderar och använder information om något, kommer hon att lära sig genom att ha utfört dessa ageranden och utföranden. Med en syn på kunskap som situerad i specifika praktiker blir det mindre intressant att förstå informationskompetens som något både generellt och individuellt (Tuominen, Savolainen & Talja, 2005; Sundin, 2008). Det är för denna avhandling inte så relevant att betrakta informationskompetens som en uppsättning förmågor som man lär sig för att utvecklas till en informationskompetent individ, förberedd för ett livslångt lärande (Tuominen, Savolainen & Talja, 2005, s. 339). Det är istället relevant och intressant att studera hur informationskompetens gestaltas i specifika situationer och i olika kontexter. Denna avhandling vill bidra med att skapa förståelse för hur informationskompetens gestaltas under möten med barnmorskor och i intervjuer om val av preventivmedel.

Översikt av forskning om och bruk av informationskompetens

Informationskompetens som forskningsområde är heterogent och därför svårfångat. Här nedan görs ett försök genom att skildra hur informationskompetens beskrivs och/eller beforskas av professionellt verksamma bibliotekarier, forskare inom biblioteks- och informationsvetenskap samt intresseorganisationer inom biblioteks- och undervisningssektorn. Indelning av vilken forskning som gjorts baseras på forskarnas egna beskrivningar. Det är inte en komplett redogörelse

10 En utvecklad diskussion av det sociokulturella perspektivet på lärande följer i kapitel fyra.

över all forskning inom området utan en presentation som pekar på aspekter forskningen hittills omfattat. På detta sätt visar jag hur min avhandling kan placeras i relation till annan forskning om informationskompetens.

Ett återkommande påstående inom den propagerande retoriken är att informationskompetens sträcker sig ut över den aktuella situationen, att informationskompetens är färdigheter som behövs även för andra sammanhang än de aktuella och under hela livet. Detta används ofta som argument för betydelsen av informationskompetens. Definitionen från American Library Association (1989), Alexandriaproklamationen (Garner, 2006), den amerikanske presidenten Obamas deklaration av månaden oktober som den amerikanska "Information literacy month" (Obama, 2009) och tävlingen som år 2009 utlystes för att ta fram en internationell symbol för informationskompetens (Infolitglobal, u.å.) är några källor, varifrån argument hämtas för att informationskompetens ses som en färdighet som breder ut sig spatialt och kronologiskt. De tre lärsituationerna som hämtas från den propagerande retoriken kring informationskompetens är för det första utbildningskontexter, för det andra arbetsliv och för det tredje samhällsliv.

Lärande relaterat till informationskompetens i utbildningskontexter

Lärande som sker i utbildningskontexter där informationskompetens anges som mål, till exempel övningar i informationssökning och -användning, motiveras ofta med att det förbereder för vidare studier, för framtida livslångt lärande under arbetslivet och att det förbereder och möjliggör för studenterna att agera som medborgare och delta i samhällslivet. Det är aktiviteter som anordnas och organiseras av lärare och bibliotekarier, ibland i samband med de uppgifter studenterna arbetar med, ibland som separata kursmoment. Bibliotekarier använder själva begreppet "informationskompetens" för att argumentera för dessa aktiviteter.

Forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap har uppmärksammat dessa aktiviteter och de har analyserats som projekt för att legitimera professionen och stärka bibliotekarieyrkets pedagogiska roll (Tuominen, Savolainen & Talja, 2005; Sundin, 2008). Empiriska undersökningar av bibliotekariers arbete och uppfattningar har bidragit till förståelse av hur det konkreta arbetet med informationskompetens som mål kan se ut från ett professionellt perspektiv (Bruce, 1997; Webber, Boon & Johnston, 2005; Limberg & Folkesson, 2006; Limberg & Sundin, 2006; Sundin, Limberg & Lundh, 2008; Sundin, 2008).

Christine Bruce (1997) undersöker vilka uppfattningar av informationskompetens som pedagoger och bibliotekarier verksamma vid högskolor har. Hennes undersökning är en reaktion mot de generella modeller som presenterats tidigare, som hon menar ger en alltför snäv bild av det komplexa begreppet informationskompetens. Bruce betonar i stället den variation av uppfattningar som finns inom den grupp hon undersöker. I Louise Limberg och Lena Folkessons (2006) undersökning av lärare och bibliotekariers erfarenheter av att undervisa i informationssökning framkommer att det finns en obalans mellan vad man undervisar i och vad man har som mål och bedömer i elevernas arbeten. Man undervisar och fokuserar mycket på informationssökning och att finna källor även om detta inte finns med som mål för undervisningen och inte heller bland det som man bedömer. Man betonar vikten av att eleverna ska lära sig att kritiskt värdera sina källor, att analysera och syntetisera information från olika källor men detta var inget man undervisade i.

Ett antal undersökningar har intresserat sig för elevernas och studenternas perspektiv (Limberg 1998; Lupton, 2004; Lundh & Limberg 2008; Alexandersson & Limberg 2009; Davidsson, Lundh & Limberg 2009; Pilerot 2009; Sundin & Francke 2009; Hongisto & Sormunen, 2010; Francke, Sundin & Limberg 2011; Herring, 2011; Lundh, 2011). Inom den svenska skolan idag arbetar eleverna ofta med uppgifter, inte sällan kallade för forskning, där de själva ska undersöka ett ämne. Det har framkommit att för många elever innebär informationssökning i relation till deras skoluppgifter att leta efter fakta med målet att hitta det rätta svaret (Limberg et al., 2008, s. 85, Lundh, 2011). Vidare har det framkommit att eleverna riktar in sig på arbetet med att söka efter information, sammanställa och redovisa den vilket blir viktigare än att tillägna sig kunskapsinnehållet (Alexandersson & Limberg, 2009, s.93).

Louise Limberg och hennes kollegor (2008) presenterar tre karaktäristika för meningsfullt lärande utifrån sina undersökningar i skolan av informationssökning och lärande med informationskompetens som mål (ibid., s. 85). Dessa tre karaktäristika rör frågornas kvalitet, olika dimensioner av informationssökning samt betydelsen av att pedagoger för dialog med eleverna om innehållet under arbetet med informationssökning och -användning (ibid.). I denna avhandling görs ett försök att tillämpa Limberg med fleras (2008) karaktärisering av meningsfullt lärande vid informationssökning och -användning i en situation utanför utbildningsväsendet. I Anna Lundhs (2011) undersökning av hur infor-

mationskompetenser formas när yngre skolelever arbetar med projektbaserade arbeten visas hur eleverna i hög grad tar med bilder i sina arbeten. Men en följd av skolans textbaserade kunskapssyn blir att bilderna används som dekoration snarare än som kunskapsbärare (ibid., s. 49f).

Källkritiska bedömningar av information ingår som en väsentlig del i informationskompetens. Francke, Sundin och Limberg (2011) analyserar strategier för att bedöma trovärdighet hos olika källor i en undersökning av hur gymnasieelever arbetar med informationskompetens. De undersöker hur eleverna i en svensk gymnasieklass arbetar med ett projekt, där de i grupp ska identifiera ett antal informationskällor för en kontroversiell fråga och sedan ranka de olika källornas trovärdighet. I sin analys tar forskarna fram fyra olika förhållningssätt som eleverna använder på varierande sätt i sina bedömningar; *kontroll*, *balans*, *engagemang* samt *mångfald* [11] (ibid. s. 688f.). De fyra förhållningssätten introduceras grundligt här eftersom de används i analysen av avhandlingens resultat. Med *kontroll* menas att källan kontrolleras mot ett antal regler som ställts upp för vad som är en trovärdig källa. Beroende på situation kan reglerna se olika ut, men de riktar ofta in sig på att fastställa att källan redan är utvärderad som trovärdig. I skolmiljöer är de inte sällan uppställda i form av check-listor. Med hjälp av dessa kan eleverna på ett effektivt och för dem säkert sätt avgöra trovärdighet. Men detta förhållningssätt kan också innebära noggranna överväganden där elevens egna kunskaper tas med i bedömningen. Förhållningssättet *balans* kan enligt författarna uppnås på två sätt: genom att hitta flera olika källor som för fram samma ståndpunkt eller genom att hitta källor med skilda utgångspunkter och väga deras argument mot varandra för att därigenom nå jämvikt. *Engagemang* beskrivs som ett förhållningssätt när eleverna bedömer källor som trovärdiga på grund av att de kommer från frivilligorganisationer eller andra rörelser som verkar för andras bästa samt även offentliga och statliga organ. *Mångfald* är ett förhållningssätt där eleverna värdesätter att källor skapats i samarbete och därför har många upphovsmän.

Lärandets situerade karaktär belyses också i betydelsefull teoretisk forskning som helt eller delvis tar avstamp i informationskompetens som det används inom utbildningssektorn (Kapitzke, 2003; Simmons, 2005; Tuominen, Savolainen &

11 Min översättning av de engelska benämningarna *control, balance, commitment* och *multiplicity* (Francke, Sundin & Limberg, 2011).

Talja 2005; Andersen, 2006; Limberg, Sundin & Talja 2009). Detta teoretiska resonemang återkommer jag till och utvecklar vidare i kapitel fyra.

Livslångt lärande i arbetslivet

I omvandlingen till det så kallade kunskapssamhället med ett alltmer rörligt arbetsliv har livslångt lärande blivit ett omhuldat begrepp som återfinns, vilket även nämns ovan, i många dokument som behandlar informationskompetens (American Library Association, 1989; Association of College & Research Libraries, 2000; Garner, 2006; Obama, 2009). Förutom de redan nämnda finns det andra dokument som tar upp livslångt lärande och relaterar till informationskompetens men även besläktade begrepp såsom *digital kompetens* (Liedman, 2008; Europaparlamentet och Europeiska unionens råd, 2006). Argument som återkommer i dessa dokument handlar om att individer i ett föränderligt samhälle med snabb utveckling av inte minst informations- och kommunikationsteknologier behöver vara beredda på att kontinuerligt hålla sig uppdaterade. Det kan handla om fortbildning i det yrke man verkar inom men även om vidareutbildning när innehållet i olika yrken förändras.

Lärande som pågår inom arbetslivet beskrivs inte i termer av informationskompetens annat än i den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskning som rör lärande i arbetslivet. Det är ofta empirisk forskning som undersöker informationskompetens i övergången från utbildning till yrkesliv (Lloyd, 2006; 2007a; Sundin, Limberg & Lundh, 2008; Hedman, Lundh & Sundin, 2009; Moring, 2010). Teoretiska bidrag lyfter fram den betydelse som kontexten har för förståelse av informationskompetens utanför utbildningssektorn (Tuominen, Savolainen & Talja 2005; Lloyd, 2007b; Lloyd & Williamson, 2008).

Annemaree Lloyd har studerat hur informationskompetens kan förstås när brandmän (t.ex. 2006; 2007a) och senare ambulansförare (2009) går från utbildning till att börja arbeta i yrket. Lloyd kritiserar att informationskompetens ofta ses i relation till text medan hon i sina undersökningar funnit att bokstavligen livsviktig information är relaterad till fysiska erfarenheter. I hennes undersökningar är informationskällorna *epistemiska*, i form av text och kodifierad kunskap, *sociala* i form av tyst kunskap och *kroppsliga* i form av fysiska erfarenheter (2009, s. 411). Det får konsekvens för hennes syn på informationskompetens:

> Recent workplace studies have recast information literacy (IL) as a complex, sociocultural practice that is discursively situated and constituted through the connections and networks that exist between people, artefacts, texts and bodily experiences. (Lloyd, 2007b)

Lloyd (2006) argumenterar för att informationskompetens är tätt knuten till en specifik kontext, ett informationslandskap, som individen lär känna. Informationskompetens är enligt Lloyd (2010, s. 249) "a dispersed practice that hangs together as a bundle of information focused activities that are constituted within larger integrative practices".

Lärande som medborgare

I olika dokument som argumenterar för betydelsen av informationskompetens i ett längre perspektiv än enbart den aktuella utbildningssituationen görs ofta kopplingar till demokrati. Inte sällan formuleras då informationskompetens såsom en förutsättning för att människor ska kunna delta som aktiva medborgare i samhällslivet. I den propagerande retoriken förs det fram att människor behöver vara informationskompetenta i samtidens kunskapssamhälle för att kunna utnyttja sina medborgerliga rättigheter och skyldigheter. Ett mycket talande exempel är detta utdrag ur Alexandriaproklamationen:

> Information Literacy lies at the core of lifelong learning. It empowers people in all walks of life to seek, evaluate, use and create information effectively to achieve their personal, social, occupational and educational goals. It is a basic human right in a digital world and promotes social inclusion of all nations. (Garner, 2006, s. 3)

Forskning om hur informationskompetens praktiseras utanför utbildningsväsende och vid arbetsplatser är liten till sin omfattning. I Australien har Kirsty Williamson (2010) studerat äldre personers användning av Internet när de gör ekonomiska investeringar. Vidare har Saraleena Aarnitaival (2010) i Finland studerat immigranters erfarenhet av undervisning i informationskompetens, där undervisningen sätts i relation till integration i det finska samhället och hur den därmed skapar möjligheter för aktivt medborgarskap. Hon menar att arbetslivet är en arena för aktivt medborgarskap och deltagande i samhällslivet (ibid., s. 321). Aarnitaival studerar immigranters erfarenhet av att söka information om arbete och arbetsliv. I kontakt med arbetsförmedlare, språklärare och lärare på yrkesutbildningar får immigranterna undervisning för att förbättra sina kun-

skaper om att söka information om arbete och yrkesliv. Hon benämner dessa situationer undervisning i informationskompetens, vilka är starkt förknippade med specifika kontexter och kulturella faktorer (ibid., s. 322). Aarnitaival kommer fram till att missförstånd beroende på kulturella skillnader är vanliga, att immigranterna är positivt inställda till undervisningen men ofta inte medvetna om att möjligheten till undervisning finns, samt att motivation och stöd från andra är avgörande (ibid., s. 322). Till skillnad från min undersökning är det i Aarnitaivals undersökning fråga om situationer där informationssökning i betydligt högre grad står i fokus. Aarnitaivals undersökning berör både vardagsliv och framtida yrkesliv. I samma gränsland återfinns Frances Hultgrens (2009) undersökning av gymnasieungdomars informationssökning rörande framtida yrken och studier. Hultgren anknyter till informationskompetens som hon uppfattar som något som möjliggör *empowerment*, något som ger människor möjlighet att på ett effektivt sätt involvera sig i frågor som är viktiga för dem (ibid., s. 67). Hon föreslår att informationskompetens ska användas inom studie- och yrkesvägledning som ett sätt att ge unga människor möjlighet att fatta beslut som rör deras framtida studie- och yrkesval med en medvetenhet om de olika intressen i samhället som kan påverka beslutet (ibid., s. 258). Undersökningen får därmed också en explicit koppling till unga människors roll i samhället. I ett pågående forskningsprojekt i Australien undersöks hur nyanlända immigranter på olika sätt tar del av information om sitt nya hemland och hur den kulturella förståelse av information som de bär med sig spelar in i detta (Lipu, 2010; Lloyd, Lipu & Kennan, 2010).

Mitt avhandlingsprojekt rör hur informationskompetens gestaltas i situationer i vardagslivet, där unga kvinnor agerar som, och utvecklar sin roll som, medborgare. Forskare som propagerat för en mer problematiserande och ifrågasättande syn på informationskompetens har visat hur en kritisk förståelse av begreppet har en politisk potential. En av dem är Christine Pawley (2003) som pekar på hur de två termer som tillsammans bildar informationskompetens (*information* och *literacy*) är fyllda med motsättningar som blir accentuerade i sammansättningen, till exempel vem som har tillgång till information och undervisning och vem som producerar och tillhandahåller texter. Med liknande utgångspunkter hävdar Kushla Kapitzke (2003) att vissa tolkningar av informationskompetens är för snävt inriktade mot tryckt text och därför kan vara utestängande. Hon förespråkar istället en tolkning av begreppet som öppnar för användning av en mångfald källor från olika medier. En sådan syn skulle ge förutsättningar för egna

ställningstaganden. Bibliotekariens pedagogiska roll uppmärksammas också av Michelle Holschuh Simmons (2005). Hon utgår från genreteori när hon föreslår sätt som högskolebibliotekarier kan använda för att uppmärksamma studenterna på litteratur inom olika discipliner. Även Jack Andersen (2006) tar utgångspunkt i genreteori i sin beskrivning av informationskompetens som en sociopolitisk förmåga, som innebär att man kan analysera de sammanhang som texter blivit till i. En informationskompetent person är från ett sådant perspektiv någon som kritiskt kan granska inte bara texter och dokument utan sitt samhälle. Samma resonemang finns hos James Elmborg (2006):

> Information literacy, seen in this way, is more than a set of acquired skills. It involves the comprehension of an entire system of thought and the ways that information flows in that system. Ultimately, it also involves the capacity to critically evaluate the system itself. (Elmborg, 2006, s. 196)

Elmborg (2006) diskuterar vad en kritisk informationskompetens innebär för utbildning. Det finns olika slags kompetenser (*literacies*) men den som är särskilt viktig för att kunna tillförsäkra sig möjligheter i livet är att bemästra skolkompetensen (*school literacy*), den kompetens som värderas inom skolan (ibid. s.196). Det väsentliga i att uppmärksamma förutsättningarna för och förståelsen av informationskompetens i undervisningssituationer lyfts också fram av Brendan Luyt och Intan Azura (2010). De uppmärksammar det problematiska i att informationskompetens förstås som naturligt kopplad till frigörelse när den även kan användas för att kontroll och förtryck (ibid. Se även Pawley, 2003).

Sammanfattande illustration

Ovanstående forskning om och bruk av informationskompetens sammanfattas här genom en illustration som tar några av ovanstående texter som utgångspunkt och som är baserad på i vilket sammanhang och av vem begreppet används. I illustrationen sammanförs grupperna som använder informationskompetens med lärsituationer där informationskompetens praktiseras.

Illustration 1. Översikt över informationskompetens (IK)

	Lärande i utbildningskontexter	**Livslångt lärande i arbetslivet**	**Lärande som medborgare**
Internationella och nationella intresseorganisationer inom biblioteks- och utbildningssektorn	Definitioner	Definitioner	Definitioner
	Propagerande retorik som lyfter fram vikten av IK	Propagerande retorik som lyfter fram vikten av IK	Propagerande retorik som lyfter fram vikten av IK
Professionellt verksamma bibliotekarier främst inom utbildningssektorn	Försiggår en mängd uppmärksammade aktiviteter, t ex användarundervisning	Försiggår men är relativt ouppmärksammat	Försiggår men är relativt ouppmärksammat
Forskare inom biblioteks- och informationsvetenskap	Empirisk forskning med användar- eller professionell fokus	Empirisk forskning med användarfokus	Empirisk forskning i sin linda
	Teoretisk forskning	Teoretisk forskning	Teoretisk forskning

Illustrationen visar att det i stort sett saknas empirisk forskning inriktad på att undersöka informationskompetens i vardagslivet sett som lärande som medborgare. Någon mer detaljerad teoretisk genomgång av hur informationskompetens kan förstås i relation till demokrati och medborgarskap har inte gjorts i den tidigare forskningen, trots att det är ett återkommande argument i retoriken om informationskompetens och därmed också ett argument för att arbeta med det i den dagliga verksamheten på många bibliotek. Denna relation är något jag återkommer till i kapitel fyra samt i kapitel sju.

Att söka efter och bedöma (hälso)information

Genom att välja att studera unga kvinnors informationskompetens utanför utbildningssektorn relaterar avhandlingen till informationssökning i vardagslivet. Med begreppet *everyday life information seeking* (ELIS) tydliggör Reijo Savolainen (1995) informationssökning i vardagslivet som ett relevant område för biblioteks- och informationsvetenskapliga studier. Innebörden i begreppet presenterar han på följande vis:

> Broadly defined, the concept of ELIS refers to the acquisition of various informational (both cognitive and expressive) elements which people employ to orient themselves in daily life or to solve problems not directly connected with the performance of occupational tasks. Such problems may be associated with various areas of everyday life, for example, consumption and health care. (Savolainen, 1995, s. 266f.)

ELIS är ett forskningsområde inom biblioteks- och informationsvetenskap där användarstudier görs med syfte att undersöka olika informationsrelaterade aktiviteter utanför utbildning och arbetsliv.

Unga människors informationssökning och -användning har studerats i relation till ett stort antal ämnen (se Chelton & Cool (red.), 2004; 2007). Ett exempel är Ross Todds undersökning av unga kvinnors informationssökning om droger (Todd, 1991; Todd & Edwards, 2004). Frances Hultgrens (2009) ovan nämnda undersökning av hur ungdomar som slutar den svenska gymnasieskolan söker och använder information om framtida studier och yrkesliv är en undersökning som är placerad på gränsen mellan utbildning, skola och vardagsliv (ibid. s. 50). Hultgrens undersökning anknyter till den föreliggande, eftersom hon undersöker hur unga människors informationssökning relaterar till viktiga val på väg ut i vuxenlivet. Hon ser ungdomarnas berättelser om erfarenheter av olika informationsrelaterade aktiviteter som identitetsskapande:

> […] when people story their experiences they are also telling us who they are, how they would like to be seen and who they would like to become, actively constructing themselves in terms of identity and in relation to others as stories unfold. (Hultgren, 2009, s. 90)

Unga människornas berättelser ses här liksom i min studie som uttryck för identitet.

Inom biblioteks- och informationsvetenskap finns forskning som specifikt inriktar sig på informationssökning och hälsa. Inom området görs undersökningar om personer med olika sjukdomar. Exempelvis Kimmo Tuominens (2004) undersökning av hjärtsjuka och deras närmaste om deras informationssökning inför en hjärtoperation. Han intervjuar både de sjuka och deras anhöriga och analyserar i intervjuerna två olika moraliska hållningar där det sätt man söker information om sin sjukdom relateras till olika syn på hur man ska uppföra sig som sjuk (ibid.). Ett annat exempel är Tiffany Veinots studier (2010a; 2010b)

om och hur personer på Kanadas landsbygd diagnostiserade med HIV utbytte information om sin sjukdom med andra. Hon visar att på grund av sjukdomens stigmatiserande karaktär var det personliga nätverket viktigt för informationsutbyte, särskilt känslomässigt utbyte och erfarenheter från andra med samma diagnos (2010b). Dessa två undersökningar har visst teoretiskt släktskap med den föreliggande men skiljer sig från den eftersom de som studeras är svårt sjuka.

Karen Pettigrew (1999) gör en etnografisk undersökning vid en nordamerikansk fotklinik och i undersökningen av sjuksköterskorna och de framförallt äldre patienterna kommer hon fram till att kontexten har stor betydelse för informationsutbytet, som hon ser som diskursiv interaktion (ibid., s. 810). Pettigrew (ibid., s. 811; se även Pálsdóttir, 2011) formulerar begreppet *information ground* som en plats där informationsutbyte kan studeras. Pamela McKenzie (2004) utgår från Pettigrews *information ground* när hon undersöker en situation som inte rör sjuka men väl befinner sig inom hälso- och sjukvård: kanadensiska kvinnor som väntar tvillingar och deras informationspraktiker när de är i kontakt med barnmorskor. McKenzie utgår från positionsteori för att därigenom kunna analysera hur informationsbehov är ett resultat av en förhandling som pågår under möten mellan barnmorska och gravid kvinna:

> A focus on interpersonal practices rather than on behaviour shifts the analysis from cognitive to social and allows us to see information needs, not as fixed entities residing in the head of the information seeker and brought to the information-seeking encounter, but rather as collaboratively negotiated and constructed over the course of the encounter itself. (McKenzie, 2004, s. 685)

McKenzies (2004) undersökning och dess design har varit utgångspunkt för den första delen av min undersökning som beskrivs utförligare i kapitel fem.

Forskning från det tvärvetenskapliga fältet *Science and Technology Studies* (STS) är en produktiv ingång för biblioteks- och informationsvetenskapliga studier (Talja, 2010). En undersökning inom STS tar upp hur människor i vardagslivet söker information om hormonell behandling relaterat till deras sexuella och reproduktiva hälsa och undersöker det utifrån diskussionen om digital delaktighet (Wyatt et al., 2005). Undersökningen rör hur medelålders kvinnor och män söker information om hormonell behandling mot problem vid menopaus samt impotens (ibid.). Författarna diskuterar vad tillgång till information innebär och

intresserar sig specifikt för vilken roll Internet har. I undersökningen är familjeläkaren den viktigaste informationskällan därefter kommer familjemedlemmar och därefter media av olika slag (ibid., s. 206). I antologin ”Mediating health information: the go-betweens in a changing socio-technical landscape”(Wathen, Wyatt & Harris (red), 2008) sammanställs ett antal undersökningar om hälsoinformation. Sally Wyatt, Roma Harris och Nadine Wathen (2008, s. 6) introducerar termen *info(r)mediator* i ett försök att beskriva “those situations in which the human mediators convey information in order to effect change in the behaviour or actions of those looking for information” (Wyatt, Harris & Wathen, 2008, s. 6). Yrken som har en *info(r)medierande* karaktär är till exempel dietister, sjuksköterskor, bibliotekarier, farmaceuter och socialarbetare (Bella et al., 2008, s. 18). Sjuksköterskor har en viktig undervisande roll när de möter patienter med hälsoproblem eller arbetar hälsofrämjande. Att förmedla information är en väsentlig del av deras yrkesroll (ibid., s. 24). Från ett användarperspektiv är tre kännetecken på en god *info(r)mediator* att den är lokal, interaktiv och personifierad (Wathen, Harris & Wyatt, 2008, s. 189). Att vara flexibel i mötet är viktigt men viktigast är att erbjuda informationen ”within a relationship of care” (ibid. s. 190). *Info(r)mediatorns* roll är intressant då den visar beröringspunkter mellan bibliotekarier och sjuksköterskor vilket är relevant för min undersökning.

Förändringen av synen på sjukvård i västvärlden från att vara ett ansvar för staten och en service som medborgare erbjuds till att i större utsträckning uppfattas som en vara och patienterna som kunder beskrivs av flera författare (t.ex. Bella, 2010; Henderson & Peterson, 2002, s. 2; Fioretos, 2009; Mol, 2008; Wyatt, Harris & Wathen, 2010). Stigande sjukvårdskostnader under sviktande konjunkturer anges som en del av förklaringen till att ansvar för sjukvård flyttas från staten till individer. Rollerna som patient och medborgare flyter därmed alltmer samman (Adams, 2010, s. 182). Att söka efter och samla information, vara välinformerad och fatta goda beslut gällande hälsa och livsföring blir ett uttryck för att vara en god medborgare. Det kan också presenteras som att individer får möjlighet att fatta avgörande beslut gällande sig själva och kan då omtalas i termer av bemyndigande eller *empowerment* (Bella, 2010, s. 22f.). Istället för att frågor om medborgarnas hälsa och välbefinnande uppfattas som ett gemensamt samhälleligt ansvar blir dessa individuella uppgifter och krav. Att *empowerment* innebär en dubbelhet, krav och möjlighet, beskrivs av Leslie Bella (2010, s. 23f.) med hjälp av skillnaden i att använda ordet bemyndigande som ett transitivt eller intransitivt verb. Som intransitivt verb kan någon bara bemyndiga sig själv, det är ett

erbjudande och en möjlighet. Som transitivt verb signalerar det att det är någon annan (person eller organisation) som skapar möjlighet för en att få bemyndiga sig själv. Det blir då snarare frågan om ett åliggande och ett krav. Dubbelheten är en av ingångarna i analysen av informationskompetens i min avhandling.

Tidigare forskning av relevans för avhandlingen behandlar även hur trovärdighet konstrueras. Patrick Wilson (1983) för fram begreppet *kognitiv auktoritet* i sin analys av hur kunskap konstrueras socialt. Med en betoning på att kunskap produceras och skapas i interaktion mellan människor passar begreppet kognitiv auktoritet väl för att använda inom ett sociokulturellt perspektiv på lärande. Wilson menar att eftersom vi aldrig kan ha förstahandserfarenheter om allt vi möter i våra liv måste vi förlita oss på kunskap andra förmedlar till oss. Frågan är då vem eller vad vi litar på och varför. Wilson diskuterar kognitiv auktoritet både i relation till forskning och vardagsliv. För Wilson är kognitiv auktoritet en relation som består av minst två personer (ibid., s. 13). "No one can be an authority all by himself; there has to be someone else for whom he is an authority" (ibid., s.13). Man är en kognitiv auktoritet i en specifik situation och med en viss tyngd. Det är inte ett absolut begrepp. En kognitiv auktoritet är något eller någon som man finner trovärdig och som man vill ska ha inflytande på hur man tänker (ibid., s. 15).

Wilson (1983) ger flera exempel på vad som gör att vi uppfattar någon som en kognitiv auktoritet. Det kan vara en persons yrke eller utbildning, det kan också vara det rykte som en person har om att kunna något specifikt. En väsentlig anledning till att uppfatta någon som en kognitiv auktoritet är att personen i fråga vid upprepade tillfällen har visat sig vara "användbar" eftersom hon gett upplysningar som stämmer väl med vad man redan vet. Wilson kallar detta för *intrinsic plausibility*. En ännu viktigare anledning till att uppfatta någon som en kognitiv auktoritet är vilka vi brukar lita på (ibid., s. 21ff.). Från födseln är vi påverkade av vår omgivning, den specifika tid och plats vi befinner oss på och de människor vi lever bland. Under uppväxten utvecklas "… an initial stock of ideas about the world and also about how to enlarge it by drawing on others' stocks. One begins to learn very early who knows about what; one develops a stock of authority beliefs "(ibid., s. 125). I unga år är det enligt Wilson föräldrarna som har störst påverkan på vilka man ser som auktoriteter, för att under tonåren istället vara andra ungdomar (ibid., s. 125).

Brian Hilligoss och Soo Young Rieh (2008) har utarbetat ett ramverk för bedömning av trovärdighet där de inkluderar Wilsons arbete. Hilligoss och Rieh (2008) ser trovärdighet (*credibility*) som avgörande i bedömning av information och kognitiva auktoriteter har hög trovärdighet (ibid., s. 1469). Kognitiva auktoriteter är själva kärnan av trovärdiga källor.[12] Hilligoss och Riehs uppmärksamhet på komplexiteten i bedömning av trovärdighet är viktig. I sitt ramverk anger de att trovärdighet kan förstås som *truthfulness, believability, trustworthiness, objectivity* och *reliability* (ibid., s. 1473). Att dessa fem begrepp är svåra att översätta till svenska komplicerar ytterligare. De konstaterar svårigheten att definiera begreppet (*credibility*) men slår fast att trovärdighet (*trustworthiness*) och expertis är huvudkomponenter (ibid., s. 1468). I den ovan nämnda undersökningen av Francke, Sundin och Limberg (2011) utgår författarna också delvis från Wilson när de studerar frågor som rör källkritik i gymnasieskolan. Hur informationskällor värderas och på vilka sätt trovärdighet konstrueras är väsentliga frågor som jag återkommer till i kapitel sex och sju.

12 Muntlig kommunikation med Soo Young Rieh 5 maj, 2009.

Kapitel 4.

Multipel perspektivisering

I denna avhandling utgår jag från flera teoretiska angreppssätt för att undersöka och förstå det empiriska materialet. En konsekvens eller kanske en möjlighet som blev tydligare i och med mitt val att skriva en sammanläggningsavhandling är att kunna göra undersökningen i flera delar och använda olika metoder i dem. I detta kapitel presenterar jag hur jag förstår de teoretiska begreppen *lärande, verktyg & meningserbjudanden, praktik, kunskapsproduktion, positionsteori, identitet* samt *demokrati & medborgarskap*. Det är olika begrepp som delar hemvist i en socialkonstruktionistisk tradition. Jag utgår från en sociokulturell förståelse av mitt forskningsämne. I ett sociokulturellt perspektiv förstås kognitiva förmågor, såsom lärande, inte som ett individuellt, mentalt arbete och aktiviteter begränsade till specifika institutioner, utan som sociala praktiker som är grundläggande för mänskligt liv. Med ett sociokulturellt perspektiv på mänskliga handlingar uppmuntras man också att kombinera flera olika synsätt (Wertsch, 1998, s.5 ff.). I min undersökning tar jag en teoretisk multipel (jfr Mol, 2002, s.6 f.) i bruk för att studera hur unga kvinnors informationskompetens gestaltas i praktiker som rör värdering och användning av informationskällor inför val av preventivmedel.

Att förstå lärande

I första hand lutar jag mig mot hur det sociokulturella perspektivet på lärande utvecklats av Roger Säljö (1997; 1999; 2000) och James V. Wertsch (1998). Detta perspektiv har använts inom forskning i biblioteks- och informationsvetenskap, särskilt sådan som studerar informationssökning och informationskompetens inom utbildningssektorn (t.ex. Gärdén, 2010; Francke, Sundin & Limberg, 2011; Lundh, 2011), men också sådan som studerar informationspraktiker vid arbetsplatser (Lloyd, 2006; 2009; Hedman, Lundh & Sundin, 2009; Moring, 2010).

Enligt ett sociokulturellt perspektiv sker lärande och utveckling alltid inom specifika historiska, sociala och kulturella kontexter och går inte att särskilja från dem (Säljö, 2000, s. 104; Wertsch, 1998). Mänsklig aktivitet är mångfacetterad

och svårfångad. Istället för att fokusera på antingen individen eller den sociala situationen, vilket ger en bristfällig eller inadekvat uppfattning av det som händer eftersom den valda fokuspunkten får alltför framträdande plats, analyseras individens aktiviteter i en viss situation (Wertsch 1998, s. 3 ff.). Wertsch för fram det sociokulturella perspektivet som ett sätt att förstå mänsklig aktivitet, och därmed lärande, i en korsväg av olika perspektiv (ibid., s. 7). Metoden han förespråkar utgår från att i en undersökning av mänsklig aktivitet uppmärksamma så många som möjligt av frågorna: *Vad? Var? Vem? Hur? Varför?* (ibid., s. 13). Den innebär en ökad uppmärksamhet på situationen, platsen, deltagarna, redskapen och syftet med aktiviteten. En sådan uppgift är övermäktig, varför Wertsch föreslår medierad aktivitet (*mediated action*) som analysenhet med ett sociokulturellt perspektiv; ”this involves focusing on agents and their cultural tools - the mediators of action” (ibid., s. 24). Genom att inrikta analysen på medierad aktivitet uppmärksammas *vem?* och *hur?* eftersom den medierade aktiviteten utförs av någon med hjälp av redskap av något slag, medan de andra tre frågorna (*var? vad? varför?*) belyses i något mindre utsträckning (ibid., s. 25).

I denna avhandling undersöks rådgivningsmöten och intervjuer, olika situationer där unga kvinnor berättar om och värderar och använder olika informationskällor de använt innan de valt preventivmedel. Det är därför främst unga kvinnor men också barnmorskor som är svaret på frågan *vem?* De unga kvinnornas interaktioner är i fokus, deras användning av olika verktyg, och därför ägnar jag mig i huvudsak åt att besvara frågan *hur?* För att kunna förstå interaktionen är också syftet med interaktionen väsentlig och därför berör jag i det följande inledningsvis även frågan *varför?*

I svaret på frågan *varför* framträder syftet med en interaktion. Syftet är avgörande för att kunna förstå interaktionen, och detta blir mer komplext eftersom det ofta finns flera och ibland kolliderande syften (Wertsch 1998, s. 32). En person kan ha flera syften med ett agerande samtidigt som även andra personer involverade i interaktionen kan ha olika syften. Alla dessa syften medverkar i interaktionen. I min undersökning kan barnmorskorna och de unga kvinnorna ha skilda syften. En ung kvinna kan vilja ha ett hormonellt preventivmedel för att få reglerade blödningar medan barnmorskan endast får förskriva preventivmedel för att förhindra oönskade graviditeter. För barnmorskan kan i denna situation olika mål med arbetet bli accentuerade: att både vilja vara ett stöd för den unga kvinnan och att kontrollera hennes beteende. Om det i samtalet inte framkommer något

behov av skydd mot oönskad graviditet så har barnmorskan ingen rätt att förskriva preventivmedel.

Verktyg & meningserbjudanden

De teknologier eller verktyg som omger oss och blivit delar av oss är konstruerade i ett socialt sammanhang. Teknologier och verktyg är inte neutrala. Människor lär sig att nyttja verktyg i specifika kontexter som påverkar hur de förstår verktyget och dess (rätta) bruk. Vad som är korrekt användning är inte bestämt en gång för alla utan öppet för förhandling. Hur verktyg nyttjas ser olika ut över tid och rum. Att studera interaktionen mellan människor och olika verktyg ökar förståelsen för hur denna förhandling kring användning ser ut i olika situationer. Hur unga kvinnor förstår preventivmedel och vad det innebär att använda dessa teknologier är exempel på en sådan interaktion.

Lärande och kunskap ses alltså som delar av sociala praktiker (Säljö 2000, s. 119; jfr Wertsch, 1998 s. 35). Användandet av kunskap, i form av diskursiva och intellektuella redskap eller verktyg, ses som en kreativ process. Individens förståelse utvecklas i ett socialt sammanhang, där individen samspelar med andra individer och med de förutsättningar som finns i omgivningen (inklusive verktyg). I interaktionen formar individen och omgivningen varandra. Denna ömsesidighet ger möjlighet för individens kreativitet och skapar handlingsutrymme. Kunskapen blir en resurs som ger individen möjlighet att i konkreta situationer använda de redskap som hon/han tillägnat sig men även att förändra och utveckla dem (Säljö 2000, s. 126f.). De unga kvinnorna som medverkar i undersökningen tillägnar sig under arbetet med att välja preventivmedel kunskap om sin sexuella och reproduktiva hälsa.

När frågan *hur* besvaras kommer de olika redskap eller verktyg som används i interaktionen att vara i fokus. De verktyg jag kommer att uppmärksamma i min analys av det empiriska materialet är de informationskällor de unga kvinnorna nämner samt de som framkommer i analysen, de redskap barnmorskorna använder samt specifikt språk som kulturellt redskap. Säljö (2000) menar att människor under historiens gång har utvecklat olika verktyg för att underlätta handlingar som de behövt utföra. Dessa verktyg ersätter andra verktyg eller handlingar. När ett verktyg har utvecklats behövs det inte längre kunskap om hur handlingen utan verktyget skulle ha utförts. I stället behöver man känna till hur verktyget ska

användas på bästa sätt. Verktygen är utformade i specifika sociala och kulturella situationer och det finns alltid flera möjliga lösningar på hur ett verktyg som ska ersätta en handling utformas.

Faktorer som påverkar verktygets utformning är hur och av vem den ursprungliga handlingen utfördes och vilka som har intressen i att verktyget konstrueras. Teknologi är därför aldrig bara teknologi utan "[…]technology is a sociotechnical product, patterned by the conditions of its creation and use." (Wajcman, 2004, s. 34). Ett eller ett par varianter av verktyget kan komma att konstrueras och förmodligen blir en av lösningarna den dominerande. Verktyget *medierar,* både i sin form och i hur det ska brukas, den sociala och kulturella situation det konstruerades i och för (Wertsch, 1998, s. 38ff.). Det finns maktaspekter på vilka verktyg som nyttjas i en viss situation (ibid., s. 42). I min undersökning arbetar barnmorskorna för att under rådgivningsmötena inkludera de unga kvinnorna och att skapa en dialog med dem. Men det är barnmorskorna, i sin användning av redskap för att beskriva den unga kvinnans kropp (som frisk och normal), som har den slutgiltiga makten över kunskapsproduktionen under rådgivningsmötena.

Förutom de redskap i form av informationskällor som de unga kvinnorna interagerar med så är det olika preventiva teknologier och de unga kvinnornas ställningstaganden kring dem som är bakgrund till interaktionerna. Det finns flera preventiva teknologier att tillgå och olika förståelser av dem. Att uppmärksamma de teknologier som varit "förlorande" är en uppgift som flera forskare tagit sig an speciellt inom STS. Även Wertsch uppmärksammar att de verktyg vi nyttjar ofta förstås som de som är bäst lämpade men att så inte nödvändigtvis är fallet (1998, s. 58). Nelly Oudshoorn (t.ex. 1994; 2003; 2004) har i flera arbeten studerat preventivmedel som teknologi. Hon har problematiserat att så få preventivmedel utvecklats för män och sedan även studerat arbetet med att ta fram preventivmedel för män. Hon intresserar sig för vad som påverkar vilka preventiva teknologier som blivit de vanligaste. Oudshoorn (2004, s. 353) konstaterar att under den senare delen av 1900-talet etableras idén att kvinnan är den som är ansvarig för antikonception och att denna kulturella berättelse materialiseras i preventivmedlen. Annan feministisk forskning har uppmärksammat olika sätt att förstå preventivmedel som antingen emancipatoriska eller förtryckande teknologier (Plummer, 2003, s. 42; Wajcman, 2004). Att välja preventivmedel kan

också innebära att ta ställning till hur de kan förstås. Att berätta om valet kan vara ett sätt att formulera sådana ställningstaganden.

Genom att fästa uppmärksamheten på vad verktyg och redskap som omger oss medierar, framträder att verktygen inte finns där i kraft av att de är de optimala utan av flera andra skäl. Verktyg är hjälpmedel, men eftersom de premierar en viss användning så träder andra möjliga bruk i bakgrunden, och verktyg förstås därför som både något som underlättar och försvårar (Wertsch, 1998, s. 38ff.). En viktig del av en sociokulturell analys av en interaktion är därför att studera på vilka sätt de medierande redskapen erbjuder både hinder eller möjligheter. I min undersökning är de unga kvinnornas inställning till samhället, förståelse av preventivmedel samt deras kunskap om källkritik exempel på olika kulturella redskap med denna dubbelhet, något jag återkommer till i kapitel sju.

Språket kan ses som det för människan viktigaste medierande verktyget (Säljö, 2000, s. 82). Genom språket medieras världen omkring oss. Språket nyttjas för att skapa mening i olika sociala praktiker där människor ger och tar mening (ibid., s. 89). Vår användning av språket har materiella konsekvenser (ibid., s. 90; Wertsch, 1998, s. 31). Även om språket har en huvudroll, tar vi del av och nyttjar språket i sammanhang där också andra medierande verktyg kan användas. I ett sociokulturellt perspektiv är språket alltid en del av en kommunikativ praktik, där andra verktyg, handlingar och så kallade meningserbjudanden (*affordances*, se Gibson, 1977; se även Wertsch, 1998, s. 29) i omgivningen medverkar i och medskapar kommunikationen.

Meningserbjudanden är ett analytiskt hjälpmedel som är fruktbart för att beskriva hur interaktion mellan personer och verktyg fungerar. Det är de sätt genom vilka verktyg blir meningsfulla i en viss situation, eller annorlunda uttryckt är de ”the opportunities for action offered by the real world” (Sadler & Given, 2007, s. 117). Ronald Day (2011) har föreslagit meningserbjudande som ett sätt för forskning om informationsanvändning med en socialkonstruktionistisk ansats att undkomma risken att fastna i kausala förklaringar. Genom att utgå från meningserbjudanden flyttas fokus från att studera effekter av mekanistisk kausalitet till interaktioners affekter (Day, 2011, s. 81). Gränsen mellan användaren och informationskällan blir oskarp och de tillåts att överlappa varandra, påverka och påverkas.

Praktik

Inom biblioteks- och informationsvetenskap, särskilt inom forskning som rör informationssökning, har allt fler valt att formulera sitt studieobjekt som *informationspraktiker* (Tuominen, Savolainen & Talja, 2005; Talja & McKenzie, 2007). En utgångspunkt har varit att som forskare visa en annan teoretisk hemvist än vad som signaleras med termen informationsbeteende (*information behaviour*) (t.ex. Gärdén, 2010, s. 61f.; Lundh, 2011, s. 19f.). Praktikbegreppet betonar till skillnad från informationsbeteende en syn på information som något som ingår i en interaktion, som situerad, det vill säga, att den både påverkar och påverkas av den situation den är en del av. Det innebär vidare att i praktiker uppmärksammas inte bara text och tal utan också andra handlingar.

Praktikbegreppet har en rad olika innebörder och har använts med olika teoretisk grund inom biblioteks- och informationsvetenskap (se Lloyd, 2010 samt Schreiber, 2011 för redogörelser). Den förståelse som jag lägger i begreppet praktiker tar sin utgångspunkt i det sätt på vilket Säljö talar om situerade kommunikativa praktiker (2000, s. 118). Vi kan inte på ett meningsfyllt sätt förstå lärande eller text (som i en transkription av ett samtal) utan att ha kunskap om kontexten. Att intressera sig för praktiker där informationskompetens gestaltas innebär krav på hur forskningen kan gå till och vad som är ett relevant forskningsobjekt, vilket jag återkommer till i nästa kapitel.

Vidare hämtar jag inspiration i hur Annemarie Mol skriver om praktiker, eller *praxiografi* (2002, s. 31), som ett sätt att undgå objektifiering av det man studerar i sin forskning. I sin etnografiska undersökning om åderförkalkning vill hon undersöka hur sjukdomen *görs, utförs* eller *gestaltas*[13] (*is enacted*) i den dagliga praktiken på ett sjukhus. I undersökningar och möten med olika vårdgivare kommer den åderförkalkning som en patient lider av att vara olika. Olika tekniker och test kommer att skapa skilda beskrivningar av sjukdomen som ändå är densamma. Mols arbete är ett försök att genom deltagande i de praktiker där sjukdomen görs kunna analysera hur en sjukdom kan vara både många olika och ändå en och samma. Det är alltså ett försök till kunskapsproduktion som inte

13 Det engelska verbet *enact* är svårt att översätta till svenska på ett sätt som fungerar väl. Jag använder omväxlande *göra, utföra* och *gestalta*. En förståelse av informationskompetens som gestaltad i en viss praktik används av till exempel Lundh (2011) och Sundin, Francke & Limberg (2011).

objektifierar. Mol väljer att studera hur kunskap görs i en viss praktik, d v s hur åderförkalkning görs på sjukhus Z i Holland:

> This, then, may be a way out of the dichotomy between the knowing subject and the objects-that-are-known: to spread the activity of knowing widely. To spread it out over tables, knives, records, microscopes, buildings, and other things or habits in which it is embedded. Instead of talking about subjects knowing objects we may then, as a next step, come to talk about enacting reality in practice. (Mol, 2002, s. 50)

Den kropp som framträder är en men också många, den är multipel. Som Mol (2002) poängterar, så betonas de etiska och politiska dimensionerna av forskningsarbetet med en *praxiografisk* ingång till forskningen. I min undersökning har det däremot inte varit möjligt att genomföra en helt igenom etnografisk ansats. Min ingång har varit att i de intervjuer jag gjort inte fråga de unga kvinnorna om vad de tänker utan be dem beskriva vad de gör och berätta om saker de varit med om (jfr Mol, 2002, s. 16). Vidare har jag valt att nyttja flera olika analytiska ingångar för att ge en mångfaldig bild av hur de unga kvinnornas informationskompetens gestaltas i praktiker som rör användning och värdering av informationskällor inför val av preventivmedel och hur de relaterar till de unga kvinnornas medborgerliga identiteter. Jag vill ge en bild som är mer än en men färre än många (Mol, 2002, s. 55).

Mol ger också ett exempel på hur praktik kan studeras i en klinisk miljö, där de som utför de olika handlingarna har olika grad av kännedom om dem och de olika verktyg som är i bruk. Praktikerna som studeras är inte för alla inblandade en fråga om vanor och rutiner, vilket andra varianter av praktikbegreppet betonar (t.ex. Reckwitz, 2002, se också Lloyd, 2010). Mols praktikbegrepp passar därmed väl för min undersökning. Mol betonar med sin forskningsingång det multipla i sitt val att i en text erbjuda tydliga men många olika berättelser om hur något, i hennes fall åderförkalkning, är på en bestämd plats:

> Ontologies are, instead, highly topical matters. They inform and are informed by our bodies, the organization of our health care systems, the rythms and pains of our diseases, and the shape of our technologies. All of these, all at once, all intertwined, all in tension. If reality is multiple, it is also political. (Mol, 2002 s.6f.)

I sin ansats att utföra forskning på ett inkluderande sätt är Mols lösning att tala om och skapa ontologi*er*. I de praktiker jag studerat blev det ömsesidiga beroendet av språk och kropp uppenbart. För att analysera det har jag vänt mig till Donna Haraways (1991b) begrepp om kunskapsproduktion. Haraway strävar liksom Mol efter att forska på ett inkluderande sätt, fast Haraways förslag är att kreera epistemologi*er*.

Kunskapsproduktion

Med hjälp av olika konkreta redskap som blodtrycksmanschetter och våg, samt med olika frågor och svar kartläggs och beskrivs de unga kropparna på sätt som passar för ett möte om sexuell och reproduktiv hälsa inom vården. Beroende på utgången kommer kvinnorna att kunna få eller inte kunna få olika preventivmedel. De analytiska verktyg Haraway (1991b) utvecklat för att analysera kunskapsproduktion är fruktbara för att förstå hur kunskap om de unga kvinnornas kroppar konstrueras under rådgivningsmötena (se artikel 2).

Det sätt Haraway skriver på är grundat i hennes kunskapssyn. I de metoder Haraway (t.ex. 1985; 1991b) utvecklar och använder, tar hon avstånd från ett dualistiskt förhållningssätt, där världen förstås i termer av dikotomier såsom natur – kultur, kvinna – man, subjekt – objekt, biologi – teknik. Hon framställer inte en oemotsäglig sanning i sina texter utan skriver på sätt som inbjuder till tolkning (Haraway, 2004). Detta sätt blottlägger också att teorier är verktyg forskare tar i bruk. Teoribruket kan därmed inte vara fel men ska vara öppet att se och kritisera. Haraways (1985; 1991a; 1991b; 2004) texter erbjuder sätt att gripa sig an forskning utan att objektifiera det undersökta. Den essä (1991b), där hon utvecklar en begreppsapparat för hur kunskapsproduktion som inte är objektifierande kan se ut, är ett kraftfullt argument för hur forskning kan göras på ett etiskt hållbart sätt. Med sin utgångspunkt i att språket är avgörande för hur världen förstås och ses och därmed hur språket, till exempel det vetenskapliga språket, skapar kroppar använder Haraway metaforen om språket som en apparat som skapar vissa kroppar (*apparatus of bodily production*). Kropp och språk är ömsesidigt konstituerande. Den som talar har makt att definiera, och det vetenskapliga språket betecknas ofta som neutralt och objektivt trots att det alltid är uttalat från en viss plats. Det skapar en illusion av att vara en utsaga från

en allseende, allvetande makt, *gudstricket* (1991b)[14]. En uppgift blir då att uppmärksamma från vilken plats kunskapen produceras.

I vetenskapliga beskrivningar produceras vissa objekt, som kan vara kroppar. Med begreppet *materiell-semiotisk aktör*[15] formulerar Haraway (1991b) ett begrepp som visar på det ömsesidiga beroendet mellan kropp och beskrivning. En materiell-semiotisk aktör är ett begrepp som är öppet för många ofta konfliktfyllda tolkningar. Det framträder i analys av flera texter och är ofta inte ens direkt uttryckt utan finns med som undertext i tal eller skrift.

Positioner i samtal

För att undersöka hur maktrelationerna ser ut i samtalen vänder jag mig till positionsteori (Harré & van Langenhove, 1999; Harré, 2002; Harré & Slocum, 2003; Slocum & van Langenhove, 2004) (se artikel 1). Snarare än en teori är positionsteori en metod, med väl utarbetad teoretisk förankring, som erbjuder ett sätt att undersöka maktförhållanden i talad kommunikation. Inom biblioteks- och informationsvetenskap har den tidigare använts för att analysera studenters informationsbeteende (Given, 2002; 2005) och informationspraktiker i interaktion mellan barnmorskor och kvinnor gravida med tvillingar (McKenzie & Carey, 2000; McKenzie, 2004).

En av utgångspunkterna för positionsteorin är John L. Austins arbete ”How to do things with words” (1961). Austin intresserar sig inte för talat språk som något som representerar verkligheten utan som talhandlingar (*speech-acts*), hur det talade åstadkommer olika saker. Han skiljer på vad man menar med att säga något (*illucationary force*) samt vad yttrandet åstadkommer (*perlocutionary force*). I positionsteori ses ett samtal som en triad av ömsesidigt beroende delar (van Langenhove & Harré, 1999, s. 18). Ett yttrande och vad yttrandet åstadkommer är en sida (*speech-acts*), positionerna som deltagarna i samtalet intar eller får är den andra, och den tredje är den delade förståelsen av vilken sorts samtal man deltar i (*the storyline*). Beroende på vilken situation, vem som yttrar något och vad den säger kommer det yttrade att få olika konsekvenser.

14 Min översättning av *the god-trick*.

15 Min översättning av *material-semiotic actor*.

Positionsteori är en socialkonstruktionistisk ansats och har anknytningar till ett sociokulturellt perspektiv på lärande (Harré, 2002). ZPD (*Zone of proximal development*) är ett centralt begrepp inom det sociokulturella perspektivet. En persons utvecklingszon kan definieras som skillnaden mellan personens nuvarande kunskap och dit den kan nå genom att interagera med andra och lära sig mer. Under interaktionen kommer personen att ta till sig den kunskap som finns på den kollektiva nivån för att senare göra den till sin egen, det som Wertsch kallar att *appropriera* kunskapen (1998, s. 53f.). Med en utgångspunkt i ZPD är positionsteori ett sätt att ytterligare belysa, hur makten att föra ordet förhandlas under samtalets gång (Harré, 2002, s. 617f.). Analys av samtal blir då ett sätt att studera hur maktpositioner under ett samtals gång inte är givna utan är föremål för en pågående förhandling mellan de samtalande. Positionsteori erbjuder en fingraderad metod för att undersöka hur värdering av information inte endast relaterar till de olika roller de som samtalar har. I min undersökning innebär det, att det inte är enbart barnmorskorna som i sin yrkesutövning har makt att kontrollera värderingen av informationen. Vem som har rätt att uttala sig om den andra och om den andra accepterar utsagan eller opponerar sig är exempel på positioneringar. Eftersom man i samtal ger sig själv en viss plats, så kallad självpositionering, är samtal också ett sätt att uttrycka identitet (Harré, 2002, s. 619f.).

Identitet

I min avhandling innebär den vikt som i identitetskonstruktion ges åt berättelsen om sig själv, att jag intresserar mig för de unga kvinnornas berättelser om hur de valt preventivmedel. Identitet är en analytisk ingång jag tagit i bruk när jag utvecklat och genomfört min undersökning. Identitet uppfattas här i enlighet med Anthony Giddens som de berättelser om sig själva som individer enligt ett senmodernt synsätt är upptagna med att ständigt arbeta på och omformulera. ”A person’s identity is not to be found in behaviour, nor – important though this is – in the reactions of others, but in the capacity to keep a particular narrative going” (Giddens, 1991, s. 54).

Wertsch anger narrativitet som ett kulturellt redskap som i hans exempel syftar till att representera det förflutna (1998, s. 73ff.). I min undersökning är istället narrativitet ett kulturellt verktyg för att representera identitet. I de unga kvinnornas berättelser formulerar de sin nuvarande relation till preventivmedel och

också vad det innebär för framtiden att de använder preventivmedel. De unga kvinnorna klär sina ageranden och utföranden i ord, språket är ett verktyg och berättelser en speciell form av språkanvändning. I en berättelse placeras händelser i relation till varandra både tidsmässigt och efter hur de tillsammans ges mening. Genom den narrativa ingången blir intervjuande som metod möjlig att förena med ett sociokulturellt perspektiv. I min undersökning är narrativ intervjumetod en lösning på ett metodologiskt problem.

Susanne Lundin (1997, s. 12) formulerar i relation till reproduktionsteknologi hur en biomedicinsk behandling även är en ”identitetsformerande läroprocess”. Preventivmedel är en teknologi som de unga kvinnorna börjar använda. Som alla teknologier kan de ses så att de både är formade av och bidrar till att forma ett socialt samspel (Wajcman, 2004). Preventivmedel som socialt konstruerad teknologi kan analyseras och förstås från olika perspektiv, vilket öppnar för många sätt att förstå sexuella identiteter. Hur informationskompetens gestaltas sätts därmed i ett sammanhang som är meningsfullt för de unga kvinnorna; deras sexuella identiteter.

De berättelser som skapas under intervjuerna och i min rapportering av undersökningen kan ses som tillfällen att ge ord för ageranden och utföranden, så att det som sker där ges möjlighet att flytta från det privata och enskilda till en mer öppen plats och diskuteras (jfr Mol, 2008, s. 103). Samtal som rör etiska och politiskt laddade frågor har en stor potential (Bakardjieva, 2009). Preventivmedel och sexuell och reproduktiv hälsa är exempel på sådana kontroversiella frågor. Och gränserna mellan våra olika identiteter är inte skarpa, utan överlappande:

> Identities as citizens are entwined with other identities that we mobilize in other contexts; the boundaries between them are fluid. For example, even our identities in the intimate domain – family life, gender, choices about sexual preferences, birthing, abortion, and medical technologies having to do with the body – can quickly take on political relevance and set in motion varieties of civic engagement [---]. (Dahlgren, 2009, s. 75)

Berättelserna som skapas under interaktionerna i undersökningen kan därmed sägas vara exempel på samtal i vardagslivet som har en politisk potential. De utförs i ett specifikt socialt, kulturellt och politiskt sammanhang och rör frågor

som angår omstridda ämnen som är väsentliga för de samtalandes medborgerliga och sexuella identiteter.

Demokrati & medborgarskap

Denna avhandling bidrar till en bättre empirisk förståelse och inblick i hur informationskompetens gestaltas i vardagslivet och hur det relaterar till medborgarskap. I många texter om informationskompetens anförs att begreppet har en demokratisk dimension, att det skapar förutsättningar för att personer ska kunna agera som medborgare. Traditionellt finns starka kopplingar mellan bibliotek, bibliotekarieyrket och demokrati (Schreiber & Elbeshausen, 2006, s. 13). Det ingår i vad som formulerats som *the library faith* (Wiegand, 1999). Över tid har innebörden i begreppet demokrati utvecklats, både hur det används i vardagligt tal och i forskning inom olika discipliner. John Buschman (2007) har däremot konstaterat att demokrati i liten utsträckning diskuterats inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap. James Elmborg menar att mycket av problemen som är relaterade till begreppet informationskompetens kan hänföras till olika definitioner av demokrati (2006, s. 196), utan att gå närmare in på hur sådana kan se ut. Jag menar att det behövs teoretiska verktyg för att på ett nyanserat sätt kunna diskutera demokrati och medborgarskap i relation till informationskompetens. För att kunna göra det utgår jag från medie- och kommunikationsvetenskaplig forskning som rör förståelser av demokrati och medborgarskap kopplat till politiskt deltagande i vardagslivet. Peter Dahlgren (2009, s. 65ff.) har beskrivit fyra olika förståelser av medborgarskap och demokrati: den liberala, den kommunitära, den republikanska och den radikala förståelsen av demokrati och medborgarskap.[16] Dahlgren presenterar dessa som en del i sin diskussion av unga människors politiska deltagande i ett föränderligt medielandskap.

I en *liberal* förståelse av demokrati och medborgarskap är individens frihet central (Dahlgren, 2009, s. 65f.). Individens rättigheter betonas. Statens roll är att tillförsäkra att de individer som är dess medborgare kan leva i frihet utan att skada varandra. Lagen är viktig för att maximera medborgarens frihet. Medborgaren följer sina intressen genom att göra rationella val.

16 De fyra förståelserna av demokrati är mina översättningar av *the liberal, the communitarian, the republican* and *the radical views on democracy* (Dahlgren, 2009, s.65ff.)

Den *kommunitära* förståelsen av demokrati och medborgarskap kan ses som en reaktion mot liberalismens individualism (Dahlgren, 2009, s. 65f.). Den bygger på idén om det gemensamma bästa för gruppen. Betydelsen av att tillhöra en gemenskap som delar generella sociala och kulturella värderingar är central i denna förståelse. En förutsättning för att känna medborgerlig tillhörighet formas genom upplevelsen av att tillhöra en viss gemenskap. Lagen är viktig som ett kollektivt sätt att dra gränser, som ligger i kollektivets intresse.

Centrala frågor i en *republikansk* förståelse av demokrati är hur medborgarna interagerar med varandra och hur deras aktiva deltagande i samhällslivet ter sig (Dahlgren, 2009, s. 66f.). Det medborgerliga handlingsutrymmet (*agency*) är en nyckelingrediens i denna förståelse. Genom att engagera sig och delta aktivt i det offentliga livet utvecklas medborgarna som individer, vilket innebär att det blir meningsfullt på ett personligt plan att vara aktiv som medborgare. I den republikanska modellen finns därmed en etisk dimension. Liksom i den kommunitära förståelsen är lagen viktig för att tillvarata det bästa för kollektivet.

En *radikal* förståelse av demokrati och medborgarskap, kan sägas ligga i utkanten av den republikanska modellen av demokrati (Dahlgren, 2009, s. 67). Men i den radikala förståelsen betonas mångfald och olikheter i det sociala livet. Den radikala förståelsen utgår i hög grad från Chantal Mouffes förståelse av demokrati, som är relevant att applicera inom biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning (Hansson, 2010). I denna förståelse är demokrati en pågående process, där man hanterar de olika konflikter som uppstår när olika intressen kolliderar, och inte en slutpunkt eller ett mål som kan uppnås en gång för alla (Dahlgren, 2009, s. 67). Medborgarskap blir då en av många identiteter: ”The idea of composite identities also pertains to citizenship, which can thus be understood as a significant dimension of our multiple selves, though interlaced with other dimensions” (ibid., s. 64). I den radikala, liksom i den republikanska, förståelsen av demokrati är medborgerligt handlingsutrymme centralt och engagemang i det offentliga livet är till för det allmänna bästa (Dahlgren, 2009, s. 67). Men eftersom orsaken till konflikter kan bero på frågor som relaterar till de olika identiteter som medborgarna har, innebär den radikala förståelsen att det privata och det offentliga livet förbinds med varandra.

Förståelserna av demokrati och medborgarskap skiljer sig åt vad gäller synen på laglydighet enligt Dahlgren (2009, s. 65ff.). En liberal förståelse förutsätter (och

är endast möjlig i en sådan) att samhället som medborgaren verkar i är demokratiskt per definition. En republikansk och radikal förståelse lyfter istället fram en etisk dimension, och i den radikala förståelsen är en grundläggande inställning, tvärtemot den liberala förståelsen, att demokrati är ett pågående, konfliktfyllt arbete. Det är också möjligt att agera som medborgare för att påverka så att ett samhälle blir mer demokratiskt, att det ger mer handlingsutrymme åt medborgarna. Laglydighet är därför inte centralt utan i stället ett etiskt förhållningssätt hos individen, där man som medborgare ska verka för att försvara sitt eget och andra medborgares handlingsutrymme. Det gör det möjligt att förstå att vissa brott mot lagen kan vara vägar för att öka det medborgerliga handlingsutrymmet.

Maria Bakardjieva (2009, s. 92f.) tar avstamp i den radikala förståelsen av medborgarskap i sin undersökning av människors användning av Internet i vardagslivet:

> The theory of radical-democratic citizenship is suggestive for my investigation with its expressed effort to propose a reconstitution of the relationship between the public and the private, the political and the particular in a way that acknowledges the dynamics and complexity of both identity and politics in a late-modern society. (Bakardjieva, 2009, s. 93)

I sin undersökning analyserar Bakardjieva (2009) hur samtal kring frågor i vardagslivet kan väcka engagemang som eventuellt omsätts i handling. Det finns därmed en ständig politisk potential, *subaktivism*, i vardagliga ageranden som att söka efter information på Internet.

Sammanfattning

Avslutningsvis vill jag återknyta till begreppet kontext som i denna avhandling är svaret på Wertschs fråga *vad* som undersöks, det vill säga vilket kunskapsinnehåll det är fråga om. I inledningskapitlet presenterades undersökningens kontext som unga kvinnors sexuella hälsa, mer specifikt som val av preventivmedel. Val av preventivmedel undersöks i två olika situationer; rådgivningsmöten samt intervjuer. Praktikerna jag studerar är värdering och användning av information och informationskällor i de olika situationerna, rådgivningsmöten och intervju-

er. Min användning av praktikbegreppet tar utgångspunkt i en sociokulturell förståelse av medierad aktivitet som analysenhet för att fånga komplexiteten i interaktioner. Jag uppfattar situerad kommunikativ praktik som ett annat förslag till att beteckna den rikedom som kommunikation innebär och som ställer specifika krav på hur forskning kan bedrivas. Interaktionen mellan deltagare och verktyg står i fokus: hur använder och värderar de unga kvinnorna information och informationskällor i de olika situationerna? *Praxiografi* (Mol, 2002) inskärper ytterligare den empiriska undersökningens bredd samt de etiska krav som forskningen ska uppfylla och vad den syftar till.

Haraways begreppsapparat (1991b) som rör kunskapsproduktion är en analysingång för att i det empiriska materialet uppmärksamma det ömsesidiga beroendet mellan det materiella och det språkliga, när kunskap om de unga kvinnornas kroppar skapas som underlag för beslut om preventivmedel. Med positionsteori kan materialet analyseras för att nå detaljrik kunskap om hur makten att föra ordet i samtalet påverkar samtalets resultat, och det visar på hur samtal är viktiga för identitet. Genom att formulera de unga kvinnornas samtal om val av preventivmedel som ett sätt att uttrycka identitet skapas en förutsättning för att diskutera hur valet av preventivmedel kan kopplas både till deras sexuella och medborgerliga identiteter.

Kapitel 5

Hur jag studerat och analyserat unga kvinnors informationskompetenspraktiker

I föreliggande kapitel presenterar jag de olika metoder som använts i undersökningen. Jag inleder dock med de etiska överväganden jag gjort kring min undersöknings genomförande och inriktning, eftersom dessa är en brygga mellan den teoretiska grund jag har för min empiriska undersökning och de metoder jag konkret har arbetat med. Med det teoretiska ramverk jag skisserat ovan är forskning ett arbete för att förstå en företeelse eller situation och erbjuda en analys och diskussion av hur man genom olika angreppssätt kan förstå denna företeelse. Genom att tydligt redovisa sina arbetsredskap och utgångspunkter öppnar forskaren för att läsaren men också för att de som medverkar i undersökningarna ska få insyn i arbetet och även en möjlighet att kunna förstå det annorlunda. De val jag gör i mitt forskningsarbete påverkar vad jag intresserar mig för och hur jag uppfattar det. Både teori- och metodval är därför politiska och etiska val (se Mol, 2002).

Etiska överväganden

Från början har etiska överväganden varit centrala för hur undersökningen genomförs och hur den rapporteras. Med unga kvinnors reproduktiva och sexuella hälsa som empiriskt undersökningsområde var det tydligt att jag behövde göra en etikprövning av undersökningen. Det var en tidskrävande och frustrerande procedur, eftersom de frågor som behöver besvaras i en ansökan om etikprövning är utvecklade i första hand för medicinsk forskning och passar mindre väl för den typ av kvalitativ undersökning som jag planerade. I ansökan behöver hela arbetsgången redovisas och alla de kontakter som planeras med ”forskningspersoner” ska redogöras för. Alla brev och den skriftliga information som kommer att användas vid kontakterna ska formuleras och bifogas ansökan. I kvalitativ forskning är arbetsgången något som man kan behöva justera och eventuellt förändra beroende på oförutsedda händelser eller svårigheter. Men den process man beskriver i ansökan för etikprövning måste följas och om man behöver frångå den måste en komplettering eller eventuellt en ny ansökan göras.

Detta sagt, så tvingades jag när jag skrev ansökan att i detalj planera hur jag skulle gå tillväga i min undersökning, vilket var mycket nyttigt. Jag har många gånger under tiden jag arbetade med den empiriska undersökningen gått tillbaka till min ansökan om etikprövning och använt mig av den som min personliga handbok i min forskning. Med beslutet i ryggen hade jag också en trygghet, eftersom jag hade fått min planering godkänd som etiskt hållbar. Jag arbetade med min ansökan om etikprövning under våren 2008 och fick beslutet i april 2008; därefter har jag även gjort en smärre ändring av ansökan som godkändes den 7 april 2009.

Eftersom jag antog att sexuell hälsa kan vara ett känsligt ämne och att det kan vara problematiskt både att träda fram som sexuellt aktiv och som inte sexuellt aktiv inför sina klasskamrater, valde jag bort möjligheten att söka efter deltagare till undersökningen på gymnasieskolor. Det sätt jag fann vara genomförbart och etiskt försvarbart var att vända mig till unga kvinnor när de tog kontakt med en ungdomsmottagning för rådgivning om preventivmedel.

För att beslut om att vara med eller ej i undersökningen skulle kunna fattas av de unga kvinnorna själva valde jag att endast inkludera unga kvinnor över 18 år. Ungdomsmottagningarna riktar sig till ungdomar. Övre åldersgräns för vem som kan vända sig till dem är 23 år, även om det finns undantag (Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar, u.å.). De unga kvinnor som skulle kunna medverka i undersökningen skulle därför vara mellan 18 och 23 år gamla, vilket jag angav i min ansökan.

Vilka som deltagit, d v s vilka ungdomsmottagningar, vilka unga kvinnor och vilka barnmorskor som medverkar i undersökningen, är konfidentiellt. I praktiken stämmer det inte helt, eftersom barnmorskorna kan ha pratat med varandra om sitt deltagande och deras kollegor kan ha förstått att de medverkat, när de såg mig på plats på mottagningen emellanåt. Vidare visste de barnmorskor och unga kvinnor som deltog i den del av undersökningen där jag spelade in rådgivningsmöten och intervjuade dem separat efteråt att båda deltog. Däremot fick de inte veta något om vad den andra sade eller tog upp under intervjun, även om det hände att jag fick direkta frågor om det (framför allt från barnmorskor eftersom jag intervjuade dem sist).

Det är bara jag som har lyssnat på inspelningarna och gjort transkriptioner av dem. I transkriptionerna används pseudonymer och materialet är anonymiserat. I rapporteringen har jag undvikit att ta med sådant som skulle kunna ge information till en ung kvinna eller en barnmorska vilket enligt min bedömning skulle kunna inverka negativt i deras fortsatta kontakt med varandra.

Tillvägagångssätt

Min empiriska undersökning består av två olika delar som följt efter varandra. Jag ville komma i kontakt med unga kvinnor, mellan 18 och 23 år gamla, som skulle till en barnmorska på en ungdomsmottagning för preventivmedelsrådgivning. Jag ville spela in ljudet från mötet mellan den unga kvinnan och barnmorskan och intervjua dem var och en för sig efteråt. För att veta om det överhuvudtaget skulle kunna vara möjligt tog jag kontakt med en barnmorska jag haft kontakt med tidigare, när jag väntade barn, och förhörde mig via henne om det kunde vara möjligt att göra en undersökning på ungdomsmottagningar. Eftersom jag fick positivt gensvar tog jag itu med att göra en ansökan om etikprövning och planera de olika stegen i undersökningen där. Sedan jag fått ansökan godkänd i april 2008, började jag arbeta enligt planen.

Del 1: Möten mellan unga kvinnor och barnmorskor på ungdomsmottagningar: genomförande

Chefer för ungdomsmottagningar och preventivmedelsrådgivningar kontaktades (bilaga 1) för att jag skulle få tillstånd av dem att gå vidare och kontakta barnmorskor på mottagningarna. De chefer som gav tillstånd fick skriva på en blankett om informerat samtycke (bilaga 2) och de fick också ett informationsbrev om deltagande (bilaga 3). Chefernas medverkan handlade om att ge mig tillstånd att göra undersökningen med de barnmorskor som ville medverka, och samtliga chefer betonade att det var upp till barnmorskorna själva att bestämma om de ville delta. När jag fått en chefs tillstånd kontaktade jag en ungdomsmottagning och bad att få komma och berätta om mitt avhandlingsprojekt. Jag besökte då flera ungdomsmottagningar i sydvästra Skåne och presenterade vad jag tänkte göra och varför. De jag träffade kunde vara enbart barnmorskor eller hela personalgruppen. Efter det att jag informerat muntligt och skriftligt (bilaga 4) fick barnmorskorna var för sig bestämma om de ville vara med i undersökningen. De som ville vara med fick ett informationsbrev om deltagande (bilaga 5), och de fick också fylla i ett formulär om informerat samtycke (bilaga 2).

När en barnmorska meddelat mig att hon ville medverka i undersökningen, pratade jag med den person som bokade besöken på mottagningen. Denna fick i uppdrag att om det ringde en ung kvinna i åldern 18-23 år för att boka tid för rådgivning om och eventuell förstagångsförskrivning av preventivmedel informera om min undersökning och fråga om det gick bra att jag ringde upp för att berätta om undersökningen och för att fråga om de ville delta i den. Eftersom ungdomsmottagningens verksamhet är sekretessbelagd kunde jag inte få kontaktuppgifter till någon ung kvinna som varit i kontakt med den utan att hon godkänt det. Denna punkt visade sig vara en svag länk. Det var svårt att hitta unga kvinnor som var intresserade av att vara med. De unga kvinnor som tar kontakt med ungdomsmottagningar för förstagångsförskrivning av preventivmedel är oftast yngre än 18 år. Det dröjde därför mellan tillfällena då de som bokade kunde ställa frågan, och den kunde falla bort mitt i allt annat som ständigt händer på ungdomsmottagningen. Jag försökte därför att hålla kontakt med dem som bokade besök och höra mig för hur det gick och därmed också påminna om undersökningen. När en informant sagt att jag fick kontakta henne, ringde jag upp och berättade om undersökningen. Vi bokade en tid när vi skulle träffas för att jag skulle kunna lämna skriftlig information (bilaga 6 och 7) och för att hon skulle skriva på en blankett om informerat samtycke (bilaga 2). De unga kvinnorna fick bestämma vad som passade dem bäst, och det blev i samtliga fall att vi sågs på ungdomsmottagningen före mötet med barnmorskan.

Som framgick i kapitel tre har jag i upplägget för intervjuerna utgått från Pamela McKenzies (2004) undersökning av informationsbehov hos kvinnor gravida med tvillingar. Under den besökandes möte med barnmorskan spelades ljudet från mötet in med hjälp av en digital inspelare. Jag följde med in i mottagningsrummet och satte igång inspelningen innan jag lämnade rummet och väntade i ett annat rum på mottagningen. När mötet mellan barnmorskan och den unga kvinnan var över, intervjuade jag den unga kvinnan. Jag överförde det inspelade ljudet från mötet med barnmorskan till min bärbara dator och sedan lyssnade vi på inspelningen under intervjun. Även själva intervjun spelades in med den digitala inspelaren. Jag presenterade inledningsvis upplägget, att vi skulle lyssna på inspelningen och så fort någon hade en kommentar eller fråga kring det vi hörde, skulle vi pausa inspelningen. Sedan vi hade lyssnat färdigt på det inspelade mötet hade jag ett antal teman som jag ställde frågor kring (bilaga 8). När den egentliga intervjun med den unga kvinnan var över, berättade jag att jag skulle överföra inspelningarna till text, göra en transkription och frågade min informant om

hon ville att jag skulle skicka texten till henne för att hon skulle få en möjlighet att läsa den och också kunna kommentera den.[17] Jag frågade också om jag fick ta kontakt med henne igen för en andra intervju lite längre fram. Sedan avslutade vi intervjun och skildes åt.

Inom en eller ett par veckor efter besöket intervjuade jag barnmorskan om besöket, med samma upplägg. Sammanlagt spelade jag in tio möten. Vid ett av mötena deltog en väninna till den unga kvinnan under en del av mötet. Efter mötet ville inte någon av dem bli intervjuad. Det blev därför tio möten och nitton intervjuer. Mötena varade mellan 30 och 57 minuter och intervjuerna varade mellan 39 minuter och upp till 2 timmar och 4 minuter. Fältanteckningar gjorde jag under hela undersökningens gång.

Vid mötena medverkade elva unga kvinnor. Sex av dem var 18 år, tre var 19, en var 20 och en var 22 år. Fyra av dem gick på gymnasiet, två hade studieuppehåll från gymnasiet och arbetade, tre arbetade och två var arbetslösa. Några barnmorskor träffade flera av kvinnorna. Därför är det tio intervjuer med sju olika barnmorskor och nio intervjuer med nio olika unga kvinnor. Sammanlagt har jag intervjuat 16 olika personer i den första delen av undersökningen.

Sedan intervjuerna var gjorda, transkriberade jag dem och skickade transkriptionerna per brev till de informanter som ville ha dem (fyra av de unga kvinnorna och samtliga barnmorskor ville ha transkriptionerna). Jag var noga med att använda en adress som de unga kvinnorna hade fått välja. Från det första mötet till den sista intervjun förflöt det nio månader.

Del 1: Möten mellan unga kvinnor och barnmorskor på ungdomsmottagningar: analys

I den första artikeln utgick jag från positionsteori (Harré & van Langenhove, 1999; Harré, 2002; Harré & Slocum, 2003; Slocum & van Langenhove, 2004; van Langenhove & Harré, 1999) för att analysera materialet. Med positionsteori blir det möjligt att i detalj studera hur i ett samtal det sagda, till exempel värderingen av information, är något som förhandlas fram i interaktion mellan dem som samtalar. En utgångspunkt för positionsteori är, som nämnts i kapitel

17 En ung kvinna skulle strax efter intervjun på en längre utlandsvistelse och jag bedömde att det skulle vara problematiskt att distribuera transkriptionen. Därför erbjöds inte den unga kvinnan möjlighet att få tillgång till transkriptionerna.

fyra, en förståelse av samtal som beroende av en triad bestående av aktiviteterna (*speech-acts*), strukturen för samtalet (*the storyline*) och positionerna (*positions*) (van Langenhove & Harré, 1999, s. 18). Med aktiviteter avser Luk van Langenhove och Rom Harré dels själva aktiviteten att tala och dels de handlingar som talet kan ge upphov till (ibid.). Samtal följer en struktur, en *storyline*, som vi är delvis bekanta med från liknande samtal vi deltagit i (ibid., s. 16-20). Vilka de samtalande är spelar också in. Men i stället för att utgå från de samtalandes roller, som är fixerade (till exempel till förälder, elev, lärare, domare) så studerar man de föränderliga positioner som de samtalande tar och ger varandra under samtalets gång (ibid., s.17). I ett samtal kan en samtalande tillskriva sig själv en position eller tillskriva någon annan en position och samtalspartnern kan acceptera eller bestrida positionen (ibid., s. 20). Att tydligt formulera en position för sig själv i ett samtal är ett sätt att uttrycka identitet (ibid., s. 24). Positionerna kan sedan få konsekvenser för vilka handlingar som samtalet ger upphov till.

Under analysarbetet använde jag mig av programmet ATLAS.ti som är användbart för att dela in ett stort textmaterial genom att tilldela textavsnitt olika teman eller kategorier. Transkriptionerna delades in i olika kategorier beroende på vad samtalen rörde sig kring och hur de relaterade till olika konsekvenser och ageranden.

Under perioden när jag gjorde den första omgången intervjuer, blev jag uppmärksam på hur mycket tid under mötena som upptogs av frågor, ageranden och utföranden som relaterade till de unga kvinnornas kroppar. Detta blev än mer påtagligt när jag arbetade med analysen av transkriptionerna för den första artikeln. Samtidigt var detta inte något som framträdde särskilt tydligt när jag använde positionsteori. Jag behövde analytiska verktyg som kunde vara till hjälp för att belysa den delen av det empiriska materialet, vilket Donna Haraways (1991b) begrepp för att analysera kunskapsproduktion erbjöd (se ovan kapitel fyra). Kunskap produceras alltid från ett visst perspektiv och det är väsentligt att synliggöra detta, att situera kunskapen.

Mitt tillvägagångssätt var att närläsa transkriptionerna med ett antal frågor som hjälp för att få syn på de olika platser varifrån kunskap om de unga kvinnornas kroppar skapades under mötet med barnmorskan. Inspiration för tillvägagångssättet fann jag i hur Christina Jansson (2008) utgått från Haraway för att undersöka utvecklingen av svensk förlossningsvård. Jansson applicerar Haraways

begreppsapparat på material i text och bild, som instruktioner, handledningar och tidskriftsartiklar. I mitt material fanns förutom skriftligt material även inspelningarna där olika praktiker relaterade till kroppar utförs. En del av dessa praktiker hörs på inspelningarna och kommenteras i intervjuerna, vilket gör det möjligt att göra analysen väldigt nära praktikerna.

Del 2: Individuella intervjuer med unga kvinnor: genomförande
Den andra delen av undersökningen bestod i individuella intervjuer med unga kvinnor sedan de valt preventivmedel. Som en förberedelse för de individuella intervjuerna gjorde jag tre gruppintervjuer på ungdomsmottagningar. Genom att intervjua unga kvinnor i kontakt med ungdomsmottagningar för preventivmedelsrådgivning om vilka olika typer av informationskällor de kände till, fick jag en bank av möjliga informationskällor sett från unga kvinnors perspektiv. Denna bank använde jag sedan i den andra delen av min undersökning, som var individuella intervjuer med unga kvinnor sedan de valt preventivmedel. Ursprungligen planerade jag att samla fokusgrupper för att göra gruppintervjuer i syfte att samla in förslag på informationskällor. Med erfarenhet av hur svårt det hade varit att nå informanter som ville delta i den första delens intervjuer, valde jag att ändra tillvägagångssätt (vilket också innebar att jag fick ha en förnyad kontakt med etikprövningsnämnden för att komplettera min tidigare ansökan, se avsnitt Etiska överväganden).

Vid flera ungdomsmottagningar erbjuds preventivmedelsrådgivning i grupp, så kallade PINFO-möten. Dit kan unga kvinnor gå för rådgivning och efteråt kan man boka tid för ett individuellt möte med en barnmorska. Istället för att själv samla fokusgrupper deltog jag som observatör vid PINFO-möten på två olika ungdomsmottagningar. När det fanns unga kvinnor över 18 år med på mötena frågade jag dem om de ville medverka i en efterföljande kort gruppintervju och ge förslag på var man kan hitta information om preventivmedel. De som ville medverka fick skriftlig information (bilaga 9) och fick skriva på en medgivandeblankett (bilaga 10). Jag var tydlig med att det inte själva behövde ha använt sig av den typ av information som de föreslog. De tre gruppintervjuerna genomfördes efter sådana PINFO-möten.

Under dessa tre gruppintervjuer använde vi oss tillsammans av stora papper där vi skrev ner förslag. Jag föreslog också att de unga kvinnorna kunde använda sig av röda och gröna prickar för att markera vilka personer eller platser med

information som de tyckte var bra (grön prick) eller inte bra (röd prick). Innan vi skildes åt frågade jag om jag fick lov att kontakta dem igen för ytterligare en intervju. Tre intervjuer gjordes med totalt sex unga kvinnor. Tre var 18 år gamla och de tre andra var 19, 21 respektive 23 år gamla. Grupperna var små, men det fungerade ändå så att de tillsammans uppgav en mängd olika informationskällor, närmare bestämt 54 olika (bilaga 11).

De förslag på informationskällor om preventivmedel, som framkommit i gruppintervjuerna, använde jag för att göra vad jag kallar en kortlek med förslag på informationskällor om preventivmedel. Alla förslag skrev jag upp i ett ordbehandlingsdokument som jag sedan skrev ut på färgat papper, laminerade och klippte till så att jag fick en hög med gröna kort med ett förslag på informationskälla per kort. På detta vis hade jag inventerat vilka olika informationskällor om preventivmedel som från dessa unga kvinnors perspektiv fanns tillgängliga. Denna kortlek skulle sedan användas i de individuella intervjuerna med unga kvinnor.

Jag tog kontakt med unga kvinnor som redan varit med i undersökningen och frågade om de ville vara med i en andra intervju. Som jag hade antagit väckte min fråga en del undringar, om det egentligen fanns så mycket mer att säga i ämnet. Jag berättade då att jag i denna intervjuomgång var intresserad av alla möjliga typer av information som de använt sig av när de skulle välja preventivmedel, samt att jag skulle ha med mig olika saker till intervjun som skulle underlätta för dem att berätta om det. Jag träffade fem unga kvinnor i denna del av undersökningen, och de fick informationsbrev om denna del (bilaga 12) samt fylla i en blankett om informerat samtycke till deltagande (bilaga 13). Två av dem hade varit med i den första delen av undersökningen och tre i gruppintervjuerna. Vid intervjutillfället hade det gått två till sju månader sedan vi träffades förra gången. De unga kvinnorna var mellan 18 och 21 år gamla. Tre av dem hade just slutat gymnasiet, en av dem sökte arbete, en skulle åka utomlands och den tredje skulle börja på högskolan. Den fjärde läste på högskolan och den femte hade gjort studieuppehåll från gymnasiet, arbetade och skulle börja på folkhögskola efter sommaren. Intervjuerna varade mellan 40 minuter och en timme, och fyra av dem gjordes på olika ungdomsmottagningar medan den femte gjordes på min arbetsplats. Intervjuerna spelades in digitalt och efteråt transkriberade jag dem.

Det ideala hade varit, med tanke på det sociokulturella perspektivets betoning på praktiker och situerade samtal, att jag hade studerat de unga kvinnor jag mött

och tagit del av hur deras informationskompetens gestaltade sig när de värderade och använde informationskällor, då detta faktiskt hände. Till viss del har jag gjort det när jag intervjuade unga kvinnor i samband med att de mötte en barnmorska. Men dels var jag inte direkt närvarande vid deras möten och dels kunde jag inte studera de unga kvinnorna i den andra delen av undersökningen på något annat sätt än genom att intervjua dem. Detta kunde vara en nackdel och, strikt teoretiskt, möjligtvis mindre önskvärt, vilket jag kommer att gå närmare in på nedan. Jag har istället sett de speciella förutsättningarna som en möjlighet. Med den utformning som jag gav intervjuerna skapades nämligen en situation, där de unga kvinnorna fick tillfälle att formulera en berättelse om hur de hade gått tillväga när de valde preventivmedel och vad det betydde för dem att ha börjat använda preventivmedel. Alternativet hade varit att inte göra den delen av undersökningen, men genom att göra den och låta de unga kvinnorna beskriva hur de valde och använde informationskällor, blir valet av preventivmedel en del av deras berättelse om sig själva. Berättelsen blir en del av hur de uttrycker sina olika identiteter.

En utgångspunkt för den andra delen av undersökningen var att designa en metod, som skulle inbjuda informanterna till att på olika vis aktivt delta i den kunskap som producerades under intervjutillfället. Med det sociokulturella perspektivets betoning på kunskapens situerade karaktär kan intervjuer vara problematiska. Intervjun är en situation i sig med sina specifika förutsättningar och i vilken mån den då handlar om något annat än själva intervjusituationen har ifrågasatts (Säljö 1997; 2000, s. 115ff.) Vidare är det vanligt att intervjuer ses som sätt att nå kunskap om hur de intervjuade tänker, vilket med en sociokulturell förståelse är en omöjlighet. Det man får veta är vad den intervjuade i den här specifika situationen väljer att tala om. Min lösning på detta metodologiska problem – att förena en sociokulturell teoretisk utgångspunkt med intervju som metod – är att erkänna intervjusituationen som en specifik form av kunskapsproduktion, som jag som forskare initierar för att inbjuda informanterna att på olika sätt och handfast delta i kunskapsproduktionen. Med inspiration från narrativ intervjumetod (Bates, 2004; Hultgren, 2009; Jovchelovitch & Bauer, 2000; Mishler, 1986) ses intervjun vidare som ett tillfälle vid vilket informanterna inbjuds att var för sig formulera sin berättelse, där valet av preventivmedel och de olika informationskällor som de använt sig av och vad det innebär att använda preventivmedel blir en del i deras berättelser om sig själva. Valet av preventivmedel kopplas då till de medborgerliga och sexuella identiteterna.

Intervjuerna inleddes med att jag presenterade upplägget, att det först skulle vara en del där den unga kvinnan fick berätta om hur hon gick tillväga när hon valde preventivmedel och att jag efter det hade lite frågor som jag ville ställa. När den unga kvinnan berättade om hur hon gått tillväga när hon valde preventivmedel och vem eller vad hon vänt sig till för att få information om preventivmedel, bad jag henne att använda papper och penna och rita eller skriva samtidigt som hon berättade. Hon fick också kortleken att använda under tiden om hon ville. Hon gjorde då en kartläggning av sina informationskällor (Elovaara, Igira & Mörtberg, 2006). Efter att hon gjort kartan bad jag henne att ta ett nytt papper och göra en ny bild eller uppställning, där hon placerade sig själv i centrum och därefter de olika informationskällor som fanns med på kartan. Informationskällorna skulle hon placera i förhållande till sig själv, så att de som varit mest användbara och betydelsefulla skulle vara närmast och sedan de övriga längre och längre bort beroende på deras minskade betydelse och användbarhet. Det den unga kvinnan då gjorde analyserades som horisonter över hennes informationskällor (Sonnenwald, Wildemuth & Harmon, 2001; Savolainen & Kari, 2004; Wiklund, 2007; Hultgren, 2009). Efter det att den unga kvinnan gjort horisonten ställde jag ett antal frågor (bilaga 14). I sin undersökning av vårdvetenskapliga forskares sociala nätverk använde Gunilla Wiklund (2007) ett liknande upplägg. Hennes informanter ombads att först rita en händelselinje och därefter sitt sociala nätverk, där informationshorisonter användes som modell. Hur händelselinjen skulle se ut var dock mer styrt i Wiklunds undersökning än i min, eftersom den var en redan dragen linje med angiven start och slut (ibid, s. 40). Frances Hultgren (2009) gjorde intervjuerna först och bad därefter informanterna att rita informationshorisonter vilket gav möjlighet att både bekräfta och fördjupa vad som redan sagts i intervjun (ibid. s. 102). Detta ”görande”, att rita horisonten under intervjun, ser jag istället som en styrka vilket var anledningen till att jag ville använda metoden.

Del 2: Individuella intervjuer med unga kvinnor: analys

Intervjuer skapar situationer som uppmanar till reflektion och ger informanten möjlighet att kanske för första gången sätta ord på vissa erfarenheter (Mishler, 1986, jfr Säljö, 1997; 2000). Intervjun i sin helhet är då ett svar på de frågor som ställts av mig och därför betraktas inte någon del av materialet som mer ”sant” än någon annan. Transkriptionerna av intervjuerna i den andra delen av undersökningen analyserades genom växelvis läsning av dem och studier av informationskartorna och horisonterna med informationskällor. Tillvägagångssät-

tet finns beskrivet i den fjärde artikeln. Materialet från de tidigare delarna av undersökningen inkluderades också. Hela materialet analyserades med följande analytiska begrepp: *verktyg* (Säljö, 1999; Wertsch, 1998) och *meningserbjudanden* (Day, 2011; Gibson, 1977; Wertsch, 1998) togs i bruk för att analysera vilka informationskällor de unga kvinnorna använt; *kognitiv auktoritet* (Wilson, 1983) för att analysera hur auktoritet tillskrivs de olika källorna och *fyra förhållningssätt till värdering* (Francke, Sundin & Limberg, 2011) för att analysera hur de unga kvinnorna värderade trovärdighet i de webbresurser som de använde sig av. Sammantaget framträder hur informationskompetens gestaltar sig när de unga kvinnorna berättar hur de valde preventivmedel.

Illustration 2. Översikt över undersökningens genomförande

	Aktiviteter	**Tidpunkt**	**Antal**
Förberedelser:	Ansökan om etikprövning	April 2008	1
	Komplettering	April 2009	1
	Kontakt med chefer	April 2008 – augusti 2008	Flera
Del 1	Kontakt med barnmorskor och unga kvinnor på olika ungdomsmottagningar	Augusti 2008 – juni 2009	Flera
	Möten mellan barnmorskor och unga kvinnor	Oktober 2008 – juni 2009	10
	Intervjuer med unga kvinnor	Oktober 2008 – juni 2009	9
	Intervjuer med barnmorskor	Oktober 2008 – juni 2009	10 med 7 barnmorskor
Del 2	Gruppintervjuer efter PINFO-möten	April 2009	3
	Intervjuer med unga kvinnor	Juni 2009 – juli 2009	5

Kapitel 6

Sammanfattning av artiklarna

Syftet med denna avhandling är att undersöka hur unga kvinnors informationskompetens gestaltas, när de använder och värderar informationskällor inför val av preventivmedel och därigenom kunna diskutera hur dessa praktiker relaterar till de unga kvinnornas medborgerliga identiteter. Fem frågeställningar har formulerats och besvarats i undersökningens två delar. Frågeställningarna har avrapporterats i de fyra artiklar som ingår i avhandlingen. I detta kapitel sammanfattas artiklarna med fokus på de resultat som presenterats i var och en av dem.

Artikel 1. To jointly negotiate a personal decision: a qualitative study on information literacy practices in midwifery counselling about contraceptives at youth centres in Southern Sweden.

Det empiriska materialet i artikel 1 är hämtat från den första delen av undersökningen (se ovan, kapitel fem). Materialet består av transkriptioner från 10 rådgivningsmöten och från 19 därpå följande intervjuer samt deltagande observationer vid fem ungdomsmottagningar. Materialet samlades in under nio månader. Syftet är att undersöka hur informationskompetens kan förstås i en hälsovårdssituation och att utforska hur positionsteori kan bidra till denna förståelse. Eftersom värdering av information ingår i hur informationskompetens förstås, fokuserar analysen på tillfällen i rådgivningssamtalen som rörde val eller beslut angående preventivmedel. Frågeställningen i artikeln är: vilka positioner används i interaktionen mellan barnmorska och ung kvinna av betydelse för vilken information som efterfrågas och används under mötet att basera beslut om preventivmedel på?

Väsentlig information utbyts mellan barnmorskorna och de unga kvinnorna. Sättet de samtalar på har betydelse för vilken information som tillmäts legitimitet för att grunda ett beslut om preventivmedel på. Att använda positionsteori var ett sätt att studera hur det talade blir till handling och hur deltagarna genom

att tala om sig själva och varandra i språkliga termer ger varandras uttalanden olika tyngd. Uttalandena ligger sedan till grund för vad som görs eller inte görs.

I samtalen positionerar de unga kvinnorna sina vänner och deras erfarenheter som informationskällor när det gäller preventivmedel. Vänners positiva erfarenheter används som grund för att välja ett visst preventivmedel och negativa erfarenheter som grund för att välja bort ett annat. Även om preventivmedels påverkan varierar mellan olika individer stödjer barnmorskorna de unga kvinnornas uppfattningar samt kompletterar eventuellt med information som förtydligar och sätter vännernas erfarenheter i perspektiv.

En väsentlig del av mötet innebär att fastställa att den unga kvinnan har behov av preventivmedel. Kondomer finns att tillgå utan recept. Barnmorskor har endast förskrivningsrätt för övriga preventivmedel om de ska användas som skydd mot graviditet. Detta är inte de unga kvinnorna alltid medvetna om och en del anför därför inledningsvis andra skäl. Ett sådant kan vara svår mensvärk. Barnmorskan ställer då frågor för att undersöka om kvinnan även har behov av skydd mot graviditet. I frågorna kan då de unga kvinnorna positioneras som sexuellt aktiva av barnmorskorna. Informationen som den unga kvinnan ger omförhandlas därför för att passa det specifika möte hon deltar i.

De unga kvinnor som kommer för rådgivning om preventivmedel har olika uppfattning om vad som är ett acceptabelt preventivmedel. De preventiva teknologierna kan anses som självklara men också som problematiska för att de påverkar den egna kroppen. I två av intervjuerna positionerar de unga kvinnorna sig som skeptiska till de preventivmedel som kvinnor kan använda. I det ena fallet associeras barnmorskan med teknologin och den unga kvinnan accepterade inte några råd från henne. I det andra fallet sågs i stället barnmorskan som en tillförlitlig person att ha en dialog med om vilka alternativ som kunde vara möjliga att använda för den unga kvinnan.

Barnmorskorna och de unga kvinnorna hade olika uppfattningar om vilken typ av samtal det var som de förde. För de unga kvinnorna var samtalet ett möte med en representant för en medicinsk profession. De förväntade sig att barnmorskan skulle ge dem råd men också bestämma vilket preventivmedel som var lämpligast för dem. För barnmorskorna var samtalet ett i en serie förväntade kontakter med dem eller andra representanter för professionella inom området sexuell och

reproduktiv hälsa. För barnmorskorna var det viktigt att de unga kvinnorna vänt sig till dem, och de ville bemöta dem med stöd och kunskap men framför allt stödja kvinnorna i de beslut som de fattade. Denna skillnad kan med positionsteori beskrivas som en skillnad i uppfattning av vilken *storyline*, som mötena följde. Strukturen är så specifik att det som kommer fram är en specifik *storyline*, en *storyline* för rådgivningssamtal med barnmorska på ungdomsmottagning. Under mötena är den mest slående konsekvensen förskrivning av preventivmedel.

Vad som utmärker denna *storyline* är bland annat att, om inget medicinskt hinder föreligger, barnmorskorna förskriver det preventivmedel som de unga kvinnorna inledningsvis nämner att de känner till och har funderat över. Därigenom uppnås målet att de unga kvinnorna själva bestämt vilket preventivmedel de ska använda. En mängd frågor ställs av barnmorskan för att fastställa att det inte finns några medicinska hinder för att använda någon sorts preventivmedel samt för att göra en sexualanamnes. De olika uppfattningarna om vilken *storyline* som samtalet följde innebar att missuppfattningar uppstod vid några tillfällen, speciellt då samtalet rörde behov av preventivmedel samt medicinska överväganden.

Det lärande som sker vid mötet handlar i hög grad om att bekanta de unga kvinnorna med denna specifika *storyline* som de inte känner till sedan tidigare. Kännedom om denna *storyline* är ett verktyg som de kommer att använda vid framtida liknande besök. Mötets form eller struktur blir då i sig själv en informationskälla för de unga kvinnorna.

För barnmorskorna är målet att göra en medicinskt korrekt förskrivning som uttrycks av de unga kvinnorna som deras eget val. Ett möte där detta mål nås är ett bra möte. Väsentligt i värderingen av informationskällor är hur användbar en informationskälla är för att uppnå detta mål. För barnmorskorna är, med utgångspunkt i ungdomsmottagningarnas målsättning (Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar, u.å.) att förebygga oönskade graviditeter och sexuellt överförbara infektioner, det viktigaste beslutet som de unga kvinnorna fattar att de börjar använda preventivmedel. Att besluta sig för att börja använda preventivmedel är den andra viktiga lärdomen av mötet. Under mötet uttrycker barnmorskan på olika sätt stöd för detta beslut. Vilket de unga kvinnorna väljer spelar mindre roll så länge det inte finns något medicinskt hinder för ett specifikt preventivmedel. De informationskällor som de unga kvinnorna använder sig av för att finna stöd för sitt val att använda preventivmedel får också i stor utsträck-

ning barnmorskornas stöd. Värderingen av informationskällorna är situerad i den specifika kontext som rådgivningsmötet är.

När resultaten sätts i relation till de kriterier för meningsfullt lärande inom skolan som tidigare forskning kommit fram till (Limberg et al., 2008, s. 85), kan konstateras att frågornas kvalité på ett sätt är självklar i denna situation, att mötet är en möjlighet till dialog samt att barnmorskorna strävar efter en sådan. Under mötet används och efterfrågas information. Bedömning av relevans och värdering av informationskällor görs i relation till målet för mötet. Strävan att uttrycka beslutet som den unga kvinnans eget beslut kan ses i ljuset av den neoliberala synen på en kompetent medborgare som någon som gör kloka och välinformerade val. Denna syn kommer också till uttryck i de nationella riktlinjerna för rådgivningsmöten (Socialstyrelsen, 2009).

I interaktionen erbjuder barnmorskorna kvinnorna möjlighet till bemyndigande, *empowerment*, genom möjlighet att ta ansvar för sin sexualitet samtidigt som de kräver av dem att de ska kontrollera den. När barnmorskorna informerar om preventivmedel och involverar de unga kvinnorna i beslutet kan det både uppfattas som en möjlighet till bemyndigande och som krav på kontroll. En dubbelhet i begreppet informationskompetens framträder därmed i interaktionen. Valet görs i spänningen mellan de möjligheter som den plastiska sexualiteten (Giddens, 1992, s. 27) erbjuder och förväntningarna från samhället på att individer ska vara ansvarstagande och välinformerade. En följd av de positioner som de unga kvinnorna ges och tar får direkta konsekvenser för deras identiteter och kroppar. De får preventivmedel och blir introducerade i en typ av möten som rör deras sexuella och reproduktiva hälsa. Två viktiga steg på vägen att växa upp, och ett bidrag till förståelse av möjliga val de kan fatta som rör deras identiteter. Informationskompetenspraktik förstås som en situerad, kollaborativ prestation och informationskompetens som dubbeltydig.

Artikel 2. Information sources at play: the apparatus of knowledge production in contraceptive counselling.

I artikel 2 är syftet att undersöka interaktionen mellan barnmorska och ung kvinna vid ett rådgivningsmöte om preventivmedel som en plats för kunskapsproduktion och att diskutera vilka konsekvenser denna kunskapsproduktion har för vår förståelse av informationspraktiker. Kroppen som informationskälla är central i artikeln. Det empiriska materialet är liksom för artikel 1 hämtat från den första delen av undersökningen (se ovan kapitel fem). Det består av transkriptioner från 10 rådgivningsmöten och från 19 därpå följande intervjuer samt deltagande observationer. Materialet samlades in under nio månader. Frågeställningen som besvaras i artikeln är: hur produceras kunskap i interaktionen mellan barnmorskorna och de unga kvinnorna och vilken roll spelar deras kroppar i interaktionen? I analysen används den feministiska forskaren Donna Haraway's analytiska begrepp om kunskapsproduktion (1991b). Ett andra syfte med artikeln är att argumentera för vikten av feministiska perspektiv inom biblioteks- och informationsvetenskap där sådana saknas (Lipu, 2010).

Rådgivningsmötena ses som en situerad informationspraktik där kunskap produceras i en omsorgsfull förhandling i vilken båda parter medverkar både i ord och handling, men på ojämlika villkor. Att besvara frågor och att utföra handlingar som att mäta blodtryck och vikt är exempel på informationsinteraktioner som är i fokus i artikeln. De unga kvinnorna kommer till rådgivningsmötena för att få information om och oftast ett recept på preventivmedel. Barnmorskorna är därför uppenbara som informationskällor för dem. För att kunna föreslå och förskriva ett passande preventivmedel behöver barnmorskorna veta olika saker om de unga kvinnorna, som deras vikt, längd, blodtryck och ärftliga risker för blodpropp. De unga kvinnorna, specifikt deras kroppar, är därför informationskällor för barnmorskorna.

Barnmorskorna får kunskap om de unga kvinnorna genom att ställa frågor men också genom olika kroppsliga praktiker. De tittar på dem, till exempel för att bedöma vikt för att komplettera, och ibland ersätta, våg och BMI-index. De rör vid dem för att kunna ta blodtryck. Visuella redskap i form av en vetenskaplig bild eller en modell av ett kvinnligt kön används också för att beskriva den unga kvinnans kropp. Genom att ställa frågor och använda våg och blodtrycksmanschett skapas i interaktionen en beskrivning av den unga kvinnan. Denna beskrivning är avgörande för vilka slags preventivmedel som den unga kvinnan kan välja

bland. Barnmorskan frågar till exempel om den unga kvinnan är frisk, och i detta sammanhang är hon ute efter att få veta om den unga kvinnan har ärftliga risker för blodpropp eller lider av någon kronisk sjukdom som kan påverka möjligheten att använda hormonella preventivmedel. De unga kvinnorna uppfattar dock ofta frågan i en vardaglig mening, om de för tillfället mår bra eller är förkylda till exempel. Om den unga kvinnan är sjuk eller frisk kan därför bli en fråga där svaret förhandlas fram. *Frisk* är i mötena en uttalad materiell-semiotisk aktör till skillnad från materiella-semiotiska aktörer som framkommer genom analys. *Normal* var en materiell-semiotisk aktör som analyserades i interaktionen.

De unga kvinnorna blir under mötet bekanta med hur deras kroppar ska beskrivas i denna specifika situation, de tränas att använda *gudstricket* på sig själva (Haraway, 1991b). De blir bekanta med den specifika *storyline* som mötet följer och de får därigenom en möjlighet att kunna påverka hur deras kropp kan beskrivas vid framtida möten om deras sexuella och reproduktiva hälsa. Information utbyts under mötet både i ord och handling. Kunskapen produceras i en förhandling och båda parter är involverade i den. Förhandlingen handlar om vilken information som behövs och är lämplig i den specifika situationen, men barnmorskorna har sista ordet. Barnmorskorna balanserar mellan att agera som experter, där de talar till den unga kvinnan i generella termer och förmedlar information baserad på statistik, och att gå in i situerade dialoger, där de möter var och en av de unga kvinnorna och deras individuella erfarenheter och tillhandahåller skräddarsydd information. I hög grad har barnmorskorna en inkluderande hållning och strävar efter att situera kunskapen, men det finns också exempel på motsatsen.

Analysen synliggör hur kunskap produceras under mötena. Genom att noggrant redogöra för analysarbetet visar jag också hur kunskap produceras i artikeln. Artikeln bidrar därmed teoretiskt till biblioteks- och informationsvetenskap genom att bredda förståelsen av vad en informationskälla kan vara, och genom att visa förtjänsten hos Haraways analytiska begrepp om kunskapsproduktion för att förstå informationspraktiker inom vård som rör sexuell och reproduktiv hälsa.

Artikel 3. Young women choosing contraceptives: stories about information literacy practices related to evaluation and use of information sources.

I artikel 3 är syftet att få en förståelse av hur unga kvinnor ser på sina informationskompetenspraktiker som de kommer till uttryck i deras berättelser om hur de valde preventivmedel. Det empiriska materialet är främst hämtat från den andra delen av undersökningen, då fem unga kvinnor intervjuades och under tiden ombads att göra kartor över informationskällor samt horisonter över informationskällor (se kapitel fem). Genom att låta de unga kvinnorna i hög grad delta och medverka i intervjuerna skapades förutsättningar som gav ett rikt empiriskt material. Materialet består av transkriptioner från intervjuerna samt de unga kvinnornas kartor och horisonter över informationskällor. Dessutom användes materialet från den första delen av undersökningen samt från gruppintervjuer då förslag på informationskällor samlades in. Frågeställningen i artikeln är: vilka informationskompetenspraktiker, relaterade till värdering och användning av informationskällor, tar de unga kvinnorna upp när de berättar sina historier om hur de valde preventivmedel? Eftersom undersökningen är gjord i en situation utanför utbildning och arbetsliv är ytterligare ett syfte att öka den empiriska bredden i forskningen om informationskompetens.

I individuella intervjuer fick de unga kvinnorna berätta om vägen fram till att de valde det preventivmedel de nyligen börjat använda och vilka informationskällor de använt på vägen till beslutet. I denna artikel analyserades ett antal sätt som de unga kvinnorna använde för att värdera, jämföra och välja informationskällor inför val av preventivmedel. Fokus låg inte på vare sig informationskällorna eller de unga kvinnorna utan på deras interaktion: hur de unga kvinnorna berättar att de interagerade med olika informationskällor som de använde sig av innan de valde preventivmedel. Informationskällorna var vänner, familj och partner, besök på ungdomsmottagningar, barnmorskor, Internet och där särskilt den nationella virtuella ungdomsmottagningen (umo.se)[18] samt hemsidorna från de lokala ungdomsmottagningarna och organisationerna RFSU[19] och RFSL[20]. I artikeln formuleras informationskällorna som meningserbjudanden (*affordances*), d v s som de sätt på vilket verktyg blir meningsfulla för någon i en viss situation.

18 http:// www.umo.se

19 http:// www.rfsu.se

20 http:// www.rfsl.se

I detta fall är verktygen informationskällor vilka blir meningsfulla för de unga kvinnorna när de ska välja preventivmedel.

De unga kvinnornas värdering av informationskällorna analyseras med begreppen *kognitiv auktoritet* (Wilson, 1983) och *trovärdighet* (Francke, Sundin & Limberg, 2011) när det gäller källor på Internet. Analysen visar att de unga kvinnorna skilde på de för dem viktigaste och de mest användbara informationskällorna. Inställningen hos och påverkan från nära relationer som vänner, familjemedlemmar eller partner var avgörande för att ta steget att kontakta ungdomsmottagningen. Därför bedömdes de nära relationerna som viktigast. Men barnmorskorna bedömdes som mest användbara, eftersom de har professionell kunskap och mycket erfarenhet från området. Skillnaden blev tydlig när de unga kvinnorna gjorde horisonterna över sina informationskällor under intervjuerna. Störst auktoritet gav de unga kvinnorna, genom tillit, till nära relationer. Men barnmorskorna och ungdomsmottagningarna sågs också som kognitiva auktoriteter i kraft av att barnmorskorna har en professionell utbildning och att ungdomsmottagningarna ses som offentliga verksamheter med uppgift att verka för ungdomars sexuella och reproduktiva hälsa. Att de unga kvinnorna mött representanter från eller blivit rekommenderade ungdomsmottagningen i skolan stärkte deras ställning. Två av de unga kvinnorna kopplade samman det förtroende de har för samhället i sin ”initial stock of beliefs” (Wilson, 1983, s. 125) med förtroendet för barnmorskorna och ungdomsmottagningarna. Även andra kopplingar görs mellan barnmorskor och samhället där en grundläggande syn på samhället som välvillig eller kontrollerande får konsekvenser i synen på barnmorskan och hennes trovärdighet.

För de unga kvinnorna var det självklart att använda Internet för att söka efter information. De förväntade sig att finna relevant information där. Att *googla* var det vanligaste sättet att söka efter information. När det gällde preventivmedel hade fyra av dem sökt information på nätet och för dem var Internet ett meningserbjudande. I de unga kvinnornas berättelser kopplades begreppet källkritik specifikt till källor på Internet. Tre av dem var sedan skolan tränade i att använda källkritisk terminologi som *källkritik, trovärdighet*, att *vara kritisk*, använda *källor* och *söka efter information*. I de fem berättelserna framträder en skillnad i uppfattning av innebörden av uttrycken *lita på* och *trovärdig*. De hade olika vikt och innebörden varierade i de unga kvinnornas berättelser. Dessa två begrepp är viktiga källkritiska begrepp och om deras innebörd är oklar ställer det frågor kring innebörden i källkritiska resonemang och deras användning i och utanför skolan.

De förhållningssätt de unga kvinnorna använde för att bedöma trovärdighet var *kontroll* och *balans* i form av att hitta flera källor som gav likalydande information (se Francke, Sundin & Limberg, 2011). Viktiga strategier var att kontrollera upphov samt namn på en sida och korrekt språkanvändning. Källor på nätet som inte bedömdes som trovärdiga användes inte, vilket gjorde att de unga kvinnorna inte räknade webbforum till sina informationskällor trots att de fyra som använt nätet också hittat sådana. I ett fall visade det sig problematiskt. En ung kvinna upplevde svåra biverkningar av sitt preventivmedel och den enda plats där hon stött på beskrivningar av sådana var i ett webbforum som hon bedömt som icke-trovärdigt på grund av ovårdat språk och oklart upphov.

Att förhållningssätten *kontroll* och *balans* användes för att utvärdera källorna och att målet var att hitta ett rätt svar begränsar de unga kvinnornas användning av källor. Ett fruktbart sätt att vidga de unga kvinnornas repertoar av förhållningssätt för att bedöma trovärdighet vore att diskutera olika förståelser av kunskap beroende på bland annat om kunskapen är hämtad från och skapad av en majoritet eller en minoritet. I analysen framkommer även att information baserad på statistik stöter på problem när den ska användas i en specifik situation som rör en person.

Tonvikten i de unga kvinnornas berättelser på att kontrollera informationen kan tolkas i ljuset av deras förståelse av preventivmedel som något som ska ge dem säkerhet. Från deras perspektiv passar då värderingen väl för denna specifika situation.

De unga kvinnorna vet att de bör använda preventivmedel. Det är inte brist på kunskap eller information som gör att de inte gör det. Därmed ifrågasätts den ofta underförstådda kausala relationen mellan informationskompetens och ett visst agerande.

När informationskompetenspraktiker förstås som situerade träder interaktionen i all sin komplexitet i förgrunden. De meningserbjudanden som finns tillgängliga i en situation kan mycket väl vara texter. Men texterna kommer antagligen, som i denna undersökning, att åtföljas och tas i bruk i kombination med andra typer av meningserbjudanden. Medvetenhet om detta har en potential att för-

ändra undervisning i skolan så att den bättre förbereder för informationskompetenspraktiker i vardagslivet.

Artikel 4. Empowering interviews: narrative interviews in the study of information literacy in everyday life settings

I artikel 4 är syftet att presentera och diskutera den intervjumetod som designades för att utföra de individuella intervjuerna i den andra delen av undersökningen. Det rör sig om en intervjumetod inspirerad av narrativ teori, kombinerad med ett antal visuella verktyg för att överbrygga problem som traditionella intervjumetoder har. I artikeln besvaras också frågan hur de unga kvinnornas berättelser om hur de valde preventivmedel, och vad det innebär att använda dem, relaterar till deras berättelser om sig själva och deras sexuella identiteter.

Med ett sociokulturellt perspektiv är det centralt att informationskompetens ses som situerad. I denna avhandling undersöks unga kvinnors informationskompetenspraktiker, operationaliserade som värdering och användning av information före val av preventivmedel. Att undersöka detta empiriskt ställer vissa svårigheter både etiskt och praktiskt. Vad som bedömdes som möjligt att genomföra var att använda intervjuer. Emellertid är intervju en problematisk metod att kombinera med ett sociokulturellt perspektiv (Säljö 1997; 2000, s. 115ff.). En första invändning är att i intervjuer efterfrågas och rapporteras ofta vad den intervjuade *tänker*. Men det är en omöjlighet att nå kunskap om något annat än vad en person *kommunicerar*, vilket ofta negligeras (Säljö, 2000, s. 115ff.) För det andra är intervjun i sig en specifik kommunikativ situation och det är svårt att via den uttala sig om andra situationer (Säljö, 1997; 2000, s. 115f.).

I den föreliggande avhandlingen var lösningen att utforma en intervjumetod som erkänner och betonar intervjun som en specifik kommunikativ praktik. Narrativ intervjumetod (Mishler, 1986; Jovchelovitch & Bauer, 2000) erbjuder en sådan möjlighet. Metoden som designades för undersökningen uppfyller de kriterier Elliot Mishlers ställt upp för ett narrativt förhållningssätt (1986, s. 47ff.). För det första ses transkriptionerna som tolkningar av intervjusituationen. För det andra ses intervjuerna som skapade gemensamt i interaktionen mellan intervjuad och intervjuare. För det tredje finns det i analysen en teoretisk uppmärksamhet på språk och mening. Detta knyter an till det fjärde och sista kriteriet som innebär att meningsskapandet i intervjuerna är kontextuellt grundat. Med sociokulturell

terminologi ses intervjuerna som en situerad kommunikativ praktik. Därmed fästs uppmärksamhet på de olika roller som intervjuare och intervjuad har. Det är den förstnämnda som tagit initiativet till mötet, som leder samtalet och också har makten över den efterföljande analysen. Mishler (1986) förespråkar att intervjuaren ska uppmärksamma denna skillnad i makt och erbjuda den intervjuade möjlighet att använda intervjun som ett tillfälle att berätta sina historier (ibid., s. 119). Intervjun blir då en situation där lärande sker (ibid., s. 130) och där den intervjuade ses som kompetent iakttagare av sina egna erfarenheter (ibid., s. 123) och som medarbetare i forskningen (ibid., s. 126).

För att förstärka delaktigheten i intervjun och den kunskap som producerades där ombads de unga kvinnorna att under tiden de berättade först göra en karta över de informationskällor de använt och därefter en horisont över sina informationskällor (se ovan kapitel fem). En kortlek med förslag på informationskällor var ytterligare ett visuellt hjälpmedel som användes under intervjuerna. Genom att uppmärksamma och erkänna intervjun som en situerad kommunikativ praktik följde ett antagande, att de unga kvinnorna kanske inte tidigare funderat över hur de värderat och använt information före val av preventivmedel. Intervjun blev då ett tillfälle att göra det.

Preventivmedel kan ses som kraftfulla redskap att utveckla sexuella identiteter för ungdomar på väg mot att bli vuxna. I de unga kvinnornas berättelser om hur de värderade och använde olika informationskällor blir val av preventivmedel också ett sätt att uttrycka identiteter. De unga kvinnorna uttrycker att preventivmedel är ett skydd mot graviditet och sjukdomar. Men det är bara kondom som skyddar mot sexuellt överförbara sjukdomar. Det är erfarenheter av att man själv eller någon närstående har trott sig vara eller varit gravid som gör att de unga kvinnorna jag mött vill börja använda ett hormonellt preventivmedel. Att vara gravid ser de som otänkbart. Jag menar därför att preventivmedlen i undersökningen i första hand är skydd mot abort (jfr Ekstrand, 2008). Preventivmedel kan analyseras som antingen kontrollerande eller frigörande (Wajcman, 2004). I undersökningens berättelser framkom att de unga kvinnorna såg preventivmedel som frigörande, antingen för att det fungerat väl från början eller för att det kommer att fungera väl när biverkningarna minskat.

Sammanfattningsvis är den intervjumetod som presenteras i artikeln ett sätt att kombinera intervju med ett sociokulturellt perspektiv för att undersöka hur in-

tervjuare och intervjuade tillsammans reflekterar över och samtalar kring vad det innebär att välja och använda preventivmedel. Praktikerna att välja och värdera informationskällor om preventivmedel blir delar av en berättelse om vad det innebär att vara en ung kvinna och uttrycka sig själv som en sexuellt aktiv person. Artikeln är ett bidrag till en metodologisk diskussion speciellt inom forskningen om informationskompetens men också till biblioteks- och informationsvetenskap i stort. Genom en undersökning som tar sin utgångspunkt i unga kvinnors perspektiv som det kommer till uttryck när de berättar, ritar och skriver om informationskompetenspraktiker i vardagslivet bidrar artikeln med ett nytt sätt att studera informationskompetens.

Kapitel 7

Diskussion och konklusioner

Det övergripande syftet med denna avhandling är att undersöka hur unga kvinnors informationskompetens gestaltas, när de använder och värderar informationskällor inför val av preventivmedel och därigenom diskutera hur dessa praktiker relaterar till de unga kvinnornas medborgerliga identiteter. I detta avslutande kapitel besvaras syftet med utgångspunkt i resultatet från arbetet med de fem forskningsfrågorna. Det görs genom att jag presenterar ett antal teman som framkommit i analysen av undersökningen i sin helhet. I dessa teman återknyter jag till väsentliga resultat från undersökningen samt drar slutsatser utifrån dem. Avslutningsvis görs en blick framåt då förslag på framtida forskningsuppgifter ges.

Värdering av informationskällor

I analysen av de unga kvinnornas värdering och användning av informationskällor framkom en skillnad mellan de viktigaste och de mest användbara informationskällorna. De unga kvinnorna ser ungdomsmottagningarna och barnmorskorna där som de mest användbara källorna eftersom de är utbildade i ämnet. De för kvinnorna viktigaste informationskällorna finns däremot i det personliga nätverket eftersom inställningen till preventivmedel hos dem som står de unga kvinnorna nära är avgörande för om de ska ta kontakt med en ungdomsmottagning eller inte. De mest användbara och de viktigaste informationskällorna sammanfaller alltså inte i kvinnornas berättelser. Kvinnorna har kunskap både om att de bör använda preventivmedel och om vilka informationskällor som är mest användbara för detta men av det följer inte att dessa informationskällor används. Det är ett empiriskt resultat som ifrågasätter det ofta antagna sambandet mellan värdering av information och användning av informationen omsatt till specifika handlingar (jmf Haider, 2011).

De unga kvinnorna som deltar i undersökningen har stor tilltro till ungdomsmottagningen, vilket i avhandlingen beskrivs som att den är ett viktigt *meningserbjudande* (Gibson, 1977) för dem. I deras berättelser åtnjuter ungdomsmottag-

ningen och barnmorskorna stor *kognitiv auktoritet* (Wilson, 1983). I kvinnornas berättelser gör de ingen skillnad på de nätbaserade och fysiska mottagningarna vad gäller trovärdighet. Tillgängligheten är viktig och då gäller det både att kunna gå till en fysisk mottagning och att kunna nå den mottagningen *online*. Det är i de unga kvinnornas bedömningar centralt att ungdomsmottagningen finns representerad på båda sätten. Inte heller när det gäller information de fått från RFSU och RFSL är det väsentligt om de fått den digitalt eller fysiskt. Det som de unga kvinnorna tar upp är att de finner dessa organisationer trovärdiga.

En del av de unga kvinnorna använder källkritisk terminologi och har också haft undervisning och tränats i att använda termer såsom *trovärdighet, källa* och *avsändare* under sin skoltid. Dessa termer använder de uteslutande om informationskällor från Internet. På frågor om de fått undervisning om källkritik och vad det innebär hänför samtliga detta till Internet. När det gäller kvinnornas användning av källor på Internet tillämpar de särskilt två förhållningssätt för bedömning (Francke, Sundin & Limberg, 2011): *kontroll* och *balans*. De vänder sig till ett litet antal källor med känt upphov som de bedömer ha hög trovärdighet. Det är för de unga kvinnorna viktigt att komma fram till ett specifikt svar som de uppfattar som rätt, vilket överensstämmer med resultat från forskning om informationssökning inom skolsektorn (Limberg et al., 2008).

Internet som meningserbjudande är för de unga kvinnorna en självklar del av deras vardag. När de behöver information förväntar de sig att den ska finnas *online*. Det är ett meningserbjudande som ger dem stora möjligheter, men i materialet är deras bedömning av trovärdighet något som begränsar och försvårar deras användning av informationskällor på nätet. En anledning till det är att de unga kvinnorna applicerar kunskaper de har av källkritisk bedömning som de till stor del tillägnat sig i arbete i skolan och som i hög grad varit inriktad på att kontrollera informationen (Francke, Sundin & Limberg, 2011), vilket varit det förväntade och användbara i skolan (Elmborg, 2006, s. 196). Det innebär att mängden tillgänglig information minskar när en mängd motstridig och komplicerande information väljs bort.

Motstridiga och problematiska källor kan ge underlag för fördjupad diskussion om innehåll och skapar förutsättningar för att ge en bred och nyanserad bild av en komplicerad fråga. Att källor som bedöms som icke-trovärdiga skulle kunna vara användbara fast de från början har valts bort visas i materialet. De unga

kvinnorna skulle med mer självförtroende kunna interagera med den mångfald av information som finns om de haft en större repertoar av förhållningssätt i sina bedömningar (jfr Francke, Sundin & Limberg, 2011). Statistik är en form av faktaredovisning som ofta tas till hjälp för att underbygga argument som talar för eller emot något. Den återfinns både i information *online* och *offline*. Att statistiskt underbyggda argument är problematiska när de används i individuell rådgivning framkom i undersökningen. Rom Harré (2002, s. 617) påpekar att statistik relaterar till demografi och att det därför är orimligt att hänföra statistiska analyser till enskilda individer. Liknande invändningar har Annemarie Mol (2008, kapitel 5). Hur statistiska fakta kan förstås i relation till individer kan därför vara givande och viktigt att diskutera i samtal om värdering av information i undervisningssituationer.

Det visade sig att för de fem unga kvinnor som deltog i undersökningens andra del varierade uppfattningen om innebörden i begreppen *trovärdighet* respektive *lita på*. När en informationskälla ska bedömas utgår resonemanget ofta från sambandet att en trovärdig källa är en källa som du kan lita på (jfr Hilligoss & Rieh, 2008, s. 1469). Tillit och trovärdighet kan då sägas vara på jämbördig nivå. I berättelserna är dock tillit och trovärdighet på olika nivåer och de skiljer sig åt kvinnorna emellan. I en berättelse görs till exempel kopplingar mellan *tro* i *trovärdig* vilket sätts i motsats till *vetande* och den unga kvinnan menar därför att en trovärdig källa kan hon inte lita på. Förutom en medvetenhet om att trovärdighet är ett komplext begrepp (Hilligoss & Rieh, 2008) visar detta att uppfattningar om ords innebörd kan skilja sig dramatiskt åt. Det ger ytterligare ett argument åt att undervisning i källkritik är något som måste ageras för att vara begripligt och användbart, till exempel genom att ta orden i bruk och i dialog prova vilka konsekvenser orden får i olika sammanhang.

Jämfört med forskningsresultat från skolsektorn (Limberg et al., 2008) är kvaliteten på frågorna de unga kvinnorna ställer oproblematisk i denna undersökning. Ämnet är givet av situationen och kvinnorna har mött barnmorskor som varit inriktade på att involvera dem i samtalet, vilket är goda förutsättningar för en dialog. Däremot ställer de unga kvinnorna inte så många frågor. I sin bedömning av situationen värdesätter de ändå möjligheten att under mötet kunna ställa frågor till barnmorskan. Därmed är rådgivningsmötena exempel på en samtalssituation som till viss del innehåller den dialog forskare efterlyser som väsentlig för meningsfullt lärande (jfr Limberg et al., 2008).

Kroppar, tal och ageranden

Ett rådgivningsmöte är en interaktion där information skapas och tas i bruk. De unga kvinnorna har ett ärende, de vill veta mer om preventivmedel och oftast också ha ett recept på ett preventivmedel. Barnmorskorna ställer frågor till kvinnorna. Den verbala interaktionen är en komplicerad förhandling, vilket en analys med hjälp av positionsteori visar (se nedan). Under mötena sker också andra förhandlingar. Kroppar mäts, vägs, kontrolleras och beskrivs. Den fysiska närvaron i ett och samma rum är avgörande för att barnmorskorna ska kunna utföra sitt arbete. Ett antal verktyg används för att skapa en bild av de unga kvinnornas kroppar som sedan ska prövas mot de olika kriterier barnmorskorna har för förskrivning av preventivmedel: blodtrycksmanschett och stetoskop för att kontrollera blodtryck, våg och BMI-index för att kontrollera vikt, mätsticka för att kontrollera längd, en uppsättning frågor för att kontrollera social och medicinsk status och eventuella ärftliga risker för framförallt hjärt- och kärlsjukdomar. Barnmorskorna använder de olika verktygen och mäter, väger och beskriver kropparna med handlingar och ord. De unga kvinnornas kroppar kläs i och ges en form som passar att relatera till sexuell och reproduktiv hälsa.

Beskrivningen av de unga kvinnornas kroppar formas genom ett samspel men också genom ett utövande av makt, eftersom barnmorskorna är de som har befogenhet att fälla det slutgiltiga avgörandet. I analysen tydliggörs hur de olika redskap barnmorskorna tar i bruk skapar bestämda bilder men från en till synes neutral utgångspunkt (Haraway, 1991b). Det blir också tydligt att barnmorskorna arbetar för att situera kunskapen och involvera de unga kvinnorna i beskrivningen av sina egna kroppar. De får kunskap om hur de kan och ska tala om sina kroppar som reproduktiva kroppar.

Det lärande jag analyserar under rådgivningsmötena rör hur mötena går till, deras specifika *storyline*. Positionsteori (Harré & van Langenhove, 1999) visar sig fruktbar för att studera hur informationskompetens gestaltas i förhandlingar som rör sexuell och reproduktiv hälsa och fördjupar kunskap från tidigare undersökningar (McKenzie, 2004). Lärandet handlar om hur kunskap och information skapas och förhandlas i interaktionerna under rådgivningsmötena vilket problematiserar vad en informationskälla är. Det är därmed ett empiriskt resultat som inte hamnar i de mekanistiska kausala förklaringar som Ronald Day (2011) kritiserar många användarstudier för. En informationskälla är inte något statiskt och enbart textbaserat utan dynamiskt och öppet för förhandling. En förståelse

av informationskälla som mer än text överensstämmer med den uppmärksamhet Annemaree Lloyd (t.ex. 2006, 2010) fäst på information som social, kroppslig eller textbaserad. Eftersom de unga kvinnorna ser barnmorskorna som informationskällor verkar uppfattningen av den professionella rollen som medierande, uttryckt till exempel i begreppet *info(r)mediator* (Wyatt, Harris & Wathen, 2008), vara relevant främst från ett professionellt perspektiv.

Berättelsernas funktion och potential

När personer medverkar i forskningsprojekt kommer deras uppmärksamhet på det som är ämnet för undersökningen att höjas. Det är oundvikligt. Genom att välja ett ämne som jag antar är viktigt för unga kvinnor, drar jag så att säga nytta av detta faktum. Det skulle kunna formuleras så, att jag utnyttjar min ställning som ansvarig för undersökningen genom att få de unga kvinnorna att reflektera över hur informationskompetens gestaltats när de använt och värderat informationskällor inför valet av preventivmedel. Men när jag ber unga kvinnor och barnmorskor att delta i det projekt som är mitt avhandlingsarbete, så ska det även ge dem något väsentligt. Det är ett forskningsetiskt ställningstagande (Mol, 2002).

Genom att be de unga kvinnorna att formulera berättelser om hur de gick tillväga när de valde preventivmedel, vilka informationskällor de använde och vad det innebär för dem att använda preventivmedel, skapar de en bit av en berättelse om sig själva, de uttrycker sina identiteter. Berättelserna om hur de valde och vad det betyder för dem att använda preventivmedel är exempel på hur informationskompetens gestaltas när den är situerad i vardagslivet. De unga kvinnorna hittar och använder sin röst för att beskriva hur de gått tillväga. Informanterna ses därmed som kompetenta betraktare eller rapportörer av sina egna erfarenheter och som medarbetare i den kunskap som skapas i forskningsprojektet (Mol 2008, s.11). Intervjun blir ett tillfälle att tillsammans utforska och lära oss mer om hur den unga kvinnan förstår vad det innebär att använda preventivmedel, och hur preventivmedel kan förstås på en mängd olika sätt (Plummer, 2003, s.42; Wajcman, 2004) med konsekvenser för de sexuella och medborgerliga identiteterna. Berättelsen har kanske inte formulerats tidigare och den kanske lämnas efter intervjun. Men samtalet kan också tas vidare, berättelsen kan fortsättas i andra sammanhang.

Val av preventivmedel är i denna avhandling politiska på två plan. För det första är de detta på ett övergripande plan som gäller lagstiftning och ekonomiska förutsättningar som omsätts konkret i det faktum att ungdomsmottagningar överhuvudtaget finns och är tillgängliga för unga kvinnor för rådgivning och förskrivning av preventivmedel. Samhället är då närvarande i de roller barnmorskorna har gentemot de unga kvinnorna. Genom kontakt med unga människor och information och rådgivning om sexuell och reproduktiv hälsa medverkar barnmorskorna i arbetet att förhindra oönskade graviditeter och spridning av sexuellt överförbara sjukdomar. Barnmorskorna utövar kontroll genom att informera. Samtidigt erbjuder de kunskap genom vilken unga människor får möjlighet att fatta egna beslut som rör deras egna sexuella liv och identiteter.

För det andra är val av preventivmedel politiska som innehåll i samtal om preventivmedel. De unga kvinnor som medverkat i undersökningen får preventivmedel förskrivet, eftersom de har eller planerar att ha sex med en man. Dessa partners är inte med under mötena eller intervjuerna. Denna frånvaro kan relateras till tidigare forskning som visat att preventivmedel av många ungdomar anses som ett ansvar som ligger på kvinnor och inte på män (Oudshoorn, 2004; Ekstrand, 2008). Men i intervjuerna framkom att partnerns inställning till preventivmedel har stor betydelse för hur kvinnorna agerar. Detta är en väsentlig fråga som, om den fick större utrymme under rådgivningsmötena och i andra samtal har en enorm potential för att öka jämställdheten mellan de parter som har sex när det gäller frågan om var ansvaret ligger för konsekvenserna av det sexuella umgänget.

Delat ansvar för preventivmedelsanvändning är ett väsentligt mål för ökad jämställdhet. Hur parterna förstår vad preventivmedel är och vad det innebär att använda preventivmedel, öppnar för diskussioner kring jämställdhet, sexuell identitet och medborgarskap. Maria Bakardjieva (2009) talar om *subaktivism* som en form av politisk potential som finns i vardagslivet, ofta i vardagliga samtal (ibid., s. 96). Bakardjieva tar utgångspunkt i en radikal förståelse av demokrati, där medborgarnas egna handlingar och ageranden är viktiga uttryck för demokrati. *Subaktivism* är, enligt Bakardjieva, medborgarskap på vardagslivsnivå. Jag menar att samtal om preventivmedel har potential att vara *subaktivistiska*.

Barnmorskan som representant för samhället

Hur barnmorskans roll kan uppfattas som en representant för samhället i interaktionen och hur flera av de unga kvinnorna explicit gör kopplingen till medborgarskap visas i avhandlingen. Flera av de unga kvinnorna ser barnmorskorna som representanter för samhället och baserar sin bedömning av deras trovärdighet på kopplingen till samhället. Kvinnorna ger då uttryck för en bild av sig själva som medborgare och av samhället som något som gör gott för medborgarna. De reflekterar en syn på sig själva som en del i *folkhemmet* (Frykman, 2004, s. 130; Johansson, 2004, s. 117). Det finns i mitt material också exempel, om än färre, på att barnmorskan uppfattas med misstro. En uppfattning av samhället som något som vill en gott eller som en kontrollerande instans påverkar värderingen av barnmorskan. Den uppfattning av samhället kvinnorna har med sig in i interaktionen (jfr Wilson, 1983) påverkar deras bedömning av det meningserbjudande barnmorskorna är för dem. Det ställer också frågor kring hur de som är enbart kritiska till samhället få sina behov tillgodosedda vad gäller sexuell och reproduktiv hälsa.

Barnmorskornas arbete sker i skärningspunkten mellan valets logik (*the logic of choice*) och omsorgens logik (*the logic of care*) (Mol, 2008). Det är olika förhållningssätt som anställda inom sjuk- och hälsovård har gentemot de patienter de möter. Valets logik är ett förhållningssätt som återfinns i många strategiska dokument och politiska beslut och som reflekterar den neo-liberala synen på en patient som en kund som ska fatta aktiva och välinformerade val. Till exempel kommer det till uttryck i den modell över Motiverande intervjumetodik, som presenterats av Socialstyrelsen som en lämplig modell för rådgivande samtal vid ungdomsmottagningar (Socialstyrelsen, 2009). Omsorgens logik är en ansats som lägger stor vikt vid att erbjuda patienten hjälp och stöd i den situation där den befinner sig. Den stämmer väl in på beskrivningen av en *info(r)mediator*, ett yrkesmässigt förhållningssätt kännetecknat av att vara anpassat till en specifik situation och utförd med omtanke om den man möter (Wathen, Harris & Wyatt, 2008, s. 189f.).

Ett exempel på hur omsorgens logik underlättade interaktionen vid ett rådgivningsmöte rör en religiös ung kvinna. I undersökningen medverkar två unga kvinnor vars liv i hög grad påverkas av deras religion. I det ena fallet påverkade det inte valet av preventivmedel. I det fallet var den religiösa gemenskapen dessutom ett stöd för kvinnans sexuella identiteter. I det andra fallet var den religiösa

tillhörigheten ett stort hinder för att kvinnan skulle använda preventivmedel, eftersom det stred mot de påbud som religionen ställde upp för henne. I mötet med barnmorskan uttryckte kvinnan inte heller att hennes preventivmedelsbehov berodde på att hon var sexuellt aktiv. Hennes behov av preventivmedel var grundat i hennes svåra menssmärtor. Genom att ställa frågor kunde barnmorskan konstatera att den unga kvinnan var sexuellt aktiv, inte använde något preventivmedel och inte ville bli gravid. Därmed uppfyllde hon de krav barnmorskan har för att få förskriva preventivmedel. Denna noggranna och följsamma förhandling visar på hur olika identiteter hos en person kan skapa konflikter och att barnmorskans sätt att föra samtalet i detta fall gjorde att förhandlingen nådde fram till ett för situationen korrekt uttryckt behov.

Informationskompetens, demokrati och medborgarskap

För att göra en undersökning av informationskompetenspraktiker empiriskt genomförbar har jag valt att studera ett val och värdering av information kring det. Att studera val passar också väl för att diskutera relationen mellan informationskompetens och medborgarskap då demokrati ofta kopplas till val. I de fyra olika förståelser av demokrati och medborgarskap som presenterades i det fjärde kapitlet är synen på val olika (Dahlgren, 2009, s. 65ff.). I den följande diskussionen kommer jag att utgå från den liberala och den radikala förståelsen av demokrati och medborgarskap och med utgångspunkt i det empiriska materialet presentera förslag på hur innebörden i informationskompetens förändras beroende på vilken av dessa förståelser av medborgarskap man utgår från. Det blir fråga om två idealtyper av informationskompetens som utvecklas utifrån två olika förståelser av vad demokrati och medborgarskap är.

I en *liberal* förståelse av demokrati och medborgarskap har medborgarna ett antal universella skyldigheter och rättigheter som de kan utöva. Att vara medborgare i denna förståelse innebär att man uppfyller de skyldigheter man har gentemot staten, till exempel att betala skatt och att delta i val genom att rösta. Som medborgare har man ansvar att göra goda, rationella val för att se till att staten reproduceras. Medborgaren är en konsument av de tjänster som staten erbjuder för att medborgarna ska kunna leva ett gott liv. I en liberal förståelse av demokrati och medborgarskap kan informationskompetens ses som en individuell egenskap hos medborgaren. En informationskompetent medborgare deltar och engagerar sig i olika aktiviteter för att uppfylla sina skyldigheter och för att

kunna åtnjuta sina rättigheter som medborgare. Det innebär att man håller sig informerad om vilka skyldigheter man har men också att man känner till sina rättigheter som medborgare. Väsentligt är att hålla sig till lagar och genom att behärska informationssökning och värdering av källor vara väl förberedd för de val som ska göras i olika situationer. Staten erbjuder medborgarna träning inom utbildningsväsendet till exempel i att söka efter och värdera information på ett korrekt sätt, för att förbereda medborgaren för de åtaganden den har och känner till. Informationskompetens kan därmed sägas utgöra grunden för ett ”korrekt” beteende som följer lagar och föreskrifter.

I en *radikal* förståelse av demokrati och medborgarskap verkar medborgare för det allmänna bästa men man utgår också från att alla grupper är heterogena och att det i grupper råder olika typer av obalans mellan dem som har och dem som inte har tillgång till resurser. En person kan tillhöra flera grupper, med olika identiteter. Med en radikal förståelse av demokrati och medborgarskap ses gruppen eller samhället som en heterogen storhet; en gemenskap kännetecknad av mångfald och olikhet. Informationskompetens kan i denna förståelse ses som praktiker relaterade till informationsanvändning, där medborgare engagerar sig i dialog med varandra och i relation till informationen. I dialogen får deltagarna ge uttryck för skilda förståelser av informationen beroende på bland annat vilka identiteter som berörs av den information dialogen rör. I dessa praktiker deltar medborgarna och interagerar för att hantera varje aktuell situation, som kan vara konfliktfylld beroende på kopplingar till deras olika identiteter.

När de unga kvinnornas värdering och användning av informationskällor inför val av preventivmedel ska beskrivas som praktiker där informationskompetens gestaltas, blir beskrivningarna skilda beroende på om de ligger nära en liberal eller radikal förståelse av demokrati och medborgarskap. Genom att relatera informationskompetens till olika definitioner av demokrati och medborgarskap framträder begreppets mångtydighet (jfr Elmborg, 2006, s. 196). Ett angränsande problem är hur den potential av bemyndigande, eller *empowerment*, förstås som sätts i samband med informationskompetens. Med en intransitiv användning (Bella, 2010, s. 23f.) kan en person bara bemyndiga sig själv, informationskompetens är då en möjlighet för någon att ta makt över sin situation. En transitiv användning av bemyndigande innebär att någon annan skapar förutsättningar för att en person ska bemyndiga sig själv. Informationskompetens kan då vara ett erbjudande om en möjlighet att bemyndiga sig. Men det innehåller förmodligen

också en förväntan eller ett krav på att möjligheten ska antas, det förutsätts ett samband mellan att ha tillgång till information av god kvalitet och ett efterföljande gott beteende.

I min skissering av två idealtyper av informationskompetens kopplade till de olika förståelserna av demokrati ligger skilda förväntningar på hur en medborgares val ska förstås. Mols valets logik (2008) ligger, naturligtvis, i linje med en liberal förståelse av demokrati och medborgarskap medan omsorgens logik i sin betoning på dialog närmast svarar mot en radikal förståelse av medborgarskap. Flera av mötena jag studerat har kännetecknats av en omsorgens logik med ett stort engagemang från barnmorskorna att inkludera de unga kvinnorna i kunskapsproduktionen om deras kroppar. Samtidigt är det möten och beslut som sker i ett ständigt nötande mot, eller konfrontation med det valets logik som är dominerande i det språk som omger beslut och val av olika slag.

Bedömningens förutsättningar och konsekvenser

I denna avhandling studeras unga kvinnors sexuella och reproduktiva hälsa och mer precist val av preventivmedel. Förståelsen av syftet med en interaktion har betydelse för bedömningen (Wertsch, 1998, s. 32). Eftersom det i en interaktion finns flera inblandade, vilka var och en har minst ett men ofta flera syften som kan vara i konflikt med varandra, är det problematiskt att nå fram till en entydig bedömning av en specifik interaktion. Målet för rådgivningsmötena och intervjuerna har varit olika för dem som deltagit. För undersökningar gjorda i en undervisningsmiljö är lärandet centralt. I sådana undersökningar har det formulerats som ett problem att det ofta saknas ett kunskapsinnehåll för undervisning där informationskompetens anges som mål (Limberg et al., 2008, s. 85). I den föreliggande undersökningen är kunskapsinnehållet tydligt, det rör val av preventivmedel. Ett sociokulturellt perspektiv ger vid handen att lärande är grundläggande för alla mänskliga handlingar. Om de unga kvinnornas lärande är meningsfullt beror på perspektiv. Men de unga kvinnorna kommer först och främst till barnmorskorna för att de behöver ett preventivmedel och det är därför de träffas. Barnmorskornas mål med mötena är att vara ett stöd, tillhandahålla information och eventuellt förskriva ett preventivmedel (Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar, u.å.). Resultatet i denna undersökning visar att de unga kvinnorna vet att de bör använda preventivmedel. Det är inte brist på kunskap som gjort att en del av de unga kvinnorna tidigare inte har använt pre-

ventivmedel alls eller på ett konsekvent sätt. Detta överensstämmer med andra undersökningar om ungas inställning till användning av preventivmedel (Ekstrand, 2008). Kunskap leder inte nödvändigtvis till ett visst önskat agerande (jfr Haider, 2011).

Som presenterats ovan ses informationskompetens i denna undersökning som situerad och som en beskrivning av olika praktiker, till exempel värdering och användning av information. Detta leder till en uppmärksamhet på situationen som undersöks samt vilken norm den utgår från eftersom agerandet värderas i olika hög grad i beskrivningen. Vilken norm det är som resultatet ska vägas mot eller diskuteras i relation till behöver därför synliggöras. När informationskompetens beforskas inom utbildningsväsendet kan resultatet diskuteras i relation till målen för undervisningen som exempelvis kan röra kritiskt tänkande eller källkritiska bedömningar. I denna undersökning görs beskrivningen av mig. Den norm som resultatet ska diskuteras i relation till är utgångspunkten för mitt val av undersökningens kontext; jag ser sexuell och reproduktiv hälsa som väsentligt och att uttrycka sina sexuella identiteter som intimt förknippat med de medborgerliga identiteterna.

Sett som informationskompetens med en liberal förståelse av demokrati och medborgarskap blir de unga kvinnornas värdering och användning av informationskällor inför val av preventivmedel beskriven i värderande ordalag där det är de unga kvinnorna som bedöms. En sådan bedömning skulle kunna beskriva de unga kvinnornas informationskompetens som otillräcklig och ineffektiv. Med en transitiv förståelse av informationskompetens erbjuds kvinnorna möjlighet till och förväntas därmed att ta kontroll och ansvar för sin sexualitet. De borde då ha börjat använda preventivmedel tidigare eftersom de redan visste att de borde använda preventivmedel och också vart de kunde vända sig för att få sådana. Vidare kunde i en sådan bedömning stor vikt läggas vid att de unga kvinnorna tydligt uppfyller de krav som ungdomsmottagningarna och barnmorskornas förskrivningsrätt ställer upp.

Den förståelse av informationskompetens som jag vill förespråka tar i stället sin utgångspunkt i en radikal förståelse av demokrati och medborgarskap. I analysen av hur de unga kvinnornas informationskompetens gestaltar sig när de värderar och använder informationskällor inför val av preventivmedel görs i denna förståelse ett försök att inkludera syftena som de olika deltagarna i interaktionen har.

Den beskrivning som görs i analysen är inte i första hand en värdering av någon av parterna utan av hur de gemensamt kunnat mötas och de olika identiteterna fått ta plats i interaktionen. Gemensamt har de nått fram till att en ung kvinna som vill använda ett preventivmedel får möjlighet att göra det. I den beskrivningen har de unga kvinnorna värderat och använt olika informationskällor inför val av preventivmedel på sätt som ger interaktionerna en politisk potential.

Avslutning

Med ett sociokulturellt perspektiv på mänskliga handlingar uppmuntras och uppmanas forskare att gå utanför disciplinära gränser för att undersökningar av forskningsfrågor ska vara relevanta för samhället utanför forskarvärlden (Wertsch 1998, s. 5ff.). I denna avhandling gör jag ett försök att ta ett sådant grepp och göra en empirisk undersökning av ett forskningsområde inom biblioteks- och informationsvetenskap, informationskompetens, i relation till sexuell och reproduktiv hälsa, identitet och medborgarskap.

I avhandlingen har unga kvinnors samt barnmorskors interaktioner i samband med rådgivningsmöten om preventivmedel samt beskrivningar av dessa möten och andra interaktioner med informationskällor studerats. Materialet är insamlat i sydvästra Skåne under knappt ett års tid. I avhandlingen analyseras hur en situation, eller i denna avhandling två situationer, i en viss specifik kontext kan beskrivas och förstås (Mol, 2008, s. 11). Därigenom bidrar den med att skapa en samling lokalt förankrade berättelser som breddar och fördjupar vår förståelse av hur interaktioner i samband med val av preventivmedel utförs och hur de kan vara meningsfulla för de inblandade. I berättelserna kläs utföranden och ageranden relaterade till val av preventivmedel i ord och får ett språk (jfr Mol 2008, s. 103). Att berätta historier skapar potential för förändring.

Avhandlingens resultat väcker ett antal frågor relevanta för framtida forskning. När det gäller sexuell och reproduktiv hälsa vore det angeläget att göra en motsvarande studie som den föreliggande med unga kvinnor som av olika anledningar inte besöker ungdomsmottagningar. Det vore också värdefullt att få kunskap om hur unga män värderar information om preventivmedel och vilken roll ungdomsmottagningarna spelar för dem. En användarstudie av den virtuella nationella ungdomsmottagningen, umo.se, kunde förmodligen belysa båda dessa frågor och även, till exempel, belysa hur frågefunktionen nyttjas och uppfattas.

När det gäller informationskompetensområdet har denna undersökning gett rika resultat, vilket visar på värdet av att undersöka informationskompetens utanför utbildnings- och arbetslivskontexter. Här finns mycket kvar att göra för att öka vår förståelse av hur informationskompetens gestaltar sig i olika situationer.

Referenser

Aarnitaival, S. (2010). Becoming a citizen – becoming information-literate? Immigrants' experiences of information literacy learning situations in Finland. I A. Lloyd & S. Talja (red.), *Practising information literacy: Bringing theories of practice, learning and information literacy together*. Wagga Wagga: Centre for Information Studies, s. 301-329.

Adams, S. (2010). Sourcing the crowd for health experiences: *letting* the people speak or *obliging* voice through choice? I R. Harris, N. Wathen & S. Wyatt (red.), *Configuring health consumers: health work and the imperative of personal responsability*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 178-193.

Alexandersson, M. & Limberg, L. (2009). Elevers "forskning" via datorn – mantra, metod eller meningsfullt lärande? I J. Hedman & A. Lundh (red.), *Informationskompetenser: om lärande i informationspraktiker och informationssökning i lärandepraktiker*. Stockholm: Carlssons, s. 85-107.

American Library Association (1989). *Presidential committee on information literacy: final report*. Tillgänglig (2011-10-19): http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/whitepapers/presidential.cfm

Andersen, J. (2006). The public sphere and discursive activities: information literacy as socio-political skills. *Journal of Documentation*, 62(2), s. 213-228.

Association of College & Research Libraries (2000). *Information literacy competency standards for higher education*. Tillgänglig (2011-10-19): http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/informationliteracycompetency.cfm

Austin, J. L. (1961). *How To Do Things With Words*. Oxford: Clarendon Press.

Bakardjieva, M. (2009). Subactivism: lifeworld and politics in the age of the Internet. *The Information Society*, 25(2), s. 91-104.

Bartky, S. L. (1999). Body politics. I A. M. Jaggar & I. M. Young (red.), *A companion to feminist philosophy*. [e-bok] Blackwell Publishing, Blackwell Reference Online, s 321-329. Tillgänglig via Summon (2011-07-07).

Bates, J. A. (2004). Use of narrative interviewing in everyday information behavior research. *Library & Information Science Research*, 26, s. 15-28.

Bawden, D. (2001). Information and digital literacies: a review of concepts. *Journal of Documentation*, 57(2), s. 218-259.

Bella, L. (2010). In sickness and in health: public and private responsibility for health care from Bismarck to Obama. I R. Harris, N. Wathen & S. Wyatt (red.), *Configuring health consumers: health work and the imperative of personal responsability*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 13-29.

Bella, L., Harris, R., Chavez, D., Fear, J. & Gill, P. (2008). "Everybody's Talking at Me": situating the client in the info(r)mediary work of the health professions. I C. N. Wathen, S. Wyatt & R. M. Harris (red.), *Mediating health information: the go-betweens in a changing socio-technical landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 18-37.

Bruce, C. (1997). *The seven faces of information literacy*. Diss. University of New England, Australia, 1996. Adelaide: Auslib Press.

Buschman, J. (2007). Democratic theory in library information science: toward an emendation. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(10), s. 1483-1496.

Butler, J. (1990). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

Case, D. O. (2007). *Looking for information: a survey of research on information seeking, needs, and behavior*. (2:a uppl.) Amsterdam: Elsevier/Academic Press.

Cecchino, N.J. & Morgan, S.E. (2009). Use of urban adolescent natural language to access sexual health information and education. *Journal of Consumer Health on the Internet*, 13, s. 31–41.

Chelton, M. K. & Cool, C. (red.) (2004). *Youth information-seeking behavior: theories, models, and issues*. Lanham, Toronto & Oxford: Scarecrow Press.

Chelton, M. K. & Cool, C. (red.) (2007). *Youth information-seeking behavior: context, theories, models, and issues*. Lanham, Toronto & Plymouth: Scarecrow Press.

Christianson, M. (2006). *What's behind sexual risk-taking?: exploring the experiences of Chlamydia-positive, HIV-positive, and HIV-tested young women and men in Sweden*. Diss. Umeå universitet. Umeå.

Dahlgren, P. (2009). *Media and political engagement: citizens, communication, and democracy.* New York/Cambridge: Cambridge University Press.

Davidsson, B., Lundh, L. & Limberg, L. (2009). Yngre skolbarns informationssökning och pedagogers föreställningar om den goda barndomen. I J. Hedman & A. Lundh (red.), *Informationskompetenser: om lärande i informationspraktiker och informationssökning i lärandepraktiker*. Stockholm: Carlssons, s. 66-84.

Day, R. E. (2011). Death of the user: reconceptualising subjects, objects, and their relations. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62(1), s. 78-88.

Doyle, C. S. (1992). *Outcome measures for information literacy within the national education goals of 1990*, Final report to the national forum on information literacy; summary of findings, ED351033. Syracuse NY: ERIC Clearinghouse on Information Resources.

Ekstrand, M. (2008). *Sexual risk taking: perceptions of contraceptive use, abortion & sexually transmitted infections among adolescents in Sweden*. Diss. Uppsala Universitet. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Ekstrand, M., Larsson, M., von Essen, L., Tydén, T. (2005). Swedish teenager perceptions of teenage pregnancy, abortion, sexual behaviour, and contraceptive habits — a focus group study among 17-year-old female high-school students. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica*, 84, s. 980-986.

Elovaara, P., Igira, F. J. & Mörtberg, C. (2006). Whose participation? Whose knowledge? *Participatory Design Conference Proceedings*, Trento.

Elmborg, J. (2006). Critical information literacy: Implications for instructional practice. *The Journal of Academic Librarianship*, 32(2), s. 192-199.

Europaparlamentet och Europeiska unionens råd (2006). Europaparlamentets och rådets rekommendationer av den 18 december 2006 om nyckelkompetenser för ett livslångt lärande. *Europeiska unionens officiella tidning*. Tillgänglig (2011-04-04): http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/sv/oj/2006/l_394/l_39420061230sv00100018.pdf

Fioretos, I. (2009). *Möten med motstånd: kultur, klass, kropp på vårdcentralen*. Diss. Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet. Lund: Avdelningen för etnologi med folklivsarkivet.

Forsberg, M. (2006). *Ungdomar och sexualitet: en forskningsöversikt år 2005*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

Francke, H., Sundin, O. & Limberg, L. (2011). Debating credibility: the shaping of information literacies in upper secondary schools. *Journal of Documentation,* 67(4), s. 675-694.

Frykman, J. (2004). Swedish mentality: between modernity and cultural nationalism. I K. Almqvist & K. Glans (red.), *The Swedish success story?* Stockholm: Axel & Margaret Ax:son Johnson Foundation, s. 121- 132.

Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar (FSUM)(u.å.). *Policyprogram för Sveriges ungdomsmottagningar*. Tillgänglig (2011-07-02): http://www.fsum.org/fsum/wp-content/uploads/2011/02/policysv.pdf

Garner, S. D. (red.). (2006). *High level colloquium on information literacy and lifelong learning. Bibliotheca Alexandra, Alexandria, Egypt, November 6-9, 2005.* Tillgänglig (2012-03-23): http://archive.ifla.org/III/wsis/High-Level-Colloquium.pdf

Gibson, J. J. (1977). The theory of affordances. I R. Shaw & J. Bransford (red.), *Perceiving, acting, and knowing: toward an ecological psychology.* Hillsdale, N J: Erlbaum, s. 67-82.

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in late modern age.* Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: sexuality, love & eroticism in modern societies.* Cambridge: Polity Press.

Given, L. M. (2002). Discursive constructions in the university context: social positioning theory and mature undergraduates' information behaviours. *The New Review of Information Behaviour Research*, 3, s. 127-141.

Given, L. M. (2005). Social positioning. I K. E. Fisher, S. Erdelez & L. McKechnie (red.), *Theories of information behaviour.* ASIST Monograph Series. Medford, N.J: Information Today, Inc, s. 334-338.

Gärdén, C. (2010). *Verktyg för lärande: Informationssökning och informationsanvändning i kommunal vuxenutbildning.* Diss. Göteborgs universitet. Borås: Valfrid.

Haider, J. (2011). The environment on holidays or how a recycling bin informs us on the environment. *Journal of Documentation,* 67(5), s. 823-839.

Hammarlund, K. (2009). *Riskfyllda möten: en studie om unga människors upplevelser av sexuellt överförbara infektioner och sexuellt risktagande.* Diss. Växjö universitet. Växjö: Acta Wexionensia, nr 172.

Hanson, L. & Ortiz, R. (2009). *Fakta: abort och preventivmedel i Nicaragua.* Faktablad från Svalorna. Tillgänglig (2012-02-22): http://www.svalorna.se/files/Fakta_ABORT_Nicaragua_SvalornaLA_090626_MB.pdf

Hansson, J. (2010). Chantal Mouffe's theory of agonistic pluralism and its relevance for library and information science research. I G.J. Leckie, L.M. Given & J.E. Buschman (red.), *Critical theory for library and informations science: exploring the social from across the disciplines.* Santa Barbara (CA): Libraries unlimited, s. 249-257.

Haraway, D.J. (1985). Manifesto for cyborgs: science, technology and socialist feminism in the 1980s. *Socialist Review*, 80, s. 65-108. Reprinted as "A cyborg manifesto: science, technology, and socialist-feminism in the late twentieth century". I Haraway, D. J. (1991). *Simians, cyborgs and women: the reinvention of nature.* London: Free Association Books, s. 149-181.

Haraway, D.J. (1991a). *Simians, cyborgs, and women: the reinvention of nature.* London: Free Association Books.

Haraway, D.J. (1991b). Situated knowledges: the science question in feminism and the privilege of the partial perspective. I *Simians, cyborgs, and women: the reinvention of nature.* London: Free Association Books, s. 183-201.

Haraway, D.J. (2004). *The Haraway reader.* New York & London: Routledge.

Harré, R. (2002). Public sources of the personal mind: social constructionism in context. *Theory & Psychology*, 12, s. 611-623.

Harré, R. & van Langenhove, L. (red.) (1999). *Positioning theory: moral contexts of intentional action.* Oxford: Blackwell.

Harré, R. & Slocum, N. (2003). Disputes as complex social events: on the uses of positioning theory. *Common Knowledge*, 9(1), s. 100-118.

Hedman, J., Lundh, A. & Sundin, O. (2009). Att lära informationssökning för yrkeslivet: om bibliotekarier, lärare och sjuksköterskor. I J. Hedman & A. Lundh (red.) *Informationskompetenser: om lärande i informationspraktiker och informationssökning i lärandepraktiker.* Stockholm: Carlssons, s. 133-158.

Hemlin, C. (2011). Risk för totalförbud mot abort i Polen. *Ottar*, 11 augusti. Tillgänglig (2012-03-03): http://www.ottar.se/artiklar/risk-f-r-totalf-rbud-mot-abort-i-polen

Henderson, S. & Peterson, A. (2002). Introduction: consumerism in health care. I S. Henderson & A. Peterson, (red.), *Consuming health: the commodification of health care.* London: Routledge, s. 1-10.

Herring, J.E. (2011). From school to work and from work to school: information environments and transferring information literacy practices. *Information Research*, 16(2) paper 473. Tillgänglig (2012-03-02): http://InformationR.net/ir/16-2/paper473.html

Hilligoss, B. & Rieh, S.Y. (2008). Developing a unifying framework of credibility assessment: construct, heuristics and interaction in context. *Information Processing & Management*, 44(4), s. 1467-1484.

Holmberg, J. (2007). *Health, risk-taking behavior and sexuality in Swedish adolescents.* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Hongisto, H. & Sormunen, E. (2010). The challenges of the first research paper – observing students and the teacher in the secondary school classroom. I A. Lloyd & S. Talja (red.) *Practising information literacy: bringing theories of learning, practice and information literacy together.* Wagga Wagga: Centre for Information Studies, s. 95-120.

Hultgren, F. (2009). *Approaching the future: a study of Swedish school leavers' information related activities.* Göteborg & Borås: VALFRID.

Häggström-Nordin, E., Hanson, U. & Tydén, T. (2002). Sex behaviour among high school students in Sweden: improvement in contraceptive use over time. *Journal of Adolescent Health*, 30, s. 288-295.

Ijirigho, M.A. (2010). Use of reproductive health information on contraception among female undergraduates of University of Ibadan. *Library Philosophy & Practice*, 12(2), s. 1-8.

InfolitGLOBAL (u.å.). *Information literacy international logo/funding.* Tillgänglig (2011-07-02): http://www.infolitglobal.info/logo/en/funding

International Conference on Population and Development (1995). *Programme of action adopted at the international conference on population and development, Cairo, 5-13 September 1994. Population and Development, 1.* New York: United Nations.Tillgänglig (2011-07-21): http://web.unfpa.org/icpd/icpd.cfm

Jansson, C. (2008). *Maktfyllda möten i medicinska rum: debatt, kunskap och praktik i svensk förlossningsvård 1960-1985.* Lund: Sekel.

Johansson, R. (2004). The construction of swedishness. I K. Almqvist & K. Glans (red.), *The Swedish success story?* Stockholm: Axel & Margaret Ax:son Johnson Foundation, s. 109- 120.

Jovchelovitch, S. & Bauer, M.W. (2000). Narrative interviewing. I M.W. Bauer & G. Gaskell (red.), *Qualitative researching with text, image and sound: a practical handbook.* London: Sage, s. 57-74.

Kapitzke, C. (2003). Information literacy: a positivist epistemology and a politics of *out*formation. *Educational Theory*, 53(1), s. 37-53.

Kuhlthau, C.C. (2004). *Seeking meaning: a process approach to library and information services.* Westport, Conn: Libraries Unlimited.

van Langenhove, L. & Harré, R. (1999). Introducing positioning theory. I R. Harré & L. van Langenhove (red.), *Positioning theory: moral contexts of intentional action.* Oxford: Blackwell, s. 14-31.

Liedman, S-E. (2008). *Nycklar till ett framgångsrikt liv? Om EU:s nyckelkompetenser.* Intern rapport. Skolverket.

Limberg, L. (1998). *Att söka information för att lära. En studie av samspel mellan informationssökning och lärande.* Diss. Göteborgs universitet. Borås: Valfrid.

Limberg, L. (2010). *Information literacies at the intersection between information seeking and learning: contexts and values.* [PDF] Introductory paper for the information literacy research seminar at CoLIS, London, June 23, 2010. Tillgänglig (2011-07-02): http://hdl.handle.net/2320/6536

Limberg, L., Alexandersson, M., Lantz-Andersson, A. & Folkesson, L. (2008). What matters? Shaping meaningful learning through teaching information literacy. *Libri,* 58, s. 82-91.

Limberg, L. & Folkesson, L. (2006). *Undervisning i informationssökning: slutrapport från projektet Informationssökning, didaktik och lärande (IDOL).* Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 31).

Limberg, L. & Sundin, O. (2006). Teaching information seeking: relating information literacy education to theories of information behaviour. *Information Research*, 12(1) paper 280. Tillgänglig (2011-07-02): http://InformationR.net/ir/12-1/paper280.html

Limberg, L., Sundin, O. & Talja, S. (2009). Teoretiska perspektiv på informationskompetens. I J. Hedman & A. Lundh (red.), *Informationskompetenser: om lärande i informationspraktiker och informationssökning i lärandepraktiker.* Stockholm: Carlsson, s. 36-65.

Lipu, S. (2010). Exploring information literacy from feminist perspectives. I A. Lloyd & S. Talja (red.), *Practising information literacy: bringing theories of learning, practice and information literacy together.* Wagga Wagga: Centre for information studies, s. 331-356.

Lloyd, A. (2006). Information literacy landscapes: an emerging picture. *Journal of Documentation*, 62(5), s. 570- 583.

Lloyd, A. (2007a). Learning to put out the red stuff: becoming information literate through discursive practice. *Library Quarterly*, 77(2), s. 181-198.

Lloyd, A. (2007b). Recasting information literacy as sociocultural practice: implications for library and information science researchers. *Information Research*, 12(4) paper colis34. Tillgänglig (2011-10-19): http://InformationR.net/ir/12-4/colis34.html

Lloyd A. (2009). Informing practice: information experiences of Ambulance Officers in training and on-road practice. *Journal of Documentation,* 65(2), s. 396–419.

Lloyd, A. (2010). Framing information literacy as information practice: site ontology and practice theory. *Journal of Documentation,* 66(2), s. 245-258.

Lloyd, A., Lipu, S. & Kennan, M. (2010). Becoming citizens: examining social inclusion from an information perspective. *Australian Academic & Research Libraries*, 41(1), s. 42-53.

Lloyd, A. & Williamson, K. (2008). Towards an understanding of information literacy in context: implications for research. *Journal of Librarianship and Information Science*, 40(3), s. 3-12.

Lundh, A. (2011). *Doing research in primary school: information activities in project-based learning.* Diss. Göteborgs universitet & Borås universitet. Borås: Valfrid.

Lundh, A. & Limberg, L. (2008). Information practices in elementary school. *Libri*, 58(2), s. 92-101.

Lundin, S. (1997). *Guldägget: föräldraskap i biomedicinens tid.* Lund: Historiska Media.

Lupton, M. (2004). *The learning connection: information literacy and the student experience.* Adelaide: Auslib Press.

Lupton, M. & Bruce, C. (2010). Window on information literacy worlds: generic, situated and transformative perspectives. I A. Lloyd & S. Talja (red.), *Practising information literacy: bringing theories of practice, learning and information literacy together.* Wagga Wagga: Centre for Information Studies, s. 3-27.

Luyt, B. & Azura, I. (2010). The sigh of the information literate: an examination of the potential for oppression in information literacy. *Information Research*, 15(3) colis711. Tillgänglig (2012-03-02): http://InformationR.net/ir/15-3/colis7/colis711.html

McKenzie, P. J. (2004). Positioning theory and the negotiation of information needs in a clinical midwifery setting. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 55(8), s. 685-694.

McKenzie, P.J. & Carey, R.F. (2000). 'What's wrong with that woman?' Positioning theory and information-seeking behaviour. [PDF] I A. Kubik (red.), *CAIS2000 Dimensions of a global information science, Proceedings of the 28th annual conference of the Canadian association for information science, school of library & information studies, University of Alberta, Edmonton, Alberta.* Tillgänglig (2010-07-14): http://www.cais-acsi.ca/proceedings/2000/mckenzie_2000.pdf

Mishler, E.G. (1986). *Research interviewing: context and narrative.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Mol, A. (2002). *The body multiple: ontology in medical practice.* Durham: Duke University Press.

Mol, A. (2008). *The logic of care: health and the problem of patient choice.* London: Routledge.

Moring, C. (2009). Nyanställdas lärande och informationspraktiker i och tvärs över praktikgemenskaper. I J. Hedman & A. Lundh. (red.), *Informationskompetenser: om lärande i informationspraktiker och informationssökning i lärandepraktiker.* Stockholm: Carlsson, s. 159-180.

Moring, C. (2010). *Learning trajectories: becoming information literate across practices.* [PDF] Position paper presented at the 7th. CoLIS Conference, Information Literacy Research Seminar, London, June 21.-24 Tillgänglig (2011-07-02): http://hdl.handle.net/2320/6538

Nwezeh, C.M.T. (2008). Health information needs of first-year students in Nigerian Universities: a case study of Obafemi Awolowo University, Ile-Ife. *Journal of Hospital Librarianship*, 8(2), s. 201-210.

Obama, Barack. (2009). *National Information Literacy Awareness Month*, 2009. Tillgänglig (2012-03-23): http://www.whitehouse.gov/assets/documents/2009literacy_prc_rel.pdf

Office of the high commissioner for human rights (2011-06-17). *Council establishes mandate on Côte d'Ivoire, adopts protocol to child rights treaty, requests study on discrimination and sexual orientation.* [Pressrelease] Tillgänglig (2011-10-19): http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=11167&LangID=E

Ottosson, D. (2006). *LGBT world legal wrap up survey.* International Lesbian and Gay Association. Tillgänglig (2012-02-21): http://www.rfsl.se/public/ilga_worldlegalsurvey_2006.pdf

Oudshoorn, N. (1994). *Beyond the natural body: an archaeology of sexhormones.* London & New York: Routledge.

Oudshoorn, N. (2003). Clinical trials as cultural niche in which to configure the gender identities of users: the case of male contraceptive development. I N. Oudshoorn & T. Pinch (red.), *How users matter: the co-construction of users and technology.* Cambridge Mass.: MIT Press, s. 209-227.

Oudshoorn, N. (2004). Astronauts in the sperm world : the renegotiation of masculine identities in discourses on male contraceptives. *Men and Masculinities,* 6, s. 349-367.

Pálsdóttir, Á. (2011). Opportunistic discovery of information by elderly Icelanders and their relatives. *Information Research*, 16(3) paper 485. Tillgänglig (2012-02-06): http://InformationR.net/ir/16-3/paper485.html

Pawley, C. (2003). Information literacy: a contradictory coupling. *Library Quarterly*, 73(4), s. 422-452.

Pehrson, L. (2012). Preventivmedel en stridsfråga. *Sydsvenskan.se*, 19 februari. Tillgänglig (2012-02-21): http://www.sydsvenskan.se/varlden/article1609590/Preventivmedel-en-stridsfraga.html

Pettigrew, K. E. (1999). Waiting for chiropody: contextual results from an ethnographic study of information behaviour among attendees at community clinics. *Information Processing & Management*, 35(6), s 801-817.

Pierce, J. B. (2007). Research directions for understanding and responding to young adults sexual and reproductive health information needs. I M. K. Chelton & C. Cool (red.), *Youth information seeking behaviour II: context, theories, models, and issues.* Lanham Md: Scarecrow Press, s. 63-91.

Pilerot, O. (2009). Högskolestudenters informationskompetens. I J. Hedman & A. Lundh (red.), *Informationskompetenser: Om lärande i informationspraktiker och informationssökning i lärandepraktiker.* Stockholm: Carlsson förlag, s. 108-132.

Pilerot, O. & Lindberg, J. (2011). The concept of information literacy in policy-making texts: an imperialistic project? *Library Trends*, 60(2), s. 338-360.

Plummer, K. (2003). *Intimate citizenship: private decisions and public dialogues.* Seattle & London: University of Washington Press.

Reckwitz, A. (2002). Toward a theory of social practices: a development in culturalist theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5(2), s. 243 263.

Sadler, B. & Given, L. (2007). Affordance theory: a framework for graduate students information behaviour. *Journal of Documentation*, 63(1), s. 115-141.

Savolainen, R. (1995). Everyday life information seeking: approaching information seeking in the context of way of life. *Library and Information Science Research,* 17(3), s. 259-294.

Savolainen, R. & Kari, J. (2004). Placing the Internet in information source horizons: a study of information seeking by Internet users in the context of self-development. *Library & Information Science Research*, 26(4), s. 415 433.

Schreiber, T. (2011). Informationskompetence set ud fra to forskellige praksisteorier. *Dansk Biblioteksforskning*, 7(2/3), s. 95-107.

Schreiber, T. & Elbeshausen, H (2006). Introduktion. I T. Schreiber & H. Elbeshausen (red.), *Bibliotekarerne: en profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi.* Köpenhamn: Samfundslitteratur.

Simmons, M. H. (2005). Librarians as disciplinary discourse mediators: using genre theory to move toward critical information literacy. *Portal: Libraries and the Academy*, 5(3), s. 297-311.

Skolverket (2011a). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011.* Tillgänglig (2011-10-28): http://www.skolverket.se/forskola_och_skola/Grundskoleutbildning/2.3072

Skolverket (2011b). *Sexualitet och samlevnad.* Tillgänglig (2011-10-28): http://www.skolverket.se/skolutveckling/halsa/sexualitet_och_samlevnad

Slocum, N. & van Langenhove, L. (2004). The meaning of regional integration: introducing positioning theory in regional integration studies. *European Integration*, 26(3), s. 227-252.

Socialdepartementet (2009). *Bättre förutsättningar för det förebyggande arbetet: idépromemoria från Socialdepartementets arbetsgrupp för förebyggande av oönskade graviditeter.* (Idépromemoria S 2008/3709/HS)

Socialstyrelsen (2009). *Att förebygga HIV och STI bland ungdomar och unga vuxna: kunskap och vägledning för hälso- och sjukvården och andra intresserade aktörer.* Stockholm: Socialstyrelsen.

Sonnenwald, D.H., Wildemuth, B.M. & Harmon, G.T. (2001). A research method to investigate information seeking using the concept of information horizons: an example from a study of lower socio-economic student s information seeking behaviour. *The New Review of Information Behaviour Research*, 2, s. 65 86.

Sundin, O. (2008). Negotiations of information seeking expertise: a study of webbased tutorials for information literacy. *Journal of Documentatio*n, 63(1), s. 24-44.

Sundin, O. & Francke, H. (2009). In search of credibility: pupils' information practices in learning environments. *Information Research*, 14(4) paper 418. Tillgänglig: (2011-07-02): http://InformationR.net/ir/14- 4/paper418.html<http://informationr.net/ir/14-4/paper418.html

Sundin, O., Francke, H. & Limberg, L. (2011). Practising information literacy in the classroom: policies, instructions, and grading. *Dansk Biblioteksforskning*, 7(2/3), s. 7-17.

Sundin, O. & Johannisson, J. (2005). The instrumentality of information needs and relevance. I F. Crestani & I. Ruthven (red.), *Information context: nature, impact, and role: 5th international conference on conceptions of library and information sciences, CoLIS 2005, Glasgow, UK, June 4-8, 2005*. Lecture notes in Computer Science 3507. Berlin Heidelberg: Springer Verlag, s. 107-118.

Sundin, O., Limberg, L. & Lundh, A. (2008). Constructing librarians information literacy expertise in the domain of nursing. *Journal of Librarianship and Information Science*, 40(1), s. 21-30.

Säljö, R. (1997). Talk as data and practice a critical look at phenomenographic inquiry and the appeal to experience. *Higher Education Research & Development,* 16(2), s. 173-190.

Säljö, R. (1999). Learning as the use of tools: a sociocultural perspective on the human-technology link. I K. Littleton & P. Light (red.), *Learning and computers: analysing productive interactions.* London: Routledge, s. 144-166.

Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv.* Stockholm: Prisma.

Talja, S. (2010) Science and Technology Studies. I M.J. Bates & M.N. Maack (red.), *Encyclopedia of Library and Information Sciences* (3:e uppl.) Boca Raton, FL: CRC Press. s. 4604-4612. Tillgänglig (2012-02-10)

Talja, S. & McKenzie, P. J. (2007). Editors introduction: special issue on discursive approaches to information seeking in context. *Library Quarterly,* 77(2), s. 97-108.

Tikkanen, R. H., Abelsson, J. & Forsberg, M. (2011). *UngKAB09: kunskap, attityder och sexuella handlingar bland unga.* Göteborg: inst för socialt arbete, Göteborgs universitet. Skriftserien 2011:1. Tillgänglig (2012-03-02): http://hdl.handle.net/2077/25017

Todd, R. (1991). Utilization of heroin information by adolescent girls in Australia: a cognitive analysis. *Journal of the American Society for Information Science*, 50(1), s. 10-23.

Todd, R. & Edwards, S. (2004). Adolescents information seeking and utilization in relation to drugs. I M. K. Chelton & C. Cool (red.) *Youth information-seeking behavior: theories, models, and issues.* Lanham, Toronto & Oxford: Scarecrow Press.

Tuominen, K. (2004) Whoever increases his knowledge merely increases his heartache. Moral tensions in heart surgery patients' and their spouses' talk about information seeking. *Information Research*, 10(1), paper 202. Tillgänglig (2012-02-06): http://InformationR.net/ir/10-1/paper202.html

Tuominen, K., Savolainen, R. & Talja, S. (2005). Information literacy as a sociotechnical practice. *Library Quarterly*, 75, s. 329-345.

United Nations (u.å.) *Universal Declaration of Human Rights*. Tillgänglig (2011-06-21): http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml

Veinot, T. (2010a). A multilevel model of HIV/AIDS information/help network development. *Journal of Documentation*, 66(6), s. 875-905.

Veinot, T. C. (2010b). We have a lot of information to share with each other : understanding the value of peer-based health information exchange. *Information Research*, 15(4) paper 452 Tillgänglig: http://InformationR.net/ir/15-4/paper452.html

Wajcman, J. (2004). *TechnoFeminism.* Cambridge: Polity.

Wathen, C. N., Wyatt, S. & Harris, R. M. (red.) (2008). *Mediating Health Information: The go-betweens in a changing socio-technical landscape.* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Wathen, N., Harris, R. M. & Wyatt, S. (2008). Reflections on the middle space. I Wathen, C. N., Wyatt, S. & Harris, R. M. (red.), *Mediating health information: the go-betweens in a changing socio-technical landscape.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 182-193.

Webber, S. & Johnston, B. (2000). Conceptions of information literacy: new perspectives and implications. *Journal of Information Science*, 26(6), s. 381-397.

Webber, S., Boon, S. & Johnston, B. (2005). A comparison of UK academics conceptions of information literacy in two disciplines: English and marketing. *Library and information research*, 29(93), s. 4-15.

Wertsch, J.V. (1998). *Mind as action.* New York, NY: Oxford University Press.

Wiegand, W. A. (1999). Tunnel vision and blind spots: what the past tells us about the present; reflections on the twentieth-century history of American librarianship. *The Library Quarterly*, 69, s. 1-32.

Wiklund, G. (2007). *Interaktion i forskningspraktiken: vårdvetenskapliga forskares sociala nätverk.* Lic.avh. Lunds universitet. Lund: Lunds universitet.

Williamson, K. (2010). Knowledge building by Australian online investors: the role of information literacy. I A. Lloyd & S. Talja (red.), *Practising information literacy: bringing theories of practice, learning and information literacy together.* Wagga Wagga: Centre for Information Studies, s. 251-271.

Wilson, P. (1983). *Second-hand knowledge: an inquiry into cognitive authority.* Westport, CT: Greenwood Press.

Wyatt, S., Henwood, F., Hart, A. & Smith, J. (2005). The digital divide, health information and everyday life. *New Media Society*, 7, s. 199-218.

Wyatt, S., Harris, R.M. & Wathen, C.N. (2008). The go-betweens: health, technology and info(r) mediation. I C. N. Wathen, S. Wyatt & R. M. Harris (red.) *Mediating health information: the go-betweens in a changing socio-technical landscape.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 1-17.

Wyatt, S., Harris, R. & Wathen, N. (2010). Health(y) citizenship: technology, work and narratives of responsibility. I R. Harris, N. Wathen & S. Wyatt (red.) *Configuring health consumers: health work and the imperative of personal responsability.* Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 1-10.

Rekryteringsinformation till barnmorskas chef

Hej [ ]!

Jag är sedan hösten 2006 doktorand i biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet.

Jag vänder mig till dig eftersom jag i mitt avhandlingsprojekt vill komma i kontakt med barnmorskor, som i sitt arbete möter unga kvinnor bland annat för preventivmedelsrådgivning.

Mitt avhandlingsarbete handlar om hur unga kvinnor (18-23 år) värderar informationskällor inför val av preventivmedel. Jag kommer att göra tre delstudier för att undersöka detta. Den första delstudien handlar om interaktionen mellan barnmorska och ung kvinna, som kommer för rådgivning inför val av preventivmedel. I den andra delstudien tänker jag intervjua unga kvinnor om vilka informationskällor de använt inför val av preventivmedel. I den tredje delstudien planerar jag att utforska hur webben används av de unga kvinnorna inför val av preventivmedel. Studien har genomgått etisk prövning.

Det är min önskan att jag ska få lov att vända mig till barnmorskor på ungdomsmottagningen i XX/ alt preventivmedelsrådgivningen i XX med en förfrågan om de vill delta i den första delstudien. Om du ger tillåtelse till det innebär det konkret att jag ber om tillåtelse att:

- med barnmorskornas hjälp sprida information om projektet till unga kvinnor som ska besöka mottagningen för rådgivning om preventivmedel hos en barnmorska.
- sätta upp rekryteringsinformation på mottagningens anslagstavla.
- samla data genom att spela in ett besök av en ung kvinna på mottagningen för preventivmedelsrådgivning hos en barnmorska.
- göra en uppföljningsintervju med den medverkande barnmorskan inom en eller ett par veckor efter besöket.

Tidsåtgången för de deltagande barnmorskorna beräknar jag till ca 1-1,5 timme för den uppföljande intervjun samt kanske ytterligare ca 15 minuter för praktiska spörsmål och planering.

Jag kommer att ta kontakt med dig nästa vecka per telefon för att lämna mer information om studien och svara på frågor. Du är också välkommen att kontakta mig eller min handledare.

Med vänliga hälsningar

Johanna Rivano Eckerdal
Doktorand i biblioteks- och informationsvetenskap
Institutionen för kulturvetenskaper
Lunds universitet
Tel:070 300 44 94
E-post: Johanna.Rivano_Eckerdal@kult.lu.se

Handledare:
Docent Olof Sundin
Lektor i biblioteks- och informationsvetenskap
Institutionen för kulturvetenskaper
Lunds universitet
Tel: 046-2220966
E-post: Olof.Sundin@kult.lu.se

Unga kvinnors värdering av informationskällor
inför val av preventivmedel

Delstudie 1

FORMULÄR OM SAMTYCKE

Deltagares namn:_____

Deltagande:
Jag har läst informationsbrevet, har fått innehållet förklarat för mig och jag vill delta i studien. Alla frågor har besvarats till min belåtenhet.

_____ _____
Deltagares namnteckning Person som fått informerat samtycke

Datum_____

Användning av data för undervisning och forskning:
Jag har läst informationsbrevet, har fått innehållet förklarat för mig och alla frågor har besvarats till min belåtenhet. Jag ger tillstånd till att data från studien (transkriptioner av intervjuer, fältanteckningar t ex) får användas i undervisning och forskning efter att de har avidentifierats.

_____ _____
Deltagares namnteckning Person som fått informerat samtycke

Datum_____

Unga kvinnors värdering av informationskällor inför val av preventivmedel

INFORMATIONSBREV TILL BARNMORSKAS CHEF

ÖVERGRIPANDE PLAN FÖR FORSKNINGSPROJEKTET
Mitt avhandlingsarbete handlar om hur unga kvinnor värderar informationskällor inför val av preventivmedel. Jag kommer att göra tre delstudier för att undersöka detta. Den första delstudien handlar om interaktionen mellan barnmorska och ung kvinna, som kommer för rådgivning inför val av preventivmedel. I den andra delstudien tänker jag intervjua unga kvinnor om vilka informationskällor de använt inför val av preventivmedel. I den tredje delstudien planerar jag att utforska hur webben används av de unga kvinnorna inför val av preventivmedel. Studien har genomgått etisk prövning.

SYFTE: Det övergripande syftet med avhandlingsprojektet är att undersöka hur unga kvinnor värderar informationskällor inför val av preventivmedel. Värdering av informationskällor kopplas samman med konstruktion av sexuell identitet genom att undersöka vilka tolkningar av sexuell identitet som möjliggörs i de unga kvinnornas interaktion med informationskällorna. Som övergripande frågeställning används: På vilka sätt erbjuder interaktion med informationskällor om preventivmedel möjligheter för unga kvinnor att förhandla fram differentierade eller alternativa tolkningar av sexuell identitet? För den första delstudien används följande frågeställning: På vilka sätt erbjuder interaktionen med barnmorska vid möte för preventivmedelsrådgivning möjligheter för unga kvinnor att förhandla fram differentierade eller alternativa tolkningar av sexuell identitet?

METOD: I den första delstudien kommer rådgivningsbesök om preventivmedel mellan barnmorska och ung kvinna att spelas in på band. En eller ett par veckor efter besöket intervjuas barnmorskan och den unga kvinnan separat. Vid den andra intervjun spelas bandet från besöket upp och den intervjuade får kommentera vad som hörs på inspelningen och ge sitt perspektiv på vad som hände vid besöket. Tidsåtgången för de deltagande barnmorskorna beräknas till ca 1-1,5 timme för den uppföljande intervjun samt kanske ytterligare ca 15 minuter för praktiska spörsmål och planering.

RISKER OCH FÖRDELAR: Det finns inga kända risker med studien. Resultaten kan bidra till en fördjupad och mer nyanserad bild av hur unga kvinnor värderar informationskällor inför val av preventivmedel.

KONFIDENTIALITET Deltagarnas identitet kommer att behandlas konfidentiellt. Namn på personer och platser kommer att ersättas av pseudonymer och koder i utskrifter och eventuella citat i text. Allt material förvaras hos kontaktpersonen. När avhandlingsarbetet är slutfört kommer kodnycklar att förstöras. Transkriptioner och anteckningar kommer att sparas av kontaktpersonen för framtida forskning och undervisning

DELTAGANDE ÄR FRIVILLIGT och den som väljer att delta kan när som helst avbryta sitt deltagande.

HUVUDMAN för studien är Lunds universitet. Huvudhandledare är Docent Olof Sundin, lektor i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, Tel: 046-2220966, E-post: Olof.Sundin@kult.lu.se

KONTAKTPERSON är Johanna Rivano Eckerdal, doktorand i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, Tel:070 300 44 94, E-post: Johanna.Rivano_Eckerdal@kult.lu.se

Rekryteringsinformation till barnmorska

Hej [ ]!

Jag hörde av mig innan jul angående de avhandlingsprojekt som jag håller på med sedan hösten 2006, som doktorand i biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet. Alt: Jag är sedan hösten 2006 doktorand i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet.

Jag vänder mig till dig eftersom jag i mitt avhandlingsprojekt vill komma i kontakt med barnmorskor, som i sitt arbete möter unga kvinnor bland annat för preventivmedelsrådgivning.

Mitt avhandlingsarbete handlar om hur unga kvinnor (18-23 år) värderar informationskällor inför val av preventivmedel. Jag kommer att göra tre delstudier för att undersöka detta. Den första delstudien handlar om interaktionen mellan barnmorska och ung kvinna, som kommer för rådgivning inför val av preventivmedel. I den andra delstudien tänker jag intervjua unga kvinnor om vilka informationskällor de använt inför val av preventivmedel. I den tredje delstudien planerar jag att utforska hur webben används av de unga kvinnorna inför val av preventivmedel. Studien har genomgått etisk prövning.

Det är min önskan att du vill och har möjlighet att delta i den första delstudien. Om du vill delta innebär det att jag ber om tillåtelse att:

- med din hjälp sprida information om projektet till unga kvinnor som ska besöka mottagningen för rådgivning om preventivmedel hos en barnmorska.
- sätta upp rekryteringsinformation på mottagningens anslagstavla.
- samla data genom att spela in ett besök av en ung kvinna på mottagningen för preventivmedelsrådgivning hos dig.
- göra en uppföljningsintervju med dig inom en eller ett par veckor efter besöket.

Tidsåtgången för dig som deltagande barnmorska beräknar jag till ca 1-1,5 timme för den uppföljande intervjun samt ytterligare ca 15 minuter för praktiska spörsmål och planering.

Jag kommer att ta kontakt med dig nästa vecka per telefon för att lämna mer information om studien och svara på frågor. Du är också välkommen att kontakta mig eller min handledare.

Med vänliga hälsningar

Johanna Rivano Eckerdal
Doktorand i biblioteks- och informationsvetenskap
Institutionen för kulturvetenskaper
Lunds universitet
Tel:070 300 44 94
E-post: Johanna.Rivano_Eckerdal@kult.lu.se

Handledare:
Docent Olof Sundin
Lektor i biblioteks- och informationsvetenskap
Institutionen för kulturvetenskaper
Lunds universitet
Tel: 046-2220966
E-post: Olof.Sundin@kult.lu.se

Unga kvinnors värdering av informationskällor inför val av preventivmedel

INFORMATIONSBREV TILL BARNMORSKA

ÖVERGRIPANDE PLAN FÖR FORSKNINGSPROJEKTET
Mitt avhandlingsarbete handlar om hur unga kvinnor värderar informationskällor inför val av preventivmedel. Jag kommer att göra tre delstudier för att undersöka detta. Den första delstudien handlar om interaktionen mellan barnmorska och ung kvinna, som kommer för rådgivning inför val av preventivmedel. I den andra delstudien tänker jag intervjua unga kvinnor om vilka informationskällor de använt inför val av preventivmedel. I den tredje delstudien planerar jag att utforska hur webben används av de unga kvinnorna inför val av preventivmedel. Studien har genomgått etisk prövning.

SYFTE: Det övergripande syftet med avhandlingsprojektet är att undersöka hur unga kvinnor värderar informationskällor inför val av preventivmedel. Värdering av informationskällor kopplas samman med konstruktion av sexuell identitet genom att undersöka vilka tolkningar av sexuell identitet som möjliggörs i de unga kvinnornas interaktion med informationskällorna. Som övergripande frågeställning används: På vilka sätt erbjuder interaktion med informationskällor om preventivmedel möjligheter för unga kvinnor att förhandla fram differentierade eller alternativa tolkningar av sexuell identitet? För den första delstudien används följande frågeställning: På vilka sätt erbjuder interaktionen med barnmorska vid möte för preventivmedelsrådgivning möjligheter för unga kvinnor att förhandla fram differentierade eller alternativa tolkningar av sexuell identitet?

METOD: I den första delstudien kommer rådgivningsbesök om preventivmedel mellan barnmorska och ung kvinna att spelas in på band. En eller ett par veckor efter besöket intervjuas barnmorskan och den unga kvinnan separat. Vid den andra intervjun spelas bandet från besöket upp och den intervjuade får kommentera vad som hörs på inspelningen och ge sitt perspektiv på vad som hände vid besöket. Tidsåtgången för dig som deltagande barnmorska beräknas till ca 1-1,5 timme för den uppföljande intervjun samt ytterligare ca 15 minuter för praktiska spörsmål och planering.

RISKER OCH FÖRDELAR: Det finns inga kända risker med studien. Resultaten kan bidra till en fördjupad och mer nyanserad bild av hur unga kvinnor värderar informationskällor inför val av preventivmedel.

KONFIDENTIALITET: Deltagarnas identitet kommer att behandlas konfidentiellt. Namn på personer och platser kommer att ersättas av pseudonymer och koder i utskrifter och eventuella citat i text. Allt material förvaras hos kontaktpersonen. När avhandlingsarbetet är slutfört kommer kodnycklar att förstöras. Transkriptioner och anteckningar kommer att sparas av kontaktpersonen för framtida forskning och undervisning.

DELTAGANDE ÄR FRIVILLIGT och den som väljer att delta kan när som helst avbryta sitt deltagande.

HUVUDMAN för studien är Lunds universitet. Huvudhandledare är Docent Olof Sundin, lektor i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, Tel: 046-2220966, E-post: Olof.Sundin@kult.lu.se

KONTAKTPERSON är Johanna Rivano Eckerdal, doktorand i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, Tel:070 300 44 94, E-post: Johanna.Rivano_Eckerdal@kult.lu.se

Rekryteringsinformation till ung kvinna

SKA DU VÄLJA PREVENTIVMEDEL?
Deltagare söks till forskningsstudie

VEM? Jag söker dig som är mellan 18-23 år och som ska besöka ungdomsmottagning eller preventivmedelsmottagning för rådgivning inför val om preventivmedel.

VARFÖR? Den här studien ska ge bättre förståelse för vilken information unga kvinnor använder och tycker är bra när de ska välja preventivmedel.

VAD?
Om du vill vara med i denna studie

- kommer besöket hos din barnmorska att spelas in på band.
- kommer du och jag att samtala om besöket en eller ett par veckor senare. Samtalet spelas in på band.
- ger du mig tillstånd att använda materialet i min forskning och undervisning.
- kommer du att tillfrågas om du vill vara med i ytterligare samtal om vilka informationskällor om preventivmedel som du använt.
- ger du mig tillstånd att lyssna på de två inspelningarna och att skriva ut dem för att kunna analysera dem i mitt forskningsarbete. Alla utskrifter kommer att behandlas konfidentiellt, d vs namn på personer och platser kommer att ersättas med koder och pseudonymer.

NÄR? VAR? Det första besöket är på mottagningen hos din barnmorska och intervjun är på en annan plats och en tid som vi kommer överens om.

ANNAN INFORMATION. Det är helt frivilligt att delta i studien och du kan när som helst avbryta din medverkan i studien. Det finns inga kända risker med att delta i studien. Ditt beslut att vara med eller inte vara med i studien påverkar inte den information eller behandling du får hos barnmorskan.

Vill du veta mer eller är intresserad av att vara med i studien? Du är välkommen att kontakta mig

Johanna Rivano Eckerdal
Doktorand i biblioteks- och informationsvetenskap
Institutionen för kulturvetenskaper
Lunds universitet
Tel:070 300 44 94
E-post: Johanna.Rivano_Eckerdal@kult.lu.se

Unga kvinnors värdering av informationskällor inför val av preventivmedel

INFORMATIONSBREV TILL DELTAGARE

Jag håller på med en avhandling om hur unga kvinnor mellan 18 och 23 år värderar informationskällor innan de ska välja ett preventivmedel. Jag ska göra tre olika studier. I den första ska jag träffa barnmorskor och unga kvinnor som kommer till en barnmorska för att få rådgivning om preventivmedel. I den andra studien ska jag träffa unga kvinnor som redan valt preventivmedel och intervjua dem och i den tredje studien ska jag studera information om preventivmedel på webben.

SYFTE: Den här undersökningen görs för att ta reda på mer om hur unga kvinnor gör när de väljer ett preventivmedel och om sättet att välja påverkar hur man ser på sig själv. Frågor som ställs i undersökningen är t ex vilken information man tycker är trovärdig och användbar.

HUR GÅR DET TILL?
Om du vill vara med i studien så:

1. Kommer besöket för rådgivning om preventivmedel hos en barnmorska att spelas in på band.
2. Kommer du och jag att samtala om besöket en eller ett par veckor senare. Då får du berätta om besöket hos barnmorskan. Intervjun spelas in på band för att alla dina kommentarer ska komma med. Jag kommer också att göra anteckningar för att hjälpa mig att komma ihåg sådant som inte kommer med på ett ljudband.
3. Ger du mig tillstånd att lyssna på inspelningarna av de två samtalen och att skriva ut dem för att kunna analysera dem i mitt forskningsarbete. Alla utskrifter kommer att behandlas konfidentiellt, dvs namn på personer och platser kommer att ersättas med koder och pseudonymer
4. Ger du mig tillstånd att använda materialet i min forskning och undervisning.
5. Kommer du att tillfrågas om du vill vara med i ytterligare en intervju om vilka informationskällor om preventivmedel som du använt.

NÄR? VAR? Det första besöket är på mottagningen hos barnmorskan och intervjun är på en plats och tid som vi kommer överens om.

RISKER OCH FÖRDELAR: Det finns inga kända risker med studien. Resultaten gör att vi får en bättre bild av hur unga kvinnor värderar informationskällor när de ska välja preventivmedel.

KONFIDENTIALITET: Din identitet kommer att vara konfidentiell. Namn på personer och platser kommer att ersättas av pseudonymer och koder i utskrifter och eventuella citat i text. Allt material förvaras hos mig. När avhandlingsarbetet är slutfört kommer alla uppgifter om vem som döljer sig bakom pseudonymerna att förstöras. Utskrifter och anteckningar kommer att sparas av mig för framtida forskning och undervisning.

DELTAGANDE ÄR FRIVILLIGT och den som väljer att delta kan när som helst avbryta sitt deltagande.

YTTERLIGARE INFORMATION Det här informationsbrevet ska du behålla. Om du har några frågor är du välkommen att kontakta mig eller min handledare. Våra telefonnummer och e-postadreser finns här nedanför.

HUVUDMAN för studien är Lunds universitet.
Huvudhandledare är docent Olof Sundin, lektor i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, Tel: 046-2220966, E-post: Olof.Sundin@kult.lu.se

KONTAKTPERSON och den som ska göra studien är Johanna Rivano Eckerdal, doktorand i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, Tel:070 300 44 94, E-post: Johanna.Rivano_Eckerdal@kult.lu.se

DELSTUDIE 1

Temata för uppföljningsintervju med barnmorskor

Reflektioner kring återuppspelning av bandet: Hur var mötet med XX? Vad hände vid mötet? Hur var samtalet? Hur förhöll sig detta möte till andra möten? Var det typiskt, otypiskt? Var det lagom långt? Var det den typen av frågor som brukar komma upp?

Hur förberedde du dig inför mötet?

Syn på preventivmedelsrådgivning. Vad har du som barnmorska för uppgift? Vilken är din roll? Vilken betydelse har barnmorskor vid preventivmedelsrådgivning?

Andra saker som du vill ta upp, kommentera eller har funderat på?

Något du vill fråga?

Temata för uppföljningsintervju med unga kvinnor

Erfarenheter från ungdomsmottagning/preventivmedelsrådgivning: Har du varit på mottagningen förut? Någon annan mottagning?

Reflektioner kring återuppspelningen av bandet: Hur var mötet med barnmorskan? Vad hände vid mötet? Hur var samtalet? Hur mycket tid fanns det för information och frågor? Fick du svar på det du behövde veta?

Hur förberedde du dig inför mötet?

Tidigare erfarenheter av att gå till barnmorska? Hur var detta möte?

Varför valde du att gå till barnmorska? Varför till denna mottagning?
Vad har lett fram till beslutet?

Syn på preventivmedelsrådgivning. Vilken betydelse har barnmorskor vid preventivmedelsrådgivning?

Andra saker som du vill ta upp, kommentera eller har funderat på?

Något du vill fråga?

Unga kvinnors värdering av informationskällor inför val av preventivmedel

Delstudie 2, PINFO-grupp
INFORMATIONSBREV TILL DELTAGARE

Jag håller på med ett forskningsprojekt om hur unga kvinnor mellan 18 och 23 år värderar informationskällor innan de ska välja ett preventivmedel. Jag ska nu göra min andra delstudie. I den första träffade jag barnmorskor och unga kvinnor som kom till en barnmorska för att få rådgivning om preventivmedel. I den tredje studien ska jag studera information om preventivmedel på webben.

I den nu pågående studien ska jag träffa unga kvinnor som redan valt preventivmedel och intervjua dem. Innan de intervjuerna görs ska jag med hjälp av deltagare i PINFO-grupper skapa ”tankekartor”, dvs ett stort pappersark med förslag på var man kan hitta information om preventivmedel. PINFO är preventivmedelsrådgivning i grupp som ges vid ungdomsmottagningar.

SYFTE: Den här undersökningen görs för att ta reda på mer om hur unga kvinnor gör när de väljer ett preventivmedel och om sättet att välja påverkar hur man ser på sig själv. Frågor som ställs i undersökningen är t ex vilken information man tycker är trovärdig och användbar.

HUR GÅR DET TILL?
Om du vill vara med i studien så:

1. Kommer jag att närvara vid PINFO-mötet där du deltar. Jag kommer att göra anteckningar efteråt om vilka informationskällor om preventivmedel som togs upp under mötet
2. Kommer du att direkt efter PINFO-mötet tillsammans med de andra deltagarna få frågan vilka informationskällor om preventivmedel du känner till. Det behöver inte vara informationskällor du själv använt dig av. Jag kommer att skriva upp de informationskällor ni i gruppen nämner för att göra en stor ”tankekarta”. Jag kommer även att fråga om ni har någon uppfattning om vilka som ger användbar information.
3. Ger du mig tillstånd att använda materialet, d vs tankekartan och mina anteckningar, i min forskning och undervisning

4. Kommer du att tillfrågas om du även vill delta i en enskild intervju om vilka informationskällor du använt inför valet av preventivmedel. Intervjun är en eller ett par veckor efter PINFO-mötet. Jag kommer då att använda ”tankekartan” som utgångspunkt för intervjun. Intervjun spelas in på band.

NÄR? VAR? Frågorna ställs precis efter ett PINFO-möte som du deltar i vid en ungdomsmottagning.

RISKER OCH FÖRDELAR: Det finns inga kända risker med studien. Resultaten gör att vi får en bättre bild av hur unga kvinnor värderar informationskällor när de ska välja preventivmedel.

KONFIDENTIALITET: Din identitet kommer att vara konfidentiell. Inga namn på personer eller platser kommer att användas Allt material förvaras hos mig. Kartan och anteckningar kommer att sparas av mig för framtida forskning och undervisning.

DELTAGANDE ÄR FRIVILLIGT och den som väljer att delta kan när som helst avbryta sitt deltagande genom att kontakta mig, även efter PINFO-gruppens möte. Det går utmärkt att bara vara med i PINFO-gruppens möte. Ditt beslut att vara med eller inte påverkar inte den information eller den behandling du får på ungdomsmottagningen.

YTTERLIGARE INFORMATION Det här informationsbrevet ska du behålla. Om du har några frågor är du välkommen att kontakta mig eller min handledare. Våra telefonnummer och e-postadreser finns här nedanför.

HUVUDMAN för studien är Lunds universitet.
Huvudhandledare är docent Olof Sundin, lektor i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, Tel: 046-2220966, E-post: Olof.Sundin@kultur.lu.se

KONTAKTPERSON och den som ska göra studien är Johanna Rivano Eckerdal, doktorand i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, Tel:070 300 44 94, E-post: Johanna.Rivano_Eckerdal@kultur.lu.se

Unga kvinnors värdering av informationskällor inför val av preventivmedel

Delstudie 2, PINFO-grupp

FORMULÄR OM SAMTYCKE

Deltagares namn:_____

Deltagande:
Jag har läst informationsbrevet, har fått innehållet förklarat för mig och jag vill delta i studien. Alla frågor har besvarats till min belåtenhet.

_____ _____
Deltagares namnteckning Person som fått informerat samtycke

Datum_____

Användning av data för undervisning och forskning:
Jag har läst informationsbrevet, har fått innehållet förklarat för mig och alla frågor har besvarats till min belåtenhet. Jag ger tillstånd till att data från studien (transkriptioner av intervjuer, fältanteckningar t ex) får användas i undervisning och forskning efter att de har avidentifierats.

_____ _____
Deltagares namnteckning Person som fått informerat samtycke

Datum_____

Förslag på informationskällor

Googla ordet preventivmedel

Föräldrar

Böcker- bibliotek

Ungdomsmottagning

Festivaler
– informationstält

Skolsköterska/kurator på skola

Internet: RFSU, RFSL

Internet
går att söka mycket information lätt

Media
– viktigt att vara källkritisk

Mamma
(jobbar på läkargrupp)

Kompisar
– deras erfarenhet

Ungdomsmottagningen
– info på skolan

P3 Kroppen
– reportage

Internet:
barnmorska.net

Internet:
passagen.se
- diskussion om p-stav: åsikter

RFSU:
info på skolan om HIV/AIDS + prevention

Tidningar:
”klamydia ökar”
faktarutor:
”Kontakta RFSU, UM”

Googla på p-stav

Malmöfestivalen
- RFSU: kondomutdelning

Ungdomsmottagningens hemsida

Projektarbeten på skolan
inkl. kondomutdelning

Reklam från UM

Kunskapsskolan, högstadiet:
”Jagkurs”

Skolan, högstadiet:
Sex & samlevnad
(Inte bra, alldeles för ytlig)

PINFO

Hemsidor:
1. ungdomsmottagning länk
2. preventivmedel.nu
3. umo.se
4. gravid.nu om ägglossning

Ungdomsmässa
– RFSU informerar

Vänner
- deras erfarenheter och upplevelser

Reklamkampanjer om skydd
– Komikondom

Affischer

TV-reklam

Klamydiasida på nätet

Anmäla sig på nätet för mobil-påminnelse om p-ring

Elevrådet ordnade fest & delade ut kondom när man köpte biljett

Gymnasiet – Ungdomsmottagningen på besök, delade ut kondomer

Porr

Wikipedia

Nyheter om farliga preventivmedel

Tv-serier

Filmer

Berättelser

Löpsedlar

Webbsidor med stavfel

Säkra sidor = seriösa

Man litar på sidor som är välskrivna och ser bra ut och har mycket info

Unga kvinnors värdering av informationskällor inför val av preventivmedel

Delstudie 2
INFORMATIONSBREV TILL DELTAGARE

Jag håller på med en avhandling om hur unga kvinnor mellan 18 och 23 år värderar informationskällor innan de ska välja ett preventivmedel. Jag ska nu göra min andra delstudie. I den första träffade jag barnmorskor och unga kvinnor som kom till en barnmorska för att få rådgivning om preventivmedel. I den tredje studien ska jag studera information om preventivmedel på webben.
I den nu pågående studien ska jag träffa unga kvinnor som redan valt preventivmedel och intervjua dem.

SYFTE: Den här undersökningen görs för att ta reda på mer om hur unga kvinnor gör när de väljer ett preventivmedel och om sättet att välja påverkar hur man ser på sig själv. Frågor som ställs i undersökningen är t ex vilken information man tycker är trovärdig och användbar.

HUR GÅR DET TILL?
Om du vill vara med i studien så:

1. Kommer du att intervjuas tillsammans med andra unga kvinnor som valt preventivmedel om vilka informationskällor om preventivmedel ni använt. Intervjun spelas in på band för att allas kommentarer ska komma med. Jag kommer också att göra anteckningar för att hjälpa mig att komma ihåg sådant som inte kommer med på ett ljudband.
2. Kommer du att intervjuas enskilt en eller ett par veckor efter den första intervjun. Intervjun spelas in på band. Jag kommer liksom vid den första intervjun att göra anteckningar för att hjälpa mig att komma ihåg sådant som inte kommer med på ett ljudband.
3. Ger du mig tillstånd att lyssna på inspelningarna av de två intervjuerna och ge mig tillstånd att skriva ner dem för att kunna analysera dem i mitt forskningsarbete. Alla utskrifter kommer att behandlas konfidentiellt, dvs namn på personer och platser kommer att ersättas med koder och pseudonymer
4. Ger du mig tillstånd att använda materialet i min forskning och undervisning.

NÄR? VAR? Intervjuerna är på en plats och tid som vi kommer överens om.

RISKER OCH FÖRDELAR: Det finns inga kända risker med studien. Resultaten gör att vi får en bättre bild av hur unga kvinnor värderar informationskällor när de ska välja preventivmedel.

KONFIDENTIALITET: Din identitet kommer att vara konfidentiell. Namn på personer och platser kommer att ersättas av pseudonymer och koder i utskrifter och eventuella citat i text. Allt material förvaras hos mig. När avhandlingsarbetet är slutfört kommer alla uppgifter om vem som döljer sig bakom pseudonymerna att förstöras. Utskrifter och anteckningar kommer att sparas av mig för framtida forskning och undervisning.

DELTAGANDE ÄR FRIVILLIGT och den som väljer att delta kan när som helst avbryta sitt deltagande.

YTTERLIGARE INFORMATION Det här informationsbrevet ska du behålla. Om du har några frågor är du välkommen att kontakta mig eller min handledare. Våra telefonnummer och e-postadreser finns här nedanför.

HUVUDMAN för studien är Lunds universitet.
Huvudhandledare är docent Olof Sundin, lektor i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, Tel: 046-2220966, E-post: Olof.Sundin@kult.lu.se

KONTAKTPERSON och den som ska göra studien är Johanna Rivano Eckerdal, doktorand i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, Tel:070 300 44 94, E-post: Johanna.Rivano_Eckerdal@kult.lu.se

Unga kvinnors värdering av informationskällor inför val av preventivmedel

Delstudie 2
FORMULÄR OM SAMTYCKE

Deltagares namn:_____

Deltagande:
Jag har läst informationsbrevet, har fått innehållet förklarat för mig och jag vill delta i studien. Alla frågor har besvarats till min belåtenhet.

_____ _____
Deltagares namnteckning Person som fått informerat samtycke

Datum_____

Användning av data för undervisning och forskning:
Jag har läst informationsbrevet, har fått innehållet förklarat för mig och alla frågor har besvarats till min belåtenhet. Jag ger tillstånd till att data från studien (transkriptioner av intervjuer, fältanteckningar t ex) får användas i undervisning och forskning efter att de har avidentifierats.

_____ _____
Deltagares namnteckning Person som fått informerat samtycke

Datum_____

Intervjufrågor till delstudie 2:
en kartläggning av beslutsprocessen inför val av preventivmedel.

Inledningsfas:

Bakgrund
Allra först skulle jag vilja be dig att berätta lite kort om dig själv: t ex hur gammal du är, var du bor, vad du gör nu och vad du vill göra i framtiden.

Den egentliga inledningen till berättelsen:
Du har valt preventivmedel och jag vill be dig att berätta om hur du gjorde ditt val. Här har du ett antal kort med exempel på olika ställen där man kan hitta information om preventivmedel. Du kan titta igenom korten och se vilka som stämmer in på hur du gjorde när du skulle välja och ha det som hjälp när du berättar. Självklart finns det många andra ställen att hitta information än vad som står på korten och du får gärna ge exempel på andra sätt som du har använt. Du får gärna skriva på det här pappret när du berättar
Berättelse:

Ytterligare en instruktion:
Jag vill även be dig att rita en annan bild där du börjar med att rita dig själv och sedan placerar ut de olika sorternas information runt dig så att dom som varit mest användbara för dig är nära dig och att de som du använt mindre är längre bort.

Frågefas:

Informationskällor och värdering

- Beskriv de olika informationskällorna[1]!
- Hur fick du veta att dessa informationskällorna fanns?
- Kan du beskriva vad det är som gör den informationskällan användbar?
- Litar du på den informationskällan, kan du beskriva vad det är som gör att du litar på den? Vilken betydelse har det för dig att du tycker att du litar

1 Begreppet informationskälla ska genomgående i intervjun ersättas med ett begrepp som informanten använder

på en informationskälla? Har det betydelse när du väljer vilken informationskälla du ska vända dig till, eller när du väl får informationen och ska bedöma den eller både och?

- Hur bedömer du om en källa är trovärdig eller inte? Använder du dig bara av trovärdiga informationskällor eller kan icke trovärdiga informationskällor vara användbara för dig?
- Om sociala forum: Har du själv skrivit eller kommenterat i de sociala forumen?
- Om besök hos barnmorska: Vad hände under besöket, hur lång tid tog det, vad gjorde ni under den tiden? Hur upplevde du de frågor som bm ställde under besöket?

Information, val och lärande

- Minns du när du bestämde dig? Vad hände då, kan du berätta?
- När visste du tillräckligt mycket för att kunna välja preventivmedel?
- Hur gjorde du för att bedöma det?
- Vad fick dig att bestämma dig för det?
- Vad skulle få dig att vilja byta?
- Känns det som ett bra val? Varför/varför inte?
- Har du använt något annat tidigare, i så fall hur tyckte du att det var? Vad tyckte din/dina partners?
- Har du behövt lära dig mycket för att kunna fatta det här beslutet tycker du? I så fall kan du beskriva det?
- Är det något du saknar, något du skulle ha velat ha för att vara mer nöjd med ditt beslut?

Preventivmedel och identitet

- Vad innebär det för dig att använda ett preventivmedel?
- Vad innebär det för dig att använda det här preventivmedlet?
- Vad innebär det för din partner/dina partners tror du?
- Vad är ett preventivmedel tycker du?

Informationskompetens
Var det svårt att hitta information om preventivmedel tycker du?
Kände du dig säker på hur du skulle göra för att hitta information om preventivmedel?
Hur gjorde du
Vilka var svårigheterna tycker du?
Känner du dig hemma på nätet?
När du letade material inför det här valet var det annorlunda mot när du letar efter annat sorts material/till skolarbetet? Motivera!
Har du haft nån undervisning om källkritik? Har du haft användning för det

- Känner du till begreppet informationskompetens?
- Hur skulle du beskriva begreppet, vad tror du att det innebär?
- Det finns olika sätt att definiera begreppet informationskompetens men det är ett begrepp som man i olika sammanhang använder för att beskriva att man kan hitta, värdera och använda information på ett skickligt sätt. Om du skulle beskriva ditt sätt att använda informationskällor när du valt preventivmedel och använda ordet informationskompetens, hur skulle det bli då? Har du agerat informationskompetent tycker du? Motivera. Kan du ge exempel på andra situationer?

Avrundning:
Något du vill tillägga eller undrar över?
Är du svensk medborgare?
Är du religiös eller troende?
Stänga av bandspelaren

LUNDS
UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVETENSKAPER

ISBN 978-91-7473-314-3